

HAAKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag – Nr. 1 2022 – Årgang 15

Mysens bokhandlere

I dette nummeret av «Haakon» skildrer vi bokhandler-bransjen i Mysen. Her er også artikler om Bøndernes Hus i Hærland som fyller 90 år i år, og om 100 år med videregående opplæring i skolebyen Mysen. I tillegg finner du en bred vifte med artikler om stort og smått fra vår mangslungne og interessante lokalhistorie.

Godtfolk!

Det er fortsatt givende og interessant å dykke ned i sin egen lokalhistorie! Bygda vår er mangslungen og innholdsrik, og har alltid vært det. Det er hele tiden mangt og mye som roper etter å bli beskrevet og tatt vare på for ettertiden. Vi blir stadig imponerte over hvor driftige nesten alle mennesker var før i tiden. De nyttet døgnet og ga seg ikke. Når vi tenker over hvor små ressurser de rådde over og hvor krevende alle arbeidsprosesser var uten teknologien som lesrer deres strev av våre skuldre, er det forunderlig å se hvor effektive og velorganiserte de ofte var.

I dette nummeret er vi så heldige å kunne presentere en bred artikkel om bokhandlerne på Mysen. Småbyen vår var tidligst ute med det meste i vår region: med lokalkraftverk i Spinnerifossen, med å etablere seg som egen plan- og bygningskommune for å få dreis på småbyens infrastruktur, med lokalavis, apotek og bokhandel. Det var krevende å starte bokhandel. Det var formelle krav til kunnskap og kompetanse, og til nok grunnlagskapital. Derfor var etableringen av bokhandelen en fjær i hatten for vår ambisiøse småby.

Vi fortsetter med å gi plass til Erik Wågens erindringer fra Mysen i mellomkrigstiden. Vi synes det er interessant og festlig å ha en slik historie-skatt å øse av, og som han etterlot til slekta si. Mysendelen forvaltes av Trond Degnes, og vi får lov å benytte den til innslag i «Haakon».

Bøndernes Hus i Hærland feirer 90 år i år. Det bør vi også feire i historielaget! Derfor har vi med en artikkel om opphavet, om byggets historie, om dugnadsinnsatsen og om driften av dette gedigne forsamlingshuset i bygda vår.

I år har vi hatt videregående opplæring i Mysen i 100 år! Det må vi selvsagt markere! Tidligere rektor Bjørn Solberg har skrevet en fyldig artikkel om denne viktige historien.

Kjell Harry Olausen fortsetter å gi ord til sine erindringer som Smedgata-gutt og Mysen-patriot. I dette nummeret føres vi inn i gatas og omegnens forretningshistorie.

I forrige utgivelse av «Haakon» hadde vi en fyldig artikkel av Tord Tuttøren om Sletner-eventyret og starten av økologisk landbruk i Norge. Dessverre skjedde det noe uforklarlig i prosessen med å få artikkelen til trykkeriet, slik at to sider i artikkelen forsvant. Derfor trykker vi artikkelen på nytt igjen i komplett form. Samtidig har Tord overhålt artikkelen sin med litt nytt stoff. Artikkelen er like viktig som Norgeshistorie som den er som lokalhistorie. Det som startet på Sletner er blitt til en jordbruk-filosofi som kaster stadig mer av seg i strevet med å forme fremtidens gårdsdrift i landet vårt.

I tillegg har vi en bred vifte med andre artikler om stort og smått. Det er mye å øse av og som det er spennende å dykke ned i!

Vi retter en stor takk til bidragsyterne våre! Det er mange som har gitt innspill med stoff til artiklene i heftet. Noen er nevnt underveis i tekstene, men ikke alle. Takk til dere som ikke er blitt nevnt!

Også i år har Jul Aage Krosby satt inn bilder til tekstene, formet sidene til trykking og vært behjelpelig med en del fakta-sjekking. Alt blir lettere når man har en slik flott medarbeider i prosessene med å få ut nye numre av «Haakon»!

Årets redaksjonskomité består av Eldbjørg Skaug, Kjell Harry Olausen og Dag Mysen, med sistnevnte som leder og redaktør.

God lesning!

Dag Mysen

Forsidebildet: På trappen til venstre står Anna Paulsen som drev sin bokhandel i Briskevold-gården fra 1907. Dette er opphavet til Mysen Bok- og Papirhandel som ble overtatt av Bjarne Guderud fra Askim i 1918. Postkort av J.H. Küenholtz, nr. 10, utlånt av Jul Aage Krosby.

HAAKON

Historisk tidsskrift for Eidsberg historielag

Nr. 1 – 2022 – Årgang 15

**Haakon IV Haakonsson (1204–1263),
født på Folkenborg i Eidsberg,
var Norges konge i perioden 1217–1263.**

**Han var sønn av Haakon Sverresson og Inga fra Varteig,
og ble valgt til konge av birkebeinerne i 1217.**

**I løpet av Haakons regjeringstid ble det slutt
på borgerkrigene. Det siste opprøret ble ledet
av Haakons svigerfar, hertug Skule, som ble drept i 1240.**

**I 1247 ble Haakon kronet av kardinal Vilhelm av Sabina
i Bjørgvin, og siste halvpart av Haakons regjeringstid var en
tid med fred og konsolidering av kongedømmet.**

**Haakonshallen i Bergen er et synlig symbol
på denne regjeringsperioden.**

Innhold i dette heftet:

Bøndernes Hus i Hærland	2	Landsbyen Smedgata.....	55
Mysens bokhandlere	10	100 år med videregående opplæring på Mysen.....	71
Tidsbilder fra livet i Eidsberg Eskadron	25	En oppvekst på Heia rundt år 1900.....	83
Telthuset ved Eidsberg kirke	29	Fire søsken på Heia	87
Livet i en Mysen-forretning i mellomkrigstiden	31	Sameias Sjømenn.....	92
Rugevillaen på Høytorp Fort	39	Karl Döbelin og Waltraut Stockmayer på Nordre Sletner	94
Kirken og folket i bygda vår	49		
«Maria Besøkelsesdag» i Trømborg.....	53		

Bøndernes Hus i Hærland 90 år

Av Dag Mysen

Hærlandssalen ved Vister

Dette samlingslokalet for bygda Hærland ble bygd ved Vister i 1880-årene. Huset lå der brua ble bygd over nye E18 for å føre over Hersletveien til gamle E18 ved Hærland kirke.

Behov for nytt og større lokale

Allerede før 1910 ble tanker luftet om et nytt og større forsamlingslokale i Hærland. I mange år ble dette bare prat og ønsker. Men i 1929 bestemte en gruppe ledende menn i Hærland seg for å gjøre alvor av saken. Det første protokollerte møtet for bygging av nytt forsamlingslokale i Hærland er datert 23. september dette året. Da hadde gruppa allerede skaffet frem fire alternativer til lokalisering, samt penger til tomtekjøp. Et av alternativene fikk overveldende tilslutning som tomt for prosjektet. Den ble innkjøpt for 450 kroner av Helge Berger, og fikk gårdsnummer 167, bruksnummer 4.

Nå gikk det fort!

Det ble viktig å samle interessene og lagene i bygda rundt det nye prosjektet. Dette smatt på plass i kraft av prosjektets tyngde, og allerede 9. februar i 1931 ble det holdt stiftelsesmøte for saken. Det var da flere navneforslag for den kommende bygningen. Flertallet samlet seg om «Bøndernes Hus i Hærland». Møtet oppnevnte byggekomité. Den besto av Karl Hersleth som formann, Just Grini,

Olaf Østby, Oscar Vister fra skytterlaget og Fredrik Hersleth fra ungdomslaget.

Kompleks eierstruktur

Det ble besluttet å opprette prosjektet som andelslag. Dette syntes naturlig i 1931. I dag er strukturen blitt en utfordring fordi den gjør det formelle eierskapet til eiendommen utydelig, blant annet ved at de 77 private andelshaverne fra stiftelsesåret er døde og nesten ingen andelsbrev er bevart. Men arbeidet med å drifte, vedlikeholde og utvikle Bøndernes Hus i Hærland går likevel ufortrødent videre med stadig nye ildsjeler til å aksle trøya. Ved siden av de 77 private andelshaverne besto eierskapet i 1932 av Hærland Skytterlag, Hærland Bondelag, Hærland Ungdomslag, Hærland Avholdslag og Eidsberg Travselskap. Hærland Idrettslag ble raskt en viktig bruker av huset og har rekruttert gode krefter til byggets vedlikehold, til styre og stell og til husets økonomi. Hærland Sangforening ble ikke med som eier, men har hatt plass i styret i alle år samt brukt huset til øvelser, fester og konserter.

Bygd på under ti måneder!

Allerede på møtet 3. mars i 1931 kunne husflidskolebestyrer Mons Løvfald legge frem tre alternative skisseforslag til nytt forsamlingslokale.

Alternativ tre ble valgt: et hus på 20x10 meter i to etasjer. Tre uker senere bestemte styret å legge

Nyrestaurerte Bøndernes Hus i Hærland. Foto: Dag Mysen.

prosjektet ut på anbud. Følgende tilbydere ble valgt til å utføre arbeidene: Alf Haugerud sto for snekker- og tømmerarbeidene, Arnt Slora for murerarbeidene og Kristian Myrvold for malerarbeidene. Nils Undrum smidde lysekronene i festsalen som ble tegner av Mons Løvfald. Han tegnet også møblene som ble laget av Hans Grinna.

Dørene og vinduene ble laget og satt inn av Hans Vollebekk. Hans Berg snekret benker og kjøkkeninventar og Eidsberg Elverk sto for det elektriske anlegget.

Ut over våren startet byggearbeidene som sto ferdigstilte i løpet av februar året etter. Slik effektivitet er det ingen som ser spor av i dagens samfunn!

Innvielse 5. mars 1932

Så og si på året etter at tegningene til huset ble presentert og godkjent av styret, ble Bøndernes Hus i Hærland åpnet for innvielsesfest. Der deltok ikke mindre enn 300 personer. Det må ha vært det vi kaller «stinn brakke»!

Hovedtaler på festen var statsråd Johan E. Melleby som var formann i Norges Bondelag. Ordfører Haneborg gratulerte fra Eidsberg kommune. Herrene som deltok på festen måtte ut med hele kr 2,50, som var en dagslønn for en arbeider i de tøffe trettiåra! Damene tok med mat.

Da hadde bygget allerede sitt første husstyre som ble valgt før jul i 1931. Her var Karl Hersleth formann, Just Grini nestformann, Jørgen Homstvedt kasserer, Nils Undrum og Olaf Østby styremedlemmer.

Byggeregnskapet endte på 18 100 kroner

Initiativtakerne til prosjektet hadde dannet Hærland Husforening i forkant for å forberede saken og skaffe nødvendig forhåndskapital. Foreningen stilte med en gave på 2600 kroner som gjorde det mulig å sjøsette prosjektet og starte byggingen. Skytterlaget ga 2000 kroner. Styret tok opp et pantobligasjonslån på bygget på 7000 kroner. Resten av byggeutgiftene ble samlet inn gjennom andelsbevis og gaver. Noen av materialene fra den gamle Hærlandsalen på Vister ble resirkulert som byggematerialer. Det ble sikkert utført noe dugnad også i byggeprosessen.

For å få et begrep om pengeverdien i mellomkrigstiden, og om hva ting kunne koste, kan jeg nevne noen poster i byggeregnskapet: Alf Haugerud fikk 2000 kroner for alt snekker- og tømrerarbeidet. Han leide inn flere medhjelpere som han lønnet. Arnt Slora fikk 700 kroner til sitt arbeidslag som utførte murerarbeidene, inkludert oppsettingen av grunnmuren.

Takfrisene i festsalen

Tre dyktige damer satte seg fore å samle inn penger til utsmykking av festsalen i andre etasje: Olga Vister, Mina Skårer og Synnøve Hersleth. De ville blant annet ha malte takfriser på begge sider av festsalen som fremstilte bondens arbeid gjennom året. De fikk samlet 400 kroner. For denne summen malte Trygve Rognerud fra Askim de flotte frisene som fremdeles smykker taket. I tillegg tegnet han det originale sceneteppet som prydet scenen i mange år, og som nå er tilbake i

nylaget utgave. Han marmorete brystningene, dørene og buen over scenen. Dette er en maleteknikk som er krevende å beherske, og det er uhyre få malere i dag som har slik malemetode som ferdighet.

I 2005 bekostet Hærland bygdekvinnelag belysning mot takfrisene slik at de nå står bedre frem i rommet.

Leilighet til vaktmester

I den ene enden av første etasje ble det innredet leilighet til vaktmester. Dette var en tid da all fyring i huset var manuell og med ved. Fyringsesongen varte mesteparten av kalenderåret og ovnene måtte passes på og mates flere ganger i døgnet. I tillegg kom renhold og tilrettelegging for de mange brukerne og leietakerne som fylte huset med aktivitet. Oskar Vister var den første vaktmesteren som ble tilsatt. Han måtte betale 30 kroner måneden for å bo i huset. Det tilsvarte 10 daglønner.

Gjennom årene har følgende tjenestegjort som som vaktmestere: Inga Jørgensen/Marit Bjørnstad, Olga og Halvard Revhaug, Leif Sletten, Håkon Nygård, Bratås, Kolbjørn Trømborg, Hjordis og Gerhard Dahl Sivertsen, Arve Egeland, Asta og Sverre Solbakken, Bjørg Kopperud, Kari og Åge Hansen, Venke Lisbeth og Reidar Johansen, Asbjørn Solbakken, Siw Korsnes Jensen, Asbjørn Solbakken, Kjellaug Børud, Terje Kolbjørnsen, Aud Korsmo og Anne Kari Høiås.

Jeg regner med at mange hærlendirer vil nikke gjenkjennende når de ser igjennom navnene på denne lista.

Utviklingen av huset og inventaret

Gjennom alle år har det vært utført større og mindre utbedringer, vedlikehold og oppusninger. Det meste har vært utført ved frivillig innsats og der store deler av bygda har deltatt.

Allerede i 1946 ønsker Hærland Idrettslag at kjelleren skulle utstyres med dusj og badstu. Grunnen var innlysende: I tillegg til å bruke huset til møter og fester, brukte de stor-salen i annen etasje som lokale for turngruppa, til linjegymnastikk og til trening for håndballgruppa med finerplater foran vinduene. Savnet av dusjmuligheter var derfor følbart. Dusj og badstu ble det ikke. I stedet ble det nye klosetter og garderobe i kjelleren i 1949, til en kostnad av 14 400 kroner! Det viser kostnadsutviklingen fra depresjonsperioden i 1930-årene til gjenreisningstiden i 1940-årene.

Utviklingen av bygget

Utvendig har huset bevart sin opprinnelige stil, bortsett fra de små vindu-utbyggene på taket som ble fjernet da taket ble reparert og lagt om i 1985. Husets farger har vært konstante: Staverngul på bygningskroppen og hvitt på lister, dører og vinduer.

I 1979 ble det vurdert å gjøre om huset med et tilbygg. I 1980 la arkitekt Jan Aasland frem tegninger som beskrev forslaget om et påbygg på 165 kvm. og med et kostnadsoverslag på 1,65 millioner kroner. Planene vakte stor interesse og betydelig engasjement i bygda. Etter grundige vurderinger ble forslaget lagt på is på årsmøtet 3. februar i 1984.

Innvendig ble veggen mot peisestua og peisen revet i 1968. Dermed ble totalarealet i festsalen større, og

Salen i 2. etasje. Foto: Dag Mysen.

Del av sal i 2. etasje, i Bøndernes Hus. Foto: Dag Mysen.

etasjen fikk en hendigere form ved arrangementer og matservering. Krakkene langs veggene med småbord foran ble erstattet med sammenleggbare bord og komfortable stoler i 1987. Tre år etter sydde bondekvinnelaget nye gardiner for å komplettere fornyelsen.

Spisesalen i første etasje gjennomgikk en større restaurering i 1984, med arkitekt Johs. Løvfald som konsulent. Det ble kjøpt nye stoler og bord i bøk til rundt 35 000 kroner. Det ble satt opp ny tapet og nye gardiner. Gulvet ble slipt og lakkert, brystpanelet ble malt og det ble satt opp lysarmatur langs veggene. Det ble et stort økonomisk løft på totalt 55 000 kroner.

Investeringen ble brakt i havn gjennom rause gaver og stor dugnadsinnsats.

Kjøkkenet, gangen og vaktmesterleiligheten har også vært gjennom flere faser med utvikling underveis.

De største forandringene i bygningen kom i tidsrommet fra 2008 til 2021. Etter pålegg fra brannmesteren ble pipene restaurert gjennom innsetting av stålrør og med innkjøp av nye rentbrennende ovner. Samtidig bestemte styret å gå inn for en større ominnredning. En dugnad/byggekomité ble satt ned med Jan Aasland som kvalitetssikrer. Det ble besluttet å skrote ordningen med vaktmester og integrere vaktmesterleiligheten i allbruksdelen i bygget. Gjennom oppmuntring fra nøkkelpersoner i offentligheten besluttet husstyret å gå for saken.

Dugnadsgjeng/byggekomité

En entusiastisk gjeng var nettopp ferdige med å restaurere Hærland kapell og gjøre det om til kirkestue. Gjengen ble dratt inn i prosjektet med å oppgradere Bøndernes Hus.

Første innsats ble satt inn for å gjøre om vaktmesterleiligheten til nye, flotte toaletter og større gang/garderobe. Gjengen ga seg ikke før de var helt nede på leira, for å bygge alt opp igjen.

I 2010 ble det lagt inn vanntåkeanlegg i hele huset for blant annet å kunne fjerne innvendige ståldører og ellers få friere spillerom i bygget sett opp mot jungelen av forskrifter.

I 2011–12 ble vinduene restaurert. De gamle vinduene var solide og ble gjenbrukt, men med nye innervinduer

Veggmaleri i Bøndernes Hus. Foto: Dag Mysen.

i første etasje. Oppe i andre etasje ble vinduene restaurert og bevart som de var.

I 2013–14 ble gangen nede restaurert, samt trappa opp, og ny kjøkkeninngang med kjølerom. I dette arbeidet fant de materialer som var gjenbrukt etter det gamle huset fra Vister. De fant også den gamle fargen til gangen fra 1932. Det er den vi møter i gangarealet i dag.

I 2015 stengte de huset i februar og installerte splitter nytt kjøkken. Syversens Snekkeri på Ørje gjorde jobben. Resultatet ble et topp moderne kjøkken som kan brukes til alt mulig, også til matlaging av alle slag.

I 2016–17 ble det full oppgradering av spisesalen i første etasje, med ny belysning og til dels ny fargesetning som er mer i stil med den originale fra 1932. Det ble også ny nødutgang fra andre etasje. Det er gjort som er lite tilbygg. Det sto tegnet inn på de originale tegningene da bygget ble til, men ble aldri bygd. Nå er det i orden.

I 2018 pusset de opp scenen i

andre etasje. Da fant de det gamle sceneteppet på loftet under noe gammelt skrot. Norsk Flaggfabrikk fikk lagd en nye utgave med utgangspunkt i originalen. I den sterke sommervarmen det året steinla dugnadsgjengen hele plassen foran huset og gjorde ferdig nye bed langs veggen.

I 2020–21 rev man ned det gamle uthuset og bygde nytt uthus. Jan Aasland tegnet dette. I tillegg ble en del småarbeider utført.

I 2022 fikk gjengen tak i 90 gamle, gode, solide stoler som er ferdig pusset opp pr. august -22. Nå blir det enda mer komfortabelt å sitte til bords i festsalen i andre etasje.

Av de største bidragsyterne til økonomien for utbedringene kan nevnes Eidsberg Sparebank, Gjensidigestiftelsen, Hærland Bygdekvinnelag og Grinistiftelsen. I tillegg er det blitt en lang rekke private bidrag opp gjennom årene ved siden av regelmessige tilskudd fra eierorganisasjonene. Eidsberg kommune har også gitt midler

gjennom avvikling av gamle legater.

I disse fjorten årene har dugnads-
gjengen og husstyret finansiert utgifter
på rundt 2,8 millioner kroner til å
finansiere arbeidet. Gjengen har lagt
ned omtrent 15 000 dugnadstimer.
Gjennom disse årene har rundt
100 hærlandinger vært innom
dugnadsarbeidet.

I 2022 har gjelden på huset bikket
under 100.000 kroner. Uten pandemi i
to år ville huset vært gjeldfritt. Første
post på ønskelista er heis til andre
etasje for å få til universell utforming.

Bruken av huset

Bøndenes Hus har i alle år vært brukt
til kulturelle og festlige samvær av
foreninger og private, av bygdefolk og
utenbygdsboende. Men før vi dukker inn
i denne bruken, kan vi nevne at Norsk
Bygdekino hadde sine fremvisninger her
gjennom 1950-årene, og at Forsvaret har
leid huset ved forskjellige anledninger.
I 1954/55 innkvarterte Østfold
Infanteriregiment soldater her. Og
Heimevernet har benyttet seg av samme
mulighet i flere omganger.

Hærland Bygdeungdomslag har
holdt sine møter og fester her. De har
vært flittige arrangører av leikkurs,
barneleikarring og tevlinger.

Hærland Bygdekvinnelag har
hatt tilhold her til sine møter. I til-
legg har de arrangert sykurs, vevkurs,
prydsømkurs, peddinkurs, tinnkurs,
hyggekvelder og jubileums-sammen-
komster. Deres blodklubbsalg i novem-
ber er kjempepopulært og en solid
inntektskilde til huset.

Frem til sammenslåingen av alle
bondelagene i Eidsberg hadde
Hærland Bondelag sine medlemsmøter

Sal i 1. etasje i Bøndernes Hus. Foto: Dag Mysen.

og sammenkomster her. Laget har
fremdeles et medlem fra Hærland med
i husstyret.

Hærland Skytterlag var en av
pådriverne for å få bygd Bøndernes
Hus. De arrangerte miniatyrskyting i
huset. Dette er viktig trening og den
beste arenaen for nyrekruttering til
laget. I tillegg hadde de sine møter og
sammenkomster her. Dette varte til
skytterhuset ved Kviserudmosen ble
bygd i 1988, da aktivitetene ble flyttet
dit. Da gikk laget ut av husstyret i
Bøndernes Hus.

Hærland Idrettslag hadde turn-
trening og linjegymnastikk i huset,
samt oppvisninger.

Kjøkkenet i Bøndernes Hus. Foto: Dag Mysen.

Senere arrangerte de populære bingo-kvelder. Idrettslagets juletreffest var et populært og godt besøkt arrangement.

Hærland Sangforening har hatt sine møter og øvelser i huset siden det ble bygd. I tillegg har de arrangert hyggekvelder, juletreffester, sangerfester og konserter her. Nå har koret øvelsene sine på Hærland skole.

Homstvedt 4H hadde høstfestene sine i Bøndernes Hus så lenge disse ble arrangert.

Hærland Gammeldans, Trømborg Gammeldans og Dancing Party har hatt festarrangementer her og fått til mange populære og hyggelige sammenkomster.

Festlokalet

Alle festene som er beskrevet ovenfor ga ry til Bøndernes Hus i Hærland som et ettertraktet treffsted for ungdom og voksne i en stor geografisk omkrets. Festene fylte behovet for avkopling fra hverdagen og tilkopling til sosialt samvær, dans og fest. Mange forelskelser har startet på Bøndernes Hus og mange ekteskap og samboerpar har fått smidd grunnlaget sitt i festlig lag her. Av andre fester med lange tradisjoner kan nevnes flere:

Det har regelmessig vært arrangert fester i regi av husstyret til inntekt for huset. Disse har gitt positive tilskudd til kassa.

Femtedags-festen i romjula skriver seg helt tilbake til 1930-tallet. I nyere tid ble den flyttet til Rakkestad på grunn av plassmangel og ble arrangert på nyåret.

«Indre seks»-festen stammer fra 1960-tallet. Den arrangeres også i jula.

«Vårflom» er en enda nyere utgave som ble en godt innarbeidet tradisjon.

Bygdeungdomslaget arrangerte fest på 17. mai til langt ut på 1960-tallet.

Dagens bruksprofil

For tiden blir huset utleid til mellom 65 og 80 arrangementer årlig, med en total for utleiedager på rundt hundre. Huset får stadig finansiert videre oppgradering og vedlikehold takket være et godt husstyre og en dedikert dugnadsgjeng med et høyt antall samlede leveår.

Husstyrets ledere gjennom 90 år

1932–37 Karl Hersleth;	1982–83 Otto Ruud;
1937–38 Just Grini;	1983–84 Thormod
1938–40 Helge Berger;	Jaavall;
1940–42 Einar Bråthe;	1984–86 Magne
1942–43 Jens Holene;	Holsen;
1943–46 Helge	1986–87 Tollof Dahl;
Lundeby;	1987–89 Per Kristian
1946–48 Erling	Brandsrud;
Grefslie;	1989–91 Kristian
1948–50 Arne Berger;	Berger;
1950–54 Helge Berger;	1991–93 Bjørg Berger;
1954–55 Arne Berger;	1993–95 Marit Dybvik;
1955–56 Thor Østbye;	1995–97 Ole Martin
1956–58 Harald Løken;	Ørken;
1958–60 Jens Holene;	1997–2000 Rune
1960–62 Helge	Engen;
Lundeby;	2000–02 Aksel
1962–72 Helge Berger;	Høilund;
1972–74 Thor Østbye;	2002–04 Svein Lund;
1974–76 Tollof Dahl;	2004–07 Anne Johanne
1976–78 Kåre Berge;	Dahl;
1978–82 Odd Ivar	2008–i dag Solveig
Dybvik;	Homstvedt.

Kilder:

- Solveig Homstvedt
- Odd Ivar Dybvik
- Tollof Dahl
- Jubileumsberetning anno 2007 (75 år) skrevet av Anne Johanne Dahl.

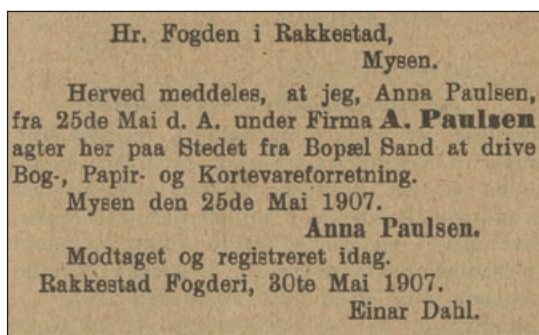
Mysens bokhandlere gjennom tidene

Av Eldbjørg Skaug

Bokhandlernes historie er som en familiesaga, der personene og familiene driver utviklingen videre. Ikke så merkelig, siden bransjen hadde spesielle tradisjoner og krav knyttet til medlemskap. Skyggen av forlagenes privilegier fra det danske eneveldets tid kan anes i de gamle krav til medlemskap i Bokhandlerforeningen. Og siden det var slik, og bransjen er så spesiell, ble bokhandlerne også et fellesskap av venner og kjente – som et laug. Vi har vært så heldige å få Rein Grefslie, Lisbeth Aasland og Anne Sofie Øiestad med i et prosjekt som skulle gi oss fakta, innsikt i og dele minner om livet i en bokhandel i siste halvdel av de 115 årene vi har hatt bokhandel i Mysen. Vi gir ordet til Rein Grefslie:

Mysen første bokhandel i 1907

«Den vesle bygdebyen ved Mysen stasjon vokste fort og fristet tiltaksføre kvinner og menn. En av dem var enkefru Anna Paulsen, 43 år gammel, som åpnet Mysens første bokhandel den 25.mai 1907. I annonsen og kunngjøringen reklameres det for «en vel assorteret Boghandel på Mysen. Ikke bare bøker, men også et vel assorteret Papirlager likesom Kontorartikler i stort utvalg vil forefindes.» Og med dette gjør byens status et hopp fremover, for bokhandler var sjeldne. For å kunne selge bøker, måtte man være medlem av Den norske Bokhandlerforening

Følgende tekst står å lese om Anna Paulsens bokhandel i Handelsregistre for Kongeriket Norge 1907.

eller være godkjent kommisjonær. Ifølge lovene fra 1909 kunne medhjelpere i en bokhandel ikke nektes å bli opptatt som medlem hvis de hadde arbeidet i en bokhandel i minst 12 år, kunne stille kausjon og ikke bli vraket av fem av styrets sju medlemmer i Bokhandlerforeningen. På dette tidspunkt bestod Den norske Bokhandlerforeningen av både forleggere og bokhandlere. Først i 1956 ble foreningen delt.

Handelssystemet i norsk bokhandel var på denne tiden bygd på et kommisjonssystem. Dette hadde røtter helt tilbake til Leipziger-markedet på 1700- tallet. Forleggerne sendte ut bøker til bokhandlerne mot oppgjør på en bestemt dato, 8. mars, som i bransjen ble kjent som «Fandens bursdag». I 1909 ble systemet forenklet og bøker for folkeskolen fikk 25% rabatt, andre skolebøker 20%, heftede/ uskårne bøker 40%. Alt salg var basert på fastprissystemet, da som nå. Fra 1918 kunne jernbanekiosker selge

Annonse i avisen Østlandet 22.11.1907.

bøker «av underholdende art», men til fast bokladepris.

På bakgrunn av dette tyder det på at Anna Paulsen både hadde en formell bakgrunn og sannsynligvis en viss formue. Å starte en bokhandel krevde også kapital og kausjonister. Hun ble født 7.10.1866 i Moss. Hennes far, Jens Julius Jensen, flyttet med familien til Kristiansund i 1885 og var tollbetjent der. Anna giftet seg 7.10.1892 med Peter Gerhard Paulsen. Han døde året etter, 8.8.1893, og Anna flyttet senere til Trondheim og fikk bo hos familien til faktor Ellewsen. Han overtok Centraltrykkeriet i Trondheim i 1906. Hun kan spores på ulike steder i perioden 1894–1906. I 1907 har vi funnet henne i «Norsk kundgjøringstidende» 1.6.1907. Når og hvorfor Anna Paulsen flyttet til Mysen, vet vi ikke sikkert. Som nevnt måtte man ha en formell bakgrunn og sannsynligvis en viss formue for å åpne en bokhandel. Grunnkravet til medlemskap i Bokhandlerforeningen var middelskole, handelsbrev og norsk statsborgerskap, og i tillegg praksis i bokhandel. Så sent som i 1962 var kravet fem års praksis.

Anna hadde sannsynligvis arbeidet i Ellewsens trykkeri i Trondheim. Vi vet fra en folketelling i Hærland 1920 at en frk. Ellewsen fra Trondheim bodde hos Anna og hennes nye mann, Karl Rud, som Anna giftet seg med i 1911. Nordre Torper heter gården han eide. Karl døde i 1928, Anna i 1938, og begge er gravlagt på Hærland kirkegård.

Thomas Vatne forteller i sin bok Mysens historie fra 1901 til 1907 at Anton Hamil Mysen bygde bolig og verkstedlokale samt en liten butikk for papirhandel på sin tomt like bortenfor skolen, og gav skjøtet til boktrykkeren, Alfons Hansen. Hvorvidt det dreier seg om samme lokale som huset Annas bokhandel, er ukjent.

Annonse i Indre Smaalenenes Avis 5.9.1910.

Mysen Bok- og Papirhandel A/S

Anna eide bokhandelen til 1918, men den opphørte under 1. verdenskrig ifølge firmaregister for Mysen 1891–1960. I 1918 ble den solgt til Bjarne Guderud for kr 3000. Det nye navnet ble Mysen Bok -og Papirhandel A/S. Guderud hadde allerede fra 1914 drevet bokhandel i Askim, og i 1920 startet han også en i Rakkestad. I tillegg hadde han sag og høvleri på Mysen. I 1920 flyttet han butikken i Mysen til Lund-gården. Den ble i mange år kalt «bokhandlerhjørnet».

Synnøve Gautestad, min mor, ble født 1. januar i 1910. Hun var nest yngst i en barneflokk på seks. Hennes far døde da hun var tre år gammel, og dermed satt min mormor (Konradine Amalie Gautestad) igjen

Synnøve Grefslie, f. Gautestad. Bildet utlånt av Anne Sofie Øiestad.

med seks barn. Mor gikk på realskole og handelsskole. Som 17-åring ble hun (sannsynligvis) ansatt i Askim Bok -og Papirhandel. Her ble hun bare i to år før hun begynte i Mysen Bok og Papirhandel som ekstrahjelp. Hun ble bestyrer i 1936, 26 år gammel. Mine

foreldre giftet seg 8. februar 1941. Jeg har blitt fortalt at det var iskaldt den dagen. Bryllupet ble feiret hjemme i huset de nettopp hadde kjøpt i David Blids gate.

Boksalget i 1930-årene

Salg til grunnskolene har gjennom alle år vært en bærebjelke for bokhandlene på Mysen, som det også har vært for hele bransjen. I 1934 ble det gjennomført en undersøkelse av 52 bokhandlere. Gjennomsnittlig omsetning var kr 127 960 med en netto fortjeneste på 5,4% eller ca. kr 6910. Undersøkelsen ble omstridt.

I 1930-årene var boksalget godt til tross for vanskelige tider. I «Bøkenes fotfolk» blir disse årene omtalt som «Gullalder i kriseår». I første halvdel av 30-årene var det fortsatt de store forfatterne som Knut Hamsun, Johan Bojer og Sigrid Undset som reddet mye av den norske bokomsetningen. I tillegg ble det utgitt samlede verker, gjerne innbundet i skinn. Fra denne perioden har jeg fortsatt stående i vår bokhylle Victor Hugo i 12 bind utgitt

I 1930-årene var det store forfattere som bl.a. Knut Hamsun som reddet mye av den norske bokomsetningen. Her ser vi en brosjyre for Hamsuns samlede verker i 16 bind.

i 1929 og Jack London i 12 bind utgitt på Gyldendal i 1934. Inne i en av disse fant jeg reklame for Knut Hamsuns samlede verker innbundet i helskinn til kr 120. «De kan få hele verket utlevert straks og betale det i rimelige rater.» Verk ble i stor utstrekning solgt på denne måten, ikke minst leksika!

I tillegg kom bøker som «Verden i går og i dag». Bøker med bilder og aktuelle kommentarer. Man kan vel si at dette er forløperne til Hvem Hva Hvor, som ble solgt i titusener på slutten av 50-tallet og ikke minst på 60-tallet. De tilfredsstilte på en måte det samme bildebehovet som dagens Dagsrevy fyller.

Bokbransjen under krigen

Boksalget økte under første del av krigen, faktisk lå julesalget i 1940 20–25% høyere enn tilsvarende i 1939. I 1941 tok det fullstendig av. Gyldendal fordoblet sin omsetning i forhold til det de økte med i 1940, og enkelte bokhandlere hadde økning på 100%. Dette er vel neppe tall som bokhandelen på Mysen kunne vise til, men at det gikk ganske bra, er det lov til å tro. Boken ble brukt som «tilfluktsrom», til å drømme seg bort fra hverdagen. Norsk skjønnlitteratur ble ikke hardt rammet, men de store bestselgerne, som Arnulf Øverland, ble sendt til Sachsenhausen. Johan Borgen ble sittende på Grini med skriveforbud og Sigrid Undset reiste ut av landet og kom til slutt til USA.

Mot slutten av krigen ble det en viss stagnasjon i bransjen og det ble mangel på nye norske bøker. Det ble svikt på produksjonsiden på grunn av papirmangel, og distribusjonssystemet

lå nede på grunn av drivstoffmangel. De tyske militære hadde førsteprioritet.

Freden

Jeg vet ikke om min mor stengte butikken 8. mai 1945. Det gjorde Nils S. Hauff Boghandel i Oslo. Den lille plakaten «Stengt på grunn av Gleder» skaffet ham evig berømmelse.

Det går også en annen historie om Nils Hauff. Den kalles «Bedre enn ingenting»: På et møte i Den norske Bokhandlerforening skal Nils Hauff ha beklaget seg over Harald Griegs lunkne holdning til bokhandlerne. «Jeg synes det er dårlig gjort av Dem som forlegger med kontor i kvartalet ved siden av min forretning, at De ikke kommer innom og hilser på meg som bokhandler og kunde i Deres forlag», sa Hauff. Grieg, som lot seg transportere i en sort Cadillac med privatsjåfør, svarte: «De har helt rett, herr Hauff. Jeg kan imidlertid forsikre Dem om at jeg på veien til mitt kontor kjører langsomt forbi bokhandelen Deres hver morgen».

De ansatte

I Mysen bok og papirhandel var det to ansatte i tillegg til min mor. Den ene var Aase Iversen, som senere ble Aase Øiestad og som startet sin egen bedrift Boknytt umiddelbart etter krigen. Fra min tid husker jeg Ingrid Langnes og Gerd Soløs.

De hadde en spesiell arbeidsinndeling når det gjaldt vindusutstillingen: To vinduer vendte mot Sørensen & Andresen, der Boknytt senere flyttet inn. Gerd hadde ansvaret for barne- og ungdomsvinduet og Ingrid for vinduet for religiøs litteratur.

Aase Øiestad som startet sin egen bedrift Boknytt umiddelbart etter krigen. Bildet utlånt av Anne Sofie Øiestad. Bilde utlånt av Anne Sofie Øiestad.

Mor hadde vinduet mot Storgaten. Det ble lagt mye arbeid i vinduene, spesielt til julegateåpningen.

Julestria

Det var da handelsstanden virkelig skulle gjøre inntrykk på innbyggerne, det var da kundene gikk rundt og fikk ideer til julegaver. Jeg husker godt forberedelsene som ble gjort etter at butikken stengte lørdag ettermiddag. Jeg var nok med fra jeg var en 8–10 år. Etter hvert hadde jeg ansvaret for vinduet mot Storgaten. Uansett hva vi gjorde, kunne vi allikevel ikke slå utstillingen hos Mysen Fargehandel. Der hadde de elektrisk tog!

Desember var en suveren topp i boksalget, ytterligere forsterket etter 1951, da den første julekatalogen ble utgitt. Katalog-opplaget på 650 000 ble spredt over hele landet, og i tillegg fikk bokhandlene egne eksemplarer til utdeling. Katalogen het «Årets bøker» og ble utgitt til utpå 1990- tallet.

Det jeg husker fra disse årene, var en mor som hadde lange arbeidsdager, og når julaften kom, var hun sliten. I

min klasse på folkeskolen var de aller fleste mødrene hjemme. For å hjelpe mor hjemme hadde vi hushjelp til begynnelsen av 60-tallet.

Selve forretningslokalet til bokhandelen hadde ikke forandret seg mye etter krigen. Kundene var foran disken og de ansatte bak. Vi hadde faktisk også et bakrom som var kombinert lager og spiserom. Varene var stort sett bak disken. Bøkene sto i en egen avdeling, med ryggen ut, i henhold til kategori og alfabet. Selvbetjening var ukjent på dette tidspunkt.

Bråket rundt Agnar Mykle

I 1956 ble Agnar Mykles bok «Sangen om den røde rubin» utgitt. Både forfatter og forlegger ble tiltalt for utgivelse av utuktige skrifter. I 1957 ble de frikjent på grunn av «rettsvillfarelse». Boken ble gjort ulovlig og restopplaget inndratt. Jeg var vel 11–12 år den gangen og sto ved siden av min mor bak disken da en kunde (mann) kom inn og spurte, litt lavt, om vi hadde «den boken som», hvorpå min mor ble sprutrød i ansiktet og svarte ganske skarpt: «Den har vi IKKE!» For øvrig ble dommen anket og opphevet av Høyesterett 9. mai 1958.

Forlagenes gullalder

Fra 50-tallet var det fra forlagenes side betydelig satsing på større verk. Etter krigen var det «moteriktig» at familiene skulle fylle sine bokhyller med lange bokserier med lik rygg, som leksika, Familieboka og Hamsuns samlede verker. En av de mest vellykkede var Grimbergs serie: Menneskenes liv og historie. Bokhandelen tjente bra

Boknytt i 1945. Einar Øiestad, Finn Åge Gautestad, Helen Halvorsrud og Aase Øiestad. Bilde utlånt av Anne Sofie Øiestad.

på salget av disse. Forlagene ga 40% rabatt og kunden kunne betale i små rater, dvs. avbetaling uten tillegg i prisen. Men salget av slike serieverk ble mer og mer overtatt av såkalte kolportører (bokselgere) som oppsøkte private hjem.

Festtelegrammene

En av mine oppgaver i denne tiden kom i forbindelse med konfirmasjonene. Gaver til konfirmantene i fra vår butikk var ofte globuser i forskjellige størrelser, samt bibel og tilhørende salmebok med navnet påtrykt. Men ved siden av slike gaver var telegrammer en stor salgsartikkel. Jeg fikk betalt for å sykle rundt og levere disse dagen før selve konfirmasjonen. Som kjent var det store barnekull fra 1945–48. I sin tid ble det til mange telegrammer som det var stas å få.

Sommerjobb i Oslo

I 1961 hadde jeg sommerjobb hos Rich. Andvord, som da lå tvers

igjennom kvartalet fra Karl Johans gate og ut mot Stortorget. Jobben var vel en slags forberedelse på det som mine foreldre håpet på. Det ble tog fra Mysen tidlig morgen og tilbake på ettermiddagen. Det jeg husker best fra denne tiden var ikke fag, men klesstilen på dem som arbeidet på lageret. De kom på jobben i hvit skjorte, slips, jakke, frakk og hatt. Før de begynte å jobbe, tok de selvfølgelig av seg yttertøy, jakke og slips og iførte seg en gråblå lagerfrakk. Når dagen var over, var det på igjen med slipset, jakken, frakk og hatt! I tredje etasje, satt salgssjefen og hans medarbeidere i hvite frakker.

Hovedproduktet til Andvord var papir i alle størrelser og innpakninger. Men de førte Ballograf fyllepenner og kulepenner, og dette varemerket var de veldig stolt av. Det var dette varemerket vi solgte i bokhandelen!

Selv gikk jeg Bokhandlerskolen i 1966 som et halvårskurs. Det var faktisk en bratt læringskurve som gav faglig og litterær innsikt og kunnskap.

Synnøve overtok eierskapet

I 1961 overtok min mor forretningen, og fra da av ble Mysen Bok- og Papirhandel en familiebedrift, dvs. at min far deltok etter arbeidstid som ryddegutt. På slutten av 60-tallet ble vi fortrent til lokalet som Skomagasinet hadde. Lokalet vårt ble betydelig redusert og dårligere. Men på midten av 1970-tallet flyttet vi inn i nye lokaler på andre siden av gaten. Vi overtok lokalene etter Glassmagasinet og slakter Johansen. Det var en betydelig oppgradering med noe større salgsflate og lager i kjeller.»

Mysen Bok og Papirhandel 1970–1997

Synnøve Grefslie og familien eide og drev bokhandelen fra 1961 til 1997. Rein fant sin egen vei innen forlagsbransjen, og da han gikk i pensjon, var det som økonomidirektør i Aschehoug. Synnøve trappet etter hvert ned og ansatte daglige ledere, først Ragnar Duserud og fra 1984

I 1997 kjøpte Lisbeth Aasland og Anne Sofie Øiestad begge firmaene og etablerte Boknytt Mysen bok- og papirhandel A/S. Bilde utlånt av Anne Sofie Øiestad.

Lisbeth Aasland, som hver for seg satte sitt preg på driften. I 1997 kjøpte Lisbeth Aasland og Anne Sofie Øiestad begge firmaene og etablerte Boknytt Mysen bok- og papirhandel A/S. De beholdt lokalet til Mysen bok og papirhandel.

Bokkjedene skiftet navn, Bopa ble til Interbok, med samme medlemmer og nettverks-møter tre–fire ganger om året i inn- og utland. Der hentet de inspirasjon og ideer.

Boknytt Bok- og Papirhandel A/S

Anne Sofie forteller: «Boknytt Bok og Papirhandel A/S åpnet 1. desember 1945 i Westerby's gård i David Blids gate 2 med Aase Øiestad og Berthe Haugen som eiere. Berthe Haugen gikk ut av firmaet allerede etter fem måneder, og Aase og Einar Øiestad drev forretningen videre som Boknytt Bok og Papirhandel. Logoen ble tegnet av Truls Nygård, som også tegnet bl.a. Markedsgutten. Boknytt delte etter hvert lokaler med kolonialforretningen som Thorolf Glørud etablerte. I 1960 flyttet de til David Blids gate 11 hvor de var i egeneide lokaler. Dette bygget kjøpte Aases foreldre Kristian og Anna Iversen i 1920. Dette var lokalene som Sørensen & Andresen drev sportsbutikk i, før de dette året flyttet til nye lokaler i Havnaasbakken. Aase Øiestad arbeidet som nevnt i Mysen Bok og Papirhandel fra 1932–40 sammen med Synnøve Grefslie. De var gode kolleger og fortsatte samarbeidet etter at Aase startet Boknytt, selv om de også ble konkurrenter. Bjørg Wikeby jobbet i Boknytt fra 1973–1987. Hun kan fortelle at når det kom en kunde og spurte etter en bok de ikke hadde,

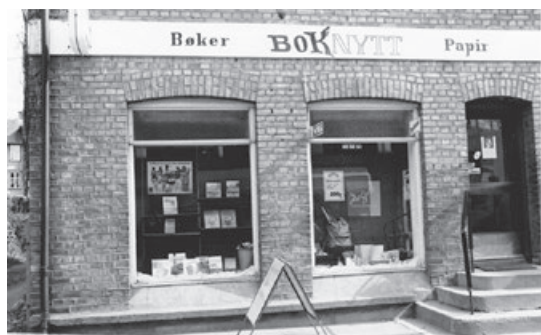
løp de over gata og lånte av hverandre. Aase og Synnøve snakket sammen nesten hver dag i denne tiden.

Aase og Einar drev bokhandelen sammen helt til Einar døde i 1961. Aase drev da butikken alene, og etter hvert med god hjelp av barna Hans Kristian og Anne. I 1979 ble Aase syk. Da ble det svigerdatteren Anne Sofie som er gift med Hans Kristian, som hjalp til i butikken. Etter hvert overtok hun den daglige driften. I 1995 døde Aase, og Hans Kristian og Anne Sofie overtok eierskapet.

Der hadde de en meget dyktig medarbeider i Bjørg Wikeby, som var godt opplært av Aase. Det viktigste var at kundene skulle bli fornøyde og føle at de ble tatt vare på. Da ville kundene komme tilbake!

En annen kjær kollega var Inger Pauline Thomassen, som jobbet i Boknytt fra 1987 til 1998. Hun var kunnskapsrik, pålitelig, bestemt, elsket bøker og var inspirerende. Vi hadde en veldig fin tid sammen.

Mens konkurrenten over gata utvidet og fikk stort areal, levde vi godt med våre 50 m². Butikken hadde stort lager i kjelleren, og det ble mange turer dit i løpet av arbeidsdagen.

Fasaden til Boknytt ut mot David Blids gate i 1987. Bilde utlånt av Anne Sofie Øiestad.

Boknytt i 1995. Anne Sofie Øiestad og Inger Thomassen står bak disken. Finn Åge Gautestad står foran. Bilde utlånt av Anne Sofie Øiestad.

1990 ble lokalene pusset opp, men hadde fortsatt like mange, eller få, kvadratmeter salgsflate.

Gode salgsår

Salget av bøker og papir var fordelt ca. 50/50. På 1950–60-tallet var salget stort av verker og leksikon, gjerne i så mange bind som mulig.

«Det står mye dyr tapet bortover i form av uleste bøker med pene rygger», for å sitere biblioteksjef Finn Åge Gautestad. Han kjente godt til folks lesevaner. Først som ansatt i Boknytt fra 1954 til 1970, deretter som bibliotekar og siden som biblioteksjef. Finn Åge var sønn av Aases søster, Otilie, som var gift med Synnøve Grefslies bror.

Fra 1961–1971 jobbet Finn Aage både i Boknytt og som bibliotekar. Han kunne fortelle at folk kjøpte bøker i dyre dommer, og at det viktigste var at ryggene var pene og passet til møbler og gardiner. Innholdet i boka var ikke så viktig, men det var status å ha Ibsen og Bjørnson i hylla. Hjemmets

boksamlinger var populære på grunn av de fargerike ryggene, og fordi de var i serier på 10 og 15 bind.

Det ble solgt mange bøker om jakt og fiske. Hans Lidman og Edvard Elsrud var populære for sine naturskildringer, hvor de viktigste kildene var gamle jegere og skogskarer. Arvid Møller spesialiserte seg på biografier om hverdagshelter og «vanlige» mennesker som hadde gjort en stor innsats.

På 80-tallet var salget høyt av bøker om kongehuset. Spesielt bøkene om kronprinsesse Sonja hadde store salgstall. En sikker konfirmasjonsgave på den tiden var bibel med trykt navn, og salmebok fulgte gjerne med.

Av barnebøker kan nevnes Hardyguttene og Frk. Detektiv som datidens bestselgere. Astrid Lindgren og Torbjørn Egner er forfatterne som har solgt veldig bra både før og nå. Anne Cath. Vestly var en stor forfatter som kom på 50-tallet og solgte i mange tiår. Det samme kan sies om billedbøkene til Elsa Beskow om «Tante Grønn, tante Brun og tante Fiolet».

Ikke bare bøker!

Salget av papir var viktig, og sortimentet forandret seg stadig. Papirartikler som f.eks. toalettpapir, tørkerull, matpapir og mellomleggspapir hadde hylleplass i bokhandelen. Da Arilds stormarked åpnet i 1970, ble hyllene fylt opp med disse varene og da med større utvalg og bedre priser, så de forsvant fra bokhandelen. Fyllepenner i alle prisklasser og kulepenner med refill er nå erstattet av engangspenner. Lys

og servietter til alle anledninger var en viktig vare, som nå er overtatt av andre butikker. Det var stort salg av regnemaskiner og skrivemaskiner og det som hørte til.

En morsom historie fra Boknytt: Finn Åge Gautestad hadde en kunde som ville ha konvolutter med fôr. «Å, ja, vinterkonvolutter», sa han, vittig som han var. Senere kom samme kunde tilbake og spurte etter vinterkonvolutter til en annen ekspeditørs forvirring, og nei, det hadde de ikke. «Nå har jeg spurt overalt, og ingen har vinterkonvolutter!» klaget kunden på vei ut døra.

Boknytt Mysen Bok- og Papirhandel A/S To driftige damer

I 1997 ønsket Rein Grefslie å selge Mysen Bok og Papirhandel A/S. Lisbeth Aasland var da daglig leder og fikk tilbudet om å kjøpe forretningen. Hun gikk da over gata til Anne Sofie Øiestad og spurte om de skulle kjøpe forretningen og opprette et nytt selskap sammen. Dermed opprettet de Boknytt Mysen Bok og Papirhandel A/S som en sammenslåing av de to bokhandlene.

Profilnavnet ble Mysen Interbok siden de var medlem av Interbok-kjeden. De valgte å fortsette i lokalene til Mysen Bok og Papir, som hadde store lokaler i to etasjer.

Det ble en slagkraftig bokhandel og ble en riktig avgjørelse med tanke på de store forandringene som lå foran bransjen. Først forsvant levering av materiell og bøker til grunnskolen og, noe senere, videregående skole. Mange bokhandlere måtte gi opp i denne perioden.

Nye lokaler i Havnaas-gården

I 2005 ble den nye Havnaasgården bygget ferdig. 7.juli flyttet de inn i topp moderne lokaler på ca. 400 m². Det beste var at de hadde fått alt på en flate, og det gjorde hverdagen langt enklere både for kundene og de ansatte, for før måtte kundene gå ned en lang trapp for å komme til bøkene. For ikke å nevne de ansattes bokbæring mellom etasjene.

De innredet også en lesebar. Her kunne kundene slappe av med å titte gjennom bøkene før de handlet, eller slå av en prat med kjente over en kopp kaffe. De var en av få bokhandlere som solgte kaffe og te i løs vekt, og hadde mange faste kaffekunder som kunne velge i 12 sorter. Nykvernet kaffe ga en god aroma i butikken. De var nok også de eneste i bransjen til å selge sengetøy med motiv fra dyrene i Hakkebakkeskogen. Disse ble

produsert hos Norsk Dun på Mysen med kortreist levering. Det var et fint innslag å ha i barneavdelingen!

Mysen Libris

Kjedene Interbok og Libris fusjonerte til Libris i oktober 2005. Dette ble markert på Mysen like etter at de hadde flyttet inn i nye lokaler, og skiltet Mysen Libris ble høytidelig avduket av vararordfører Einar Antonsen.

Ettersom data overtok for skrivemaskiner og annet kontorutstyr, tilpasset de vareutvalget deretter. En av de første datamaskinene som ble solgt på Mysen, Amstrad, ble solgt i bokhandelen. I lang tid solgte de blekk til skrivere. Da platebutikken forsvant, fikk den utsalgsplass i bokhandelen. Det samme gjaldt fotoartikler. Aril Skjæringrud hadde Photoshop-hjørne hos Mysen Libris. I samarbeid med Lundebys Foto i Hærland arrangerte

Konsernsjef i Libris, Tom Andersen holder tale i forbindelse med sammenslåingen av Interbok og Libris i 2005. Bilde utlånt av Anne Sofie Øiestad.

de scrapbook-kurs i butikken! De hadde egne avdelinger med kort, leker, spill, kontormateriell, skrivemateriell og hobby/kunstnermateriell.

Forfatterbesøk

En ny type markedsføring trengtes, og de startet med forfatterbesøk. Noen besøk rommet de i butikken, som Eirik Jenssen og Hanne Kristin Rohde, operasanger og forfatter Øystein Wiik og Karita Bekkemellom. Hans Erik Dybvik Husby, bedre kjent som Hank von Helvete, presenterte sin nye bok: *Helvetes god grillmat ved grillen på plassen utenfor Mysen Libris*. Han var også sanger og var med i oppsetningen av *Jesus Christ Superstar* på Det norske teater.

Det nye biblioteket hadde mye plass, og Mysen Libris samarbeidet med dem. Der hadde de to-tre forfattere om gangen. Vigdis Hjort, Torkil Damhaug, Knut Nærum, Toril Brekke og Cecilia Samartin var noen av dem. De inviterte også lokale foreninger og lag til butikken, som bygdekvinnelag, losjer og spesielt interesserte, som fikk en

Hans Erik Dybvik Husby, bedre kjent som Hank von Helvete var på Mysen og presenterte sin nye bok. Bilde utlånt av Anne Sofie Øiestad.

hyggekveld og informasjon om aktuelle bøker for gruppen.

Mange kunder hadde spesielle ønsker, og bokhandlerne leita og prøvde å finne de bøkene de ønsket seg. Lokal litteratur var de interessert i og solgte det de kunne for lokale skribenter. Nye bøker av lokale forfattere står alltid rett foran nesa di ved kassa, også «Haakon» som du nå holder i hånden.

Når Anne Sofie og Lisbeth sitter og prater om hva de fant på og hvordan de løste praktiske problemer underveis gjennom åra, må en bare beundre dem for fantasi og handlekraft uten hensyn til hva det kostet av arbeid og strev. De gledet flere enn dem som kjøpte noe. Og når slitet er givende for flere enn en selv, er det en seier. Deres innsats for kulturlivet er betydelig.

Skjønnlitteraturens skjebne

I 1970-åra blåste nye vinder gjennom landet. Etter krigen hadde forfattere som Sigurd Evensmo, Tarjei Vesaas, Mikkjel Fønhus og flere «nye» forfattere hatt stor leserkrets, og det hadde også heltebøker fra krigsåra. 68-erne inntok bokbransjen, men ikke alle leserne. Den politiske generasjonen fra 1968 skrev politisk litteratur i 70-åra og opprettet Oktober forlag. Gyldendal gav ut 168 dikthefter på ett år.

I dag flommer markedet over av bokutgivelser. Gamle verk trykkes opp i nye opplag. Trygve Gulbrandsens trebindsverk «Bakom synger skogene» kom på nytt i 2017. Aschehoug forlag lagde premiere på Eidsberg bibliotek for den nytrykte serien. Trygve Gulbrandsens datter Ragna var til stede, og vår lokale Hans Rasmus

Glomsrød holdt et flott foredrag om forfatteren og verket.

Nå vet vi at populære forfattere, særlig innen krimsjangeren, produserer minst ei bok i året. For 50 år siden var en ny bokutgivelse en varslet begivenhet som vi gledet oss til.

Fantasy-sjangeren skapte også oppstyr. I dag er nok det mer sjeldent. Men aldri har vel utvalget av litteratur vært større enn nå, så nye mestre har flere å måle seg mot for hvert år. Skriveakademier og forfatterkurs har satt mange skriveføre i gang. Folk kjøper ikke lenger bøker «for å tapetsere stueveggen», som Finn Åge Gautestad sa. Bøkene er billigere og ferskvare.

Skolebøker og service

Skolebøker var en viktig del av omsetningen og av stor betydning for alle bokhandlere. Da anbudsordningen startet for grunnskolen, var det kommunene som bestemte hvem som fikk anbudet, og svært mange lokale bokhandlere måtte gi opp etter at de mistet salget til skolene i sin kommune.

I alle år hadde de to bokhandlene i Mysen delt Eidsberg kommunes skoler likt mellom seg. Her var grunnskoler, framhaldskole (senere ungdomsskole), Indre Østfold handelsskole, Indre Østfold gymnas, Heggen videregående skole (senere slått sammen til Mysen videregående skole), Haga jordbruksskole, Bondelagets Folkehøgskole og Østfold Møbelsnekkerskole. Mysen var en skoleby!

Bokhandlerne ydet betydelig service ved å plastbelegge bøker og kjørte

dem ut til skolene. Ved skolestart dro bokhandlernes ektemenn med fullastet henger og leverte bøker ferdig pakket i esker til hver klasse. Skolens lager var ofte oppe på loftet eller i en kjeller. Det ble mange tunge løft. Hele bokhandlerfamilien i arbeid, men for kommunen var servicen gratis.

Så lenge elever i videregående skole måtte kjøpe lærebøker selv, (gratis bøker kom i 2009) kom elevene som kunder inn i butikken. Der fikk de også alt skolemateriellet de trengte. Betjeningen husker godt den populære, brune skinnsekken som nesten alle elever hadde både på ungdomsskolen og videregående.

Skolestart krevde mye areal og var et skikkelig skippertak, men det var en flott tid med masse hyggelige elever.

I Boknytt måtte de være kreative til skolestart på grunn av sin lille salgsflate. Derfor satte de opp et stort varetelt på ca. 100m² i gårdsrommet bak butikken i årene 1992–94, og det fungerte flott!

I 1995 og 1996 slo bokhandlene seg sammen og hadde utsalg i gymsalen på videregående skole. I 1997 ble de to bokhandlene til en, og salget kom tilbake til butikken, som hadde stort areal. Da leide de inn Jon Anders Herrebrøden (tidligere politibetjent) til å stå i døra og passe på elevenes skolesekker. Da var det liv og røre!

Skolebøker på anbud

I 2009 ble det lagt ut anbud på skolebøker i Eidsberg kommune. Anbudet var et samarbeid mellom mange kommuner med Eidsberg kommune som vertskommune. De

andre var: Aremark, Askim, Hobøl, Marker, Rakkestad, Rømskog, Skiptvet og Spydeberg.

Mysen Interbok leverte anbud sammen med Svarstad Libris i Askim, og bokhandlerne delte kommunene seg imellom.

Mysen Interbok var heldige som da hadde flyttet inn i nye lokaler i Havnaas-gården. Det trengtes god plass for å håndtere alle bøkene. Samarbeidet med Libris i Askim var helt avgjørende for å klare anbudsoppdraget for begge parter.

Å levere anbud ble en ny erfaring. Gleden var derfor stor da det første anbudet var avgjort, og Mysen Interbok fortsatt kunne levere bøker til skolene. De vant anbudet i 2009 og 2013.

Datateknologi har overtatt skoleboksalget

Skolebokproduksjonen steg og fortsatte å stige i perioden 1970–2000. I dag selges skolebøkene direkte fra forlagene til skolene, om de overhodet kjøper bøker, for nå får alle elever datamaskin.

De første datamaskinene kom midt i 1980-åra. Men internett ble allment først nærmere århundreskiftet, og skolen tok det for alvor i bruk etter år 2000. Nå er heller ikke leksika og andre oppslagsverk hylleware lenger. En annen type vare som også er på vei ut er kart og reisehåndbøker.

Nye typer litteratur

Kritisk historisk dokumentar og dokumentar-romaner er en ny type litteratur som vokser i omfang. Nå ser en ny generasjon på forfedrenes skryt rundt krigen med kritisk blikk. En ny type krigslitteratur er kommet.

Emnebøker med helsefaglig innhold og kokebøker går så det koker, likeledes bøker målretta mot barn og voksne med spesielle interesser og som følger med i tida på alle måter og områder. Det har ført med seg et stort spekter av kunnskap og ferdigheter i bokform. Akkurat nå (2022) er det hagebruk og sjømat som er inn.

Mammutsalget var tidligere en sjanse til å få tak i nyere bøker til lav pris, men dette har endret seg. Nå bestemmer kjeden hvilke bøker som skal ut på mammutsalget. Den enkelte bokhandel har alltid tilbud på bøker til redusert pris.

Da data-alderen virkelig inntok markedet, gjennomgikk bokbransjen en vanskelig og usikker periode. Men forfatterne skrev som aldri før, og med skriveakademier landet rundt kom mange nye forfattere i gang. Denne prosessen er stadig i vekst og vi kan glede oss over en stor litterær produksjon. På høsten kommer «årets bøker» fra forlagene, og de vies stor oppmerksomhet i presse og media. I «gamle dager» var dette bokslippet de store forfatters dag. De siste 20 år av det forrige århundret var dominert av bokmesser der vi kunne møte de mest omtalte forfatterne og høre dem lese fra sitt verk. Nå finnes Litteraturhus i byene og bokfestivaler rundt omkring.

Dameromaner skrevet av store bestselgere internasjonalt er storselgere, og de sparer mange lykkepiller sier Lisbeth, så de gjør kanskje verden bedre? Avslappende litteratur er i alle fall god terapi. Norge er det nest mest lesende folk i verden, bare slått av Island.

Skjønnlitteraturen, den klassiske

roman- og novellesjangeren, er likevel grunnstammen i bokhandelen, og det virker som den har befestet seg, for aldri har vel tilbudet og utvalget vært så stort. Fremdeles borger bokhandel-bøkene for kvalitet. Jeg tror alle er takknemlige over å ha en bokhandel i nærmiljøet.

Boksalg i alle slags butikker

Men glupske ulver lurar overalt. Bøker selges nå i dagligvarebutikker der ingen fagkunnskap kreves, og antall bokhandler er synkende. Sverige og Danmark har få frittstående bokhandler igjen. Dagligvarebutikkene selger billigbøker og bestselgere, men utvalget er snevert. Prisen er den samme som i bokhandlene, for vi har fastpris på bøker.

Rein og Lisbeth sier at fri pris har ødelagt bokhandelbransjen der den er innført, som i Sverige og Danmark. I Norge fastsettes prisen på boka av forlagene når den utgis. Så finnes et system for nedsatt pris etter en viss tid, og i løpet av tre år er bøkene nedskrevet. Bokhandlerne synes denne ordningen er bedre enn å skulle returnere usolgte bøker. De kjære klassikerne forsvinner ikke, de trykkes i nye opplag. Men forlagene har kjøpt opp bokhandlene og bestemmer alt, og det kan nok sperre for vidsynet og for de smale bøkene.

Vi har svært få frittstående bokhandler igjen. Tronsmo i Oslo er en av de mest eksklusive i bokverdenen, sier Rein. De selger på kvalitet og bestemmer selv. I Norge finnes en bokhandel pr. 10 000 innbyggere, i Sverige en pr. 34 000 og i Danmark en pr. 19 000, sier dagens statistikk. Men

trusselen fra data har de hittil avverget.

Forlagene utdanner sine egne bransjefolk, og ellers tilbyr enkelte høyskoler utdanning i bibliotekfag, som også er en vei inn i bransjen. Allmenn bokhandlerskole finnes ikke mer.

Lokale forfattere og kunstnere i dag

Vi har lokale forfattere som bokhandlerne våre har kontakt med. En av dem er Per Petterson. Han bor i søndre Høland og kommer innom iblant. De lokale bokhandlerne kjenner ham godt. Hans «Ut å stjele hester» er oversatt til 25 språk! Han har fått mange priser i inn- og utland. Forfatteren er en verdensberømt, sky mann som drar til Mysen for å handle i sin bokhandel. Dag Johan Haugerud er også en lokal forfatter og filmskaper som har vunnet flere Amandapriser, og så har vi Svein Syversen med de flotte Fjella-bøkene. De nyeste er bøker om turtips. Den sjette kom nå til påske. Brødrene Eriksen fra Folkenborg lager skikkelige spennings-filmserier, og snart får vi filmstudio og senter på Brennemoen.

Hagle vant Spelemannsprisen i år med sterke lokale innslag, og på vår dialekt.

Trygve Skaug debuterte i Mysen Libris

Vår egen lokale rikskjendis Trygve Skaug lanserte sin første bok «11 millioner bugg» i Libris Mysen. Han er blitt Norges mestselgende nåtidsdikter. Da han mottok Bjørg Vik-prisen i 2021 uttalte juryen: «Diktene hans oppleves nære, ekte og inkluderende. Forfatteren skriver

Trygve Skaug lanserte sin første bok «11 millioner bugg» i Libris Mysen.

om det nære og gjenkjennbare, men berører også viktige samfunnstemaer. Han bruker bevisst et moderne språk med populærkulturelle referanser, og treffer tidsånden med mange av sine dikt.»

Han har sendt oss denne lille betroelsen om hvor viktig bokhandelen er som kulturformidler og hva Mysen Libris har betydd for ham:

«Det å ha et sted nært der hvor jeg bor med muligheten til å rusle og titte lenge på bøker er viktig. Kunne se ut noe spennende i ro og mak og velge seg lesestoff. Jeg har ofte funnet skatter på den måten som jeg ellers ikke ville ha lest. Og de fant jeg i skattekista på Mysen.

Ellers har det vært godt og viktig med lokal backup i skivinga mi, å ha en bokhandel i ryggen har vært fantastisk. Med en bokhandel kommer også et fagmiljø, både på innhold og historie knyttet til bøker, men også om bokbransjen og forlagstekniske ting. Jeg har fått mange gode råd på Mysen.

Og jeg har fått tak i mye gode skrivesaker, selvfølgelig.»

Ja, kulturlivet er variert og mangfoldig rundt oss. Det er ingen tvil om at bokhandlerne har bidratt mye som aktive kulturarbeidere.

Norli Mysen

I 2017 ble Mysen Libris solgt til Norli, og Marit Riis driver den nå. Hun har vært i bransjen i 40 år, bygger videre på gamle tradisjoner og skaper sine egne. Her om dagen ble hun påtruffet etter stengetid på Bokdagene i Rakkestad med Trude Teige og Torbjørn Færøvik, og et lass med bøker.

Hvilken samfunnsinnsats bokhandlerne gjør og har gjort! All omtanken, servicen, gratisjobbingen som er med på å bære vårt lokale kulturarbeid! Dette har vært en langsiktig innsats for å formidle nye tanker, gi opplevelser, glede og kunnskap, samt fellesskap og utsyn mot verden. Takk og ære!

Vi må ta vare på bokhandelen vår. Den har 115 års tradisjon, har løftet våre sinn og beriket oss, og den har livets rett!

Kilder:

- Thomas Vatne:
Mysens historie 1901–1907
- Hans Vaaler: Mysenleksikon
- Wikistrinda – Trondheim historielags arkiv
- Digitalarkivet, diverse folketellinger og klokkebøker
- Rein Grefslie
- Anne Sofie Øiestad
- Lisbeth Aasland

Tidsbilder fra livet i Eidsberg Eskadron

Av Dag Mysen

Kavaleriet på Østlandet og i Indre Østfold

I norsk militæroppsetning før den nye hærordningen av 1933 som Otto Ruge var fødselshjelper for, besto kavaleriet av dragoner til hest og utstyrt med sabel og karabin-gevær, samt artilleri bestående av feltkanoner trukket av hester. Hester og soldater ble her brukt i et krigssamarbeid som hadde røtter tilbake gjennom mange hundreår i vårt land, og i tusener av år i store sivilisasjoner.

Vår del av Østfold, eller Smaalenene som det da het, rekrutterte og utstyrte kavalerister som ekserserte ved Eidsberg kirke og hadde telthus der som lager for utrustning. Norsk kavaleri hadde fire eskadroner som hver var oppsatt med 146 ekvipasjer. Min onkel Erling på Foss gård ble innkalt til rekruttskole som dragon på Gardermoen i 1920, med etterfølgende sommer-eksersiser ved Eidsberg kirke. Hans private rideutstyr lå i stall-svala i låvebygningen på Foss. Utstyret røk med da låven brant ned etter et lyn-nedslag i 1968. Det er mange Eidsberg-familier som har aner som tjenestegjorde i Eidsberg Eskadron. Jeg synes det er viktig at etterslekta kan få et innblikk i noe av det spesielle ved denne formen for militærtjeneste.

Etter at festningsanleggene med brogalleriene i Askim/Spydeberg og fortene i Trøgstad og Mysen ble ferdige og operative ved første verdenskrigs slutt, ble distriktets ungdom også rekruttert hit for å opplæres i betjening av festningsanleggene og deres typer våpen.

Selv om vi hadde noe motorisert artilleri i 1940, spilte hestetrukket artilleri en betydelig rolle i den norske forsvarskampen, ikke minst ved bergartilleriet på Vestlandet og i

Nord-Norge. Kanonene ble trukket av hestespann på mellom fire og ti hester, avhengig av kanonenes størrelse og tyngde. Også tyskerne brukte hestetrukket artilleri under kampene i Norge, og tvang ofte til seg hester som var brukbare til formålet.

I 1922 var det rundt 30 000 trente dragon- og artillerihester i Norge. Det var gårder i Eidsberg som hadde avtale om å stille trekk-hester til bergartilleri til opp mot 1960.

Eidsberg eskadron i det norske kavaleriet førte med seg en ekstra dimensjon i hesteholdet i vårt distrikt. Det ble stilt store og spesielle krav til dragonhester og til trekkhester for artilleriet. Mange gårder hadde pålegg om å holde slike hester. Det førte til et stort og kunnskapsrikt miljø for hestehold, og til konkurranser i styrke og hurtighet, noe som i sin tur førte til Momarken travbane.

Eidsberg Eskadron var vår regionale avdeling i Det Aggershusiske Ridende Jægerkorps. Korpset ble opprettet i 1663 og fikk form gjennom stattholder Ulrich Frederic Gyldenløve. Han moderniserte og forsterket det norske militærvæsenet og utvidet totalforsvaret til å omfatte 12 000 mann.

I nyere tid ble Jægerkorpset omdøpt til Akershus Dragonregiment DR I. Telthuset står ved Eidsberg kirke fremdeles, med korpsets våpenskjold over døren. Huset er i dag en del av Folkenborg museum.

Årlig eksersis ved Eidsberg kirke

Kavaleriet var ikke brukbart om ikke rytter og hest var 100 prosent samkjørte og behersket alle de kompliserte måtene å manøvrere på i krig, i linje med dusinvis av andre ryttere og hester. Man måtte

beherske avmarsj, oppmarsj, forskjellige måter å svinge på i formasjon, trekking til siden, marsj skrått fremover til begge sider, sprang over grøfter og hindre i trav og på linje, angrep i trav og galopp, samt rygging og retrett. De måtte trene på å trekke sabelen i fart på kommando og å tildele fienden et hugg eller helst to i forbifarten. Og de måtte lære å skyte med karabinen fra hesteryggen og treffe målet. Og som nevnt: alt dette skulle foregå i sluttet tropp med bare en til to fot mellom hver ekvipasje, og på linje med de andre ekvipasjene.

Alt dette krevde et intimt arbeidsfellesskap mellom hest og rytter. Rytteren måtte lære å gi hesten korrekte tegn med knær, heler, sporer og tømmer som samsvarte med trompetsignalene som ble gitt. Alt dette krevde nitid øving og terping over tid. Hvis én hest og rytter i ei linje på 20–30 ekvipasjer ikke maktet å utføre rett manøver på gitt kommando, skadet dette effekten og slagkraften i formasjonen i betydelig grad. Under de årlige øvelsene ved Eidsberg kirke satt rytterne i salen 4–5 timer hver dag.

Kommunikasjonen mellom eskadronens ledelse og de forskjellige dragon-gruppene foregikk gjennom trompetsignaler. Alle bevegelser og manøvrer hadde sine distinkte signaler, på linje med infanteriets trommesignaler. Trommer og trompeter var fortidens kommunikasjonssystemer i krig. Begge lyd-systemer bærer forbløffende langt, selv under ildgivning fra geværer og kanoner.

Øivind Gryteland på Pyth her i Eidsberg har i mange år arbeidet med å gjenskape denne ridekunsten sammen med en gruppe dedikerte hestefolk. Han forteller hvor utrolig flinke hestene kan bli, og at de som flokkdyr søker trygghet i hverandre. Under angrep og fare sprer de seg ikke til alle kanter, men holder tett sammen. Topp-trente dragonhester behersket trompetsignalene like hurtig,

og ofte hurtigere enn rytteren, slik at de automatisk, og så og si uten tegn fra rytteren, falt inn i manøveren trompetene signaliserte. På den måten kan hester som flokkdyr operere i formasjoner på linje med fugler i flokk og fisk i stim. Det er dette vi mennesker oppdaget tidlig i vår utvikling som sivilisasjoner og som krigførende.

Johannes Tollefsen Fosser

Nå skal våre lesere få et innblikk i hvordan denne typen militærtjeneste artet seg gjennom erindringene til kavallerist 965 ved Eidsberg Eskadron i årene 1888–89, Johannes Tollefsen Fosser.

Han var født på Grøtvedt i Rakkestad i 1868. Familien overtok Nygård ved Heia i Eidsberg før århundreskiftet.

Norsk dragonuniform fra 1700-tallet bestående av rød våpenkjole med rabatter og mansjetter (justaucorps), bandolær for patrontaske og trekantet hatt i datidens europeiske militærmote. En dragon var fra 1500-tallet en soldat som beveget seg til slagmarken til hest, men steg av for å slåss som en infanterist. Bilde lånt fra Wikipedia,

Det første året hadde han 70 dagers rekruttskole på Gardermoen som ble avsluttet med 12 dagers landevern-tjeneste. Da tok de ut utrustning fra telthuset ved Eidsberg kirke og fikk tildelt hester på ekserserplassen der. Derfra overnattet de på et par gårder underveis til Gardermoen, og på veien tilbake etter endt tjeneste.

Året etter ble han innkalt til to måneders tjeneste ved kavaleriets underoffiserskole ved Kontraskjæret i Christiania. Det var en krevende tid med stalltjeneste og 4–5 timer med ridning hver dag. Det ble øvet inn formasjonridning, angrepsridning, sabelbruk til kamp som ridende og bruk av det splitter nye Krag-Jørgensen karabin-geværet som de også var oppsatt med, og som gikk for å være det ypperste av sitt slag i dette stadiet av den globale våpenutviklingen. Rittmester Morgenstjerne var sjef for skolen.

Johannes forteller om spennende uker. Flere søndager var de stengt inne i leiren for å være i beredskap i tilfelle det skulle bli uroligheter og voldelige demonstrasjoner i byen. De fikk utlevert skarpslipte sabler og hestene sto ferdige til å rykke ut i tilfelle opprørsloven ble opplest.

Han forteller også om «Kongetoget», et folketog som Høire-partiet arrangerte for å hylle kong Oscar II.

Utmarsj og feltmanøver

Etter endt kurs på Kontraskjæret gikk ferden til Gardermoen og 17 dagers forberedelser til en omfattende utmarsj fra Gardermoen til Voss, og til storstilt feltmanøver med utgangspunkt på Vossevangen. Her følger beskrivelsen av denne ferden med hans egne ord, lett bearbeidet:

«Utmarsjen gikk over 35 dager med to eskadroner kavaleri og to batterier med artilleri. Vi spiste første middag ved Eidsvoldbygningen og overnattet ved

Trøgstad i Feiring. Derfra gikk ferden til Gjøvik og til Gryte i Vardal, så over til Odnas ved Randsfjorden, gjennom Søndre og Nordre Land, Aurdal, Slidre og Vang. Før vi tok fatt på Filefjell, overnattet vi på en av de øverste gårdene i Valdres. På Filefjell hvilte vi ved Nystuen. Det var en stor jobb å komme over Filefjell. Bare fra Nystuen og til Maristua er det 17 km. Derfra red vi videre til Borgund kirke. Det er en viden kjent stavkirke.

Da vi kom til Lærdalsøren, var det et svare strev med å få hestene ombord i båter. Hestene ble heist opp med kran og firt ned i rommet. Vi var heldige og fikk dampbåt. Det bar ut over Lærdalsfjorden som er en bit av Sognefjorden og så inn i Nærøyfjorden. Denne er meget trang og da vi kom til Gudvangen var det svarte natta. Det var lite hyggelig å måtte losse av hestene i mørke og regn, og deretter marsjere et stykke dit vi skulle slå leir. Mat ble det ikke den kvelden, men det fikk gå.

Vi var nå kommet til den mest interessante og storartede delen av turen. Vi gikk inn i Nærøydalen og opp Stalheimskleiva og forbi Stalheim Hotell som den tyske keiseren pleide å besøke. Her hang det en plakat i glass og ramme som han hadde satt sitt navn på.

Derfra bar det videre helt til Vossevangen. Her samlet det seg nå militære enheter fra mange kanter. Infanteriet som hadde marsjert i hardt tempo over fjellet, var ganske medtatte da de kom. Vi var visst 7–8 tusen mann som var samlet her til en ukes feltmanøver. Den ble krevende fordi det regnet nesten hele tiden. Vårt telt sto i et bekkedar. Vi brøt einerkvister og lagde madrasser som vannet kunne renne gjennom. Vi var våte til skinnet og hadde ikke noe å bytte med. Skiftklærne lå i papp-presenninger og ble gjennomvåte og mugne.

Dette var nok den mest omfattende utmarsjen fra øst til vest over fjellet på

denne tiden. Vestenfjelds er det ikke kavalerioppsetning og bare bergartilleri med små kanoner. Derfor hadde ikke folk her sett vår type oppsetning før. Det var fullt av folk langs veikantene. Når vi kom i full fart til hest så søla skvatt, ble mange kjerringer så skremt at de gråt.

Det var nok noen som tok skade på helsen av turen. Jeg greide meg godt. Verst var det nok for hestene. Halvparten av dem var sadeltrykt når de kom hjem. Med ytterste forsiktighet ved sadlingen greide jeg å holde min hest i orden helt til vi måtte ombord i båt igjen ved Gudvangen. Hestene sto oppsaddlet på lektere fra Gudvangen til Lærdalsøren. Under transporten hadde sadelen på min hest forskjøvet seg litt. Da vi kom frem og så fikk et par timer på hesteryggen, var det gjort. For øvrig slo hestene seg vrange da vi skulle losse dem, så lekteren holdt på å velte. Det så stygt ut og de hundrevis av mennesker som sto og så på, satte i et skrik.

Dagen derpå var min hest «Rauen 12 Fosser», ødelagt. Da fikk jeg en hard tørn videre. Jeg fikk ikke lov å sadle hesten, men måtte gå til fots og leie den i full utrustning, med ridestøvler, sabel, karabin og sekk gjennom en marsj på 50–60 km over Filefjell.

Jeg gikk sammen med syketroppen. Kommandanten her var Hans Dahl som var lærer på Jørgentvedt i Trøgstad. Det gikk bra. Så bra gikk det med meg på denne utmarsjen at det stygge skrubbsåret jeg hadde med meg fra eksersisen i Oslo, leget seg helt og holdent.»

Kilder:

- Johannes Tollefsen Fosser:
Livserindringer, datert 1941.
- Øivind Gryteland
- Grunnlovens soldater.
Forsvarsmuseets skrifter nr. 10,
2014. Terje H. Holm. Særlig kapittel 5,
Kavaleriets trening.

Fra det gamle album

Russebil fra 1962 fremstilles for godkjennelse ved Biltilsynet, den gang de hadde kontor på Sand ved Hegglin (på plassen hvor Rørlegger'n holder til i dag. Lånt fra Indres arkiv.

Telthuset ved Eidsberg kirke

Av Steinar Heller og Dag Mysen

Fra sen-middelalderen av og til den store nordiske krig 1700–21 brukte man kirkene og kirkenes våpenhus som lagerplass for lokalt militært utstyr.

Den langvarige og krevende krigssituasjonen først på 1700-tallet krevde en endret og mer effektiv militær struktur, og en betydelig oppgradering av militært feltutstyr. Og da de fleste kirkene i Norge ble solgt på auksjon til private umiddelbart etter 1721 for å finansiere gjelden som krigen hadde påført Danmark-Norge, ble det vanskelig å fortsette å anvende kirkene som lagringsplass for lokalt militært materiell. Derfor ble det oppført telthus som nytt lagerrom på kirkebakkene ved kirkene, som var strategisk viktige i den militære oppsetningen. Betegnelsen «telthus» kommer av at telt og teltutstyr utgjorde en stor del av militærutstyret som ble lagret her.

Telthusene ble knyttet til hærordningen av 1628 og ble plassert der de trengtes i denne hærordningens geografiske tyngdepunkter. Husenes form fikk stor likhet med et stort stabbur med to etasjer.

Vi antar at telthuset ved Eidsberg kirke ble oppført en gang i 1720-årene. Grunnflaten er på ca. 50 kvm. Bygget har tre etasjer, er oppført i laftet tømmer helt opp til mønet og er panelert innvendig og utvendig. Det er satt på murte steinstabber for at mus og rotter ikke skulle komme inn og ødelegge telt og annet utstyr.

Den 24. september 1988 var det en liten innvielsesshøytidelighet i det gamle Telthus ved Eidsberg kirke. Huset var nypanelert med ny trapp, malt og for øvrig pusset skikkelig opp utvendig. Foto: Dag Mysen

For det meste var det kavaleriet i vårt område som benyttet telthuset som sin lagerplass. Eidsberg eskadron var en stor og viktig militær enhet i det norske forsvaret. Jegerkorpset, senere kalt Dragonregimentet, ble opprettet etter kongelig befaling i 1663 og Eidsberg eskadron var en av fire avdelinger i regimentet. Hver eskadron besto av 146 ekvipasjer. En veltrent kavaleri-avdeling var et formidabelt militært våpen.

Eskadronen ble ledet av lokale offiserer som blant annet har vært knyttet til gårdene Lekum, Foss, Huseby og Lysaker. Militær trening og

Dragonregimentets
våpenmerke
over døra på Telthuset.
Foto: Dag Mysen.

eksis var alltid viktig. Soldatene og forsvaret var nært knyttet til kirkene, og i forbindelse med opprettelsen av Jegerkorpset i 1663 ble det i 1666 utstedt en kongelig resolusjon om at de lokale dragonene skulle eksisere «naar Prækenen er til Ende og Gudstjenesten forrettet».

Ved sidene av å trene på kirkebakken utenfor kirken, var det i en periode også en stor permanent eksiserplass på Buskilsrud på 380x180 alen (ca. 340x160 meter).

I nesten to hundre år tjente telthuset ved Eidsberg kirke i en

Olaf Moen til hest.

Dragonoffiser av 1808. Illustrasjon tegnet av Andreas Bloch.

viktig rolle i vårt lokale og nasjonale forsvaret. Mot slutten av 1800-tallet ble huset utdatert for lagring av utstyr, blant annet fordi Norge rustet opp forsvaret og moderniserte utstyret slik at lagervolumet måtte oppgraderes. Da ble det bygget et nytt og mye større militært depot på Høitorp-jordet på Mysen. Det lå omtrent der klubbhuset til Mysen IF senere ble plassert.

Telthuset fortsatte likevel å være i forsvarets eie helt til 1977. Da ble det overdratt vederlagsfritt til Eidsberg kommune. I brev fra Riksantikvaren av 12. mars 1977 er det skrevet at «Telthuset har fredningsstatus. Det må bevares på tomten der det står og kan brukes til lokalt militærmuseum». Kommunen overdro deretter telthuset til Folkenborg museum for videre forvaltning.

Livet i en Mysen-forretning i mellomkrigstiden

Erik Wågen forteller fra Mysen Farvehandel

Redigert av Dag Mysen

Etter Middelskolen ble det raskt bestemt at jeg skulle ut i arbeidslivet. Far ordnet det slik at jeg kunne begynne i Mysen Farvehandel hos mors fetter, Søren Andresen. Jeg kjente ham og hans familie godt, og visste at det var et bra sted for meg å begynne arbeidslivet. Lønnen ble fastsatt til 60 kroner måneden. Av dette tok far 40.

Noe av det første jeg spurte Søren om, var om han ville jeg skulle si du eller De til ham, selv om vi hadde vært dus hele livet. Han bestemte seg for De, men bare når det var kunder i forretningen!

Foruten «onkel» Søren var det to til i forretningen: Det var Sørenes søster, «tante» Ragnhild, som antagelig var det mest elskverdige menneske jeg har truffet gjennom livet. Og så Olaf Liseter. Han var snill og vennsæl, og tok seg bra av meg. Han var ikke mer enn tre–fire år eldre enn meg. Meningen var at jeg skulle avlaste ham slik at han nå kunne være mer i butikken. Det vil si at jeg fikk tungarbeidet på lageret med mere. Det skulle komme godt med at jeg var sterk og arbeidsvillig.

Stor og veldrevet forretning

Mysen Farvehandel var en relativt stor forretning i datidens Mysen, og den var veldrevet. Den hadde såkalt godt ord på seg. Kundekretsen var stor. Mysen

hadde nemlig et meget omfattende og rikt omland.

Tobakk-avdelingen

Som navnet sier var forretningen først og fremst en farvehandel med alt dette førte med seg. Forretningen var vinkelformet. I den ene enden av vinkelen var det en egen avdeling for tobakk-varer. Jeg antar at den i sin tid var blitt

opprett for å sørge for arbeid for fru Andresens bror, løytnant Carl Foss, og at den senere gikk inn farvehandelen. Nå var det tante Ragnhild som bestyrte denne avdelingen og sørget for innkjøp og drift. Men hun tok også del i arbeidet i resten av butikken når det passet slik.

Det var mange faste kunder i denne avdelingen. Hit kom blandt andre lærer Raanaas ved folkeskolen i Mysen. Han var også kirkesanger, og under prestens tale kunne vi som regel høre hvor godt han sov. Raanaas var det tykkeste menneske jeg har kjent. Å se ham komme inn døren til tobakk-avdelingen

Søren Andresen. Bildet lånt fra Mysen-leksikon av Hans Wåler.

Malermester Carl Oscar Arnesen startet Mysen Farvehandel 1. januar 1916. To år senere ble Søren A. Andresen opptatt som kompanjong, og Arnesen gikk ut av firmaet i 1925. (Hans Wålers Mysenleksikon.) Postkort av Carl Normann, 1925, utlånt av Jul Aage Krosby.

var et skuespill. Han fikk på en underlig måte tredd maven gjennom døren og så fulgte han selv etter. Vi var forundret over at han aldri benyttet hoveddøren til forretningen som var meget bredere.

Tobakk-avdelingen var altså en fin butikk i seg selv, en slags «stat i staten» som var tante Ragnhilds domene, selv om både Liseter og jeg ekspederte der som ellers i forretningen. Tante Ragnhild var som skapt til å holde styr på en slik butikkavdeling. Hun passet på at nye varer ble plassert bakenfor de varene som sto der fra før, og hun var ekspert i å takle de reisende som kom fra de store tobakk-fabrikkene.

Både Liseter og jeg fikk kjøpt gamle sigaretter fra Foss sin tid. De kunne være nokså tørre og prisen var deretter, rene gibort-priser. Jeg husker de

gamle merkene «Kronprins Olav» og «Flag». De var på vei ut den gangen. Det var også merkene «Cromwell» og «Akaba». Ingen røkte tyrkiske sigaretter lenger. Nå var det tobakkblandingen «blended» og «virginia» som var in. «Hobby» var en ny sigarett i slutten av 1930-årene, «Craven A» likeså. Jeg husker at en ti-pakning med «Hobby» kostet 40 øre. Den gang som nå (1989) betjente «Teddy» den kresne røker, med slagordet «Tiedemanns Teddy, allemanns venn!» Alle sigarettpakker var 10-pakninger. Det var bare «Craven A» som kom i flate papp 20-pakninger.

Av pipe- og rulletobakk var «Gul Mix» den vanligste. Det fantes både «Blå Mix» og «Rød Mix», men de to sistnevnte var 15 øre dyrere for en pakke på 50 gram. «Gul Mix» kostet 85 øre, de to andre helt opp i en krone.

Dette husker jeg vel best fordi jeg i hele Middelskole-tiden hadde én krone i ukepenger, og fordi valget da sto mellom en kinobillett og en pakke «Blå Mix». Jeg begynte å røke pipe umiddelbart etter konfirmasjonen, og med fars tillatelse. Tre andre tobakkstyper som også gikk godt var «Carter», som jeg senere gikk over til, «NL» fra Nilsen & Søn i Larvik og den meget finsnittede «Premier». Disse tobakkene kostet fem øre over kronen for 50 gram.

Også piper ble solgt hos tante Ragnhild. «Briar»-piper var billige, men noen andre typer var ganske dyre. De fineste var «Lillehammer-pipen». De var for skjønnere og lå i esker med vatt. «Dunhill» var så dyre at merket var et fremmedord på Mysen. Heller ikke «Lillehammer-pipene» var billige, men de var antagelig de beste en vanlig lønnsmottager kunne koste på seg. Den var dog noe eksklusiv.

Selvfølgelig ble det solgt både fyrstikker og piperensere, og «Rizla» sigarett-papir var i omsetning den gangen som nå. Det var flere typer askebegere som ble solgt over disk, både i blikk og i glass, men jeg kan ikke huske om det den gang var askebegre i keramikk. Lightere var ikke alminnelige den gangen og jeg kan ikke huske vi solgte slike.

Glassmagasin-avdeling

I den andre enden av butikk-vinkelen var det nærmest en liten glassmagasin-avdeling. Her var det salg av kjeler og gryter, middagsviser, kaffesviser, krystallvaser og saker og ting av keramikk, spisebestikk i stål og i nysølv, vaser, boller, fat og meget annet.

Her var også emaljerte kjøreler, oppvaskbaljer, nydelige vaskestell med mugge, fat og såpeskål og i mange forskjellige farger og mønstre. Her fantes også en og annen do-potte, selv om de ikke sto på den mest fremtredende utstillingsplassen.

På rad og rekke i åpne skuffer under glass-disken lå esker som viste seks og seks bordkniver merket Sheffield, de med hvite benskaft. Ved siden lå de nydeligste mordvåpen i form av flotte og skarpe forskjærer-kniver fra Solingen og Eskilstuna. Fra samme fabrikk kom saksene vi førte, fra de minste negl-sakser til skreddersakser. Her var og lommekniver, like fra de små med perlemorinnlegg til digre sammenleggbare guttekniver. Her var og et utvalg av slirekniver: fra tollekniver til to–tre kroner stykket til de fineste Bergans-kniver som var nye dette året (1938).

Selve fargehandelen

Som et slags sentrum midt i lokalet sto en lang og bred disk som betjente selve fargehandelen. Onkel Søren var en fin forretningsmann av den gamle skolen. Han hadde lag med folk som kom: bønder og bondekoner fra omlandet, husmødre fra Mysen, fabrikkarbeidere, malere og tapetsere og alminnelige arbeidsfolk som skulle pusse opp hjemme. Alle fikk de hjelp og gode råd, og sjelden eller aldri var det noen som klaget over de råd og den hjelp de hadde fått.

Varenes vei inn i butikken

Stort sett kom alle varer fra grossister i Oslo. Noe kom med jernbanen, men mye kom nå med lastebil gjennom

transportfirmaet til Beyer-Olsen. Det var selvsagt mer praktisk å få kjørt tunge varer rett til lagerdelen, og få avhendet tomgods fra samme sted.

Varene som kom med jernbanen var det jeg som hentet. Trillebåren var et fint redskap, og var det større saker brukte jeg den grønne to-hjulskjerren med drag. Var det større og meget tyngre saker ble vognmann Bråthen bedt om å kjøre for oss.

Kanskje den tyngste jobben jeg hadde var å trille opp fra pakkhuset (jernbanens) de store, tunge jernfatetene med denaturert sprit som kom fra Vinmonopolet. Disse fatene rummet 280 liter. De rullet jeg fra pakkhuset opp gaten og videre opp bakken opp langs hotellets terrasse og forbi barberforretningen til Eriksen. På folkemunn ble det sagt at her satt det faste «klientellet» og spilte poker og drakk på bakværelset. Senere ble den samme Eriksen en ivrig medarbeider i Blå Kors. Når jeg kom frem til butikkens lagerhus fikk jeg vippet opp det 400 kilo tunge jernfatet opp på en bukk. Det høres vanskelig ut, men Liseter lærte meg et par knep. Særlig vanskelig var det å rulle opp fatet på vinterføre.

Sprit-håndtering

Fra dette fatet ble den tekniske spriten tappet på spesielle kanner som ble båret ned i lageret bak butikk-lokalet. Fra disse kannene ble denaturert sprit tappet over i kundens kanner. Men ingen fikk en dråpe denaturert uten at det ble vist frem attest fra lensmannskontoret. Som regel var disse attestene undertegnet av frøken Johansen som var søster til lensmannen.

Mysen farvehandel. Postkort: J.H. Küenholdt, utlånt av Jul Aage Krosby.

Det var mange møbelbedrifter på Mysen, og alle trengte denaturert sprit (teknisk sprit) blant annet for å lage politur. Den ble laget av sprit og shell-lakk, som var et brunt, flassaktig tørt stoff som farvehandelen førte. Polituren ble også kalt kvistlakk fordi den ble strøket over kvister i vinduer og dører, vegger, tak og møbler der det etterpå skulle males. Kvistlakken ble ikke så sjelden brukt som fyllemiddel og det gikk mange historier om hvordan den ble benyttet som rusmiddel og hvilke følger det fikk for de som drakk.

Spritattestene fra de store fabrikkene kunne lyde på både ti og tyve liter. Så når det for eksempel ble hentet en femliter-kanne i farvehandelen, trakk vi litertallet fra det opprinnelige litertallet i lagerbeholdningen og førte opp rest-tallet. Henteren måtte

kvittere for hver gang det ble hentet sprit. Hjemme hos oss var det mor som ringte til lensmannskontoret hver gang vi skulle ha en liter sprit som blant annet ble brukt til opptenning av primus-apparatet vårt.

Når fabrikkene hadde brukt opp den kvoten de hadde fått attest på, måtte ny utskrives av lensmannskontoret. Der førte de lister som viste om det var et naturlig og jevnt forbruk eller om det var uregelmessigheter.

Hos oss ble det ingen sprit hvis det ikke fantes attest. Hverken løfter eller gode ord kunne bryte denne ordningen. Det skjedde aldri i min tid hos onkel Søren.

Dagliglivet i forretningen

Jeg var ofte og ekspederte ved diskene, men vel så meget av min arbeidstid gikk med til arbeid på lagrene. Det var min jobb å etterfylle i hyller fra skuffer og ankere fra lageret oppe i gården, slik at det til enhver tid var nok varer på lagerrommet bak butikken. (Alle varer ble hentet frem til kunden ved disken av betjeningen.)

På hovedlageret i andre etasje oppe i gården var det baller med ullstopp som blant annet ble brukt til stopping av møbler. Denne kom i minst to kvaliteter og jeg måtte pakke dette for salg i kiloposer. Ullstoppen kom i store striesekker fra en bedrift i Gudbrandsdalen. Det var importert alfagress fra Argentina og vi fikk det levert gjennom en grossist i Oslo. Gresset var grønt og meget støvete og svært stritt å rive fra hverandre.

Her lå også ruller med bolsterstoff (tykkvevet bomullstoff i et utall av mønstre, gjerne til putetrekk,

møbeltrekk osv.) i mange farver og flere kvaliteter, like fra den simpleste typen som man nærmest kunne se tvers igjennom, til den fineste som var råd å få fatt i. Lageret hadde lange hyller med tapetruller og poser med Arabin klister (hvitt limpulver i kilos papirposer til å blande med vann til tapetlim).

Blanding av salmiakk og lut

Jeg hadde virkelig problemer og utfordringer med salmiakken! Det var en sur jobb hver gang jeg skulle blande ut syre til det som ble solgt som salmiakk. Selve syren kom i konsentrert form i store glass-ballonger. Ballongene hadde gummikork fordi vanlig naturkork ble etset opp på kort tid.

Fra den store glass-ballongen måtte jeg tappe nøyaktig fem liter over i en mindre ballong. Dette foregikk ved at jeg helte syren gjennom en trakt ned i den lille. Når jeg tok av gummikorken, steg røken giftig opp fra syren og når jeg begynte hellingen, var det så ille at tårene rant i strømmer ned langs kinnene. Jeg ble så sår i halsen at jeg hadde vondt av det i dager etterpå. Jeg ble hoven i munnen, nesen og svelget. Aldri har frisk luft smakt så godt som etter en slik jobb!

På lageret bak butikken ble denne femliteren med syre etter hvert spedd ut med vann slik at sluttproduktet ble en fem prosent blanding. Det var denne blandingen som til slutt ble solgt på spesielle flasker, selv om det ikke var så nøye med flasketypen. Med luten derimot, var det særs viktig at den ble tappet på riktige flasker. Den kunne kun utleveres tappet på de spesielle korte og lubne lutflaskene.

Fargeblanding som kunsthåndverk

Farvehandelen førte så godt som alle sorter malinger, oljer og lakker. Med så mange møbelbedrifter på stedet var det meget om å gjøre at vi hadde eller skaffet den kvalitet og det merket som kunden ønsket. Onkel Sørens forretningstalent og forutseenhet fornektet seg aldri.

Når det gjaldt malinger var Liseter en meget flink blander. Han var oppfinnsom og kunne råde kundene godt. Han var rene ekspertten til å finne frem de forskjellige farvestoffene (som kom i pulverform) som vi hadde i skuffer i disken.

Sinkhvitt var som oftest utgangspunktet, og så skulle det brekkes med de farvene som folk ville ha. Det var lys og mørk oker, og særlig mørk oker ble brukt til de fleste gulvmalinger. Vi hadde rødt og blått i forskjellige avskygninger, grønt og gult var populære farver. Den farven som nesten alltid var med i blandingene sammen med sinkhvitt, var svart, og av den ble det blandet teskje-vis. Alle blandinger ble rørt meget godt. «Det er viktig forstår du», sa Lisæter til meg.

Slike små blandinger, som regel en liter eller to, ble gjort i stand mens

kunden ventet, og de fulgte nøye med på at vi gjorde ordentlig arbeid. Det hendte at vi lovet kunden at hans spesielle blanding vill være ferdig om for eksempel en halv time slik at han/hun kunne gjøre annet ærend i ventetiden. Og her kan jeg trygt si «vi». For selv om jeg ikke fikk være med om selve sammensetningen, var det som regel min jobb å røre ut blandingen!

Men ingen kunne «slå» onkel Søren i å blande malinger. Han var helt suveren. Jeg husker en dag det kom en storbonde inn i butikken. Han ville hverken snakke med meg eller med Liseter. Nei, her måtte sjefen til! Og onkel Søren kom, kjente vedkommende, snakket med ham og tok i mot bestillingen på 150 liter låvemaling av beste kvalitet.

Malingen ble blandet i et 200 liters jernfat og ble rørt ut med en staur (lang trestokk). Arbeidet tok det meste av den formiddagen. Liseter gikk onkel Søren til hån og brakte i tur og orden de ingredienser han skulle ha oppi fatet. Jeg synes å huske alt dette som om det var i skrivende øyeblikk:

Det skulle så og så mange liter linolje opp i fatet. Til denne måtte det til så og så mange kilo rødt farvestoff. Deretter ble det helt opp i noen skvetter fra andre fat. Deretter ble det helt i fem liter gulvolje som var i ferd med å bli for gammel og noen liter alminnelig parafin. Så ble jeg bedt om å gå til bensinstasjonen som lå like ved siden av oss i Jernbanegata og hente ti liter råolje. Dette var olje som var tappet fra biler og som var langt fra ren vare. Og slik holdt vi på. Jeg husker kanskje feil om jeg sier at flere liter skummet melk også ble helt i fatet.

Og jeg rørte og rørte og til slutt var malingblandingen ferdig.

Den ettermiddagen gikk jeg hjem til middag med en følelse av at onkel Søren sannelig også var en ordentlig svindler. Men resultatet av det hele var at etter noen uker kom den samme bonden innom forretningen for å si tusen takk til Onkel Søren. Han hadde fått en førsteklasses låvemaling! Den var lett å stryke og farven var aldeles perfekt.

Jeg ble stående aldeles paralyisert. Dette kunne ikke være riktig. Men det var det, og ikke var denne bonden den eneste. Jeg tviler ikke på at det hadde haglet med klager om onkel Søren hadde levert dårlig vare.

Øvrige varetyper

Hva solgte vi ikke! Knappenålsbrev, hårspenner, hårnåler, møbelstifter av mange, mange sorter og størrelser. Vi solgte stift og spiker, dykk og pappstift. Ikke bare hadde vi alle typer spiker fra 2-toms «dykk» til 6-toms spiker. Her var også alle sorter skruer, både i jern og messing, med flate og runde hoder, pakket i små og store brune esker. Vi førte muttere og bolter og redskaper som skrujern i flere størrelser, tenger av alle slag, kubein og filer, sager og alle sorter hageredskaper inkludert sneskuffer og skyfler. På gulvet utenfor disken sto et stort stativ med voksduk-ruller i de forskjelligste farver fra rent hvit til de mest glorete. De ble solgt metervis.

Vi førte også kunstnerfarver og dertil passende malerpensler. Det viste seg at mange av stedets beboere hadde kunstmaling som hobby. Både malertubene og penslene var kostbare saker.

Vi førte farvestoffer for tøy i form av tabletter. Dette var en vare det gikk meget av, mest til farving av gardiner og andre tynne stoffer. Vi hadde spritbeiser på halvflasker og vannbeisfarver i pulverform, pakket i små brune papirposer.

En varegruppe det gikk meget av var vaskemidler, like fra fin og kostbar håndsepe til «Sunlight» fra Lilleborg. Denne ble fabrikkert på engelsk lisens. «Krystall» grønnsepe ble solgt både i løs vekt fra store trebutter og ferdigpakket i halvkiloer. Det var vaskepulver i mange typer. Flere av merkene kjenner vi også i dag, i hvert fall «Milo» og «Persil». Jeg mener også å huske «Blenda». En vare det gikk meget av var sepespon i løs vekt fra store pappkartonger. Sponene var beregnet på såkalt «finere» vask som for eksempel av dameundertøy. Vi hadde vaskebrett både av glass og i sink.

Så hadde vi egen parfymedisk. Der var det barberkremer og godlukter for menn og kvinner, i flasker og tuber og esker. Og en egen hylle for toilettapir. Allerede den gangen kom dette i mange kvaliteter og prisklasser.

Så solgte vi parafin fra fat. Vi brukte pumpe med fem-liters glassbeholder som ble pumpet full før innholdet ble tappet ned i kanner. Vi hadde også rensset parafin i digre glassflasker som ble fordelt i mindre og solgt. Destillert vann sto i ferdige 2- og 5-liters flasker ved siden av rensemidler av forskjellig sort og rengjøringsvæsker av forskjellig kvalitet.

Forretningen førte sko- og støvlesmøring på tuber og i esker, skolisser og «Knuppen» skobespar.

Til og med lær og skinn solgte vi! Det var nok mest til amatørskomakere. De profesjonelle kjøpte selv inn det læret og det skinn de hadde behov for. Onkel Søren fortalte at de hadde sine faste leverandører.

Under høstens syltetid ble hollandske krukker og brune krukker hentet frem fra lageret. Kartonger med Norgesglass gikk det mange av hver dag. Gummistrikkene til disse glassene solgte vi i løs vekt ved siden av. Slike strikker hadde lett for å forsvinne i husholdningene.

Etterord

Jeg var i farvehandelen hos onkel Søren fra sommeren 1938 til våren 1939. Denne tiden ble min første arbeidserfaring. Der fikk jeg gå i en god skole og jeg lærte adskillig: Først og fremst at det var om å gjøre å satse fullt, være lydig og gjøre det jeg ble bedt om, og at alt skulle gjøres på en ordentlig måte. Sjuskeri ble ikke godtatt. Skulle jeg feie et gulv skulle jeg gjøre det slik at gulvet ble fint.

Selvfølgelig måtte jeg slite hardt for lærdommen. Selv om jeg på forhånd hadde en utpreget selvdisiplin, var det noe ganske annet å få den skjerpet i arbeidslivet mot betaling. Nøyaktighet

og påpasselighet var et krav. Når jeg skulle komme til butikken og sette ut kurver, spader og andre ting foran inngangsdøren klokken halv ni, betød det at dette skulle gjøres akkurat i det øyeblikket butikken åpnet klokken halv ni, ikke fem minutter senere. Nøyaktighet og påpasselighet ble det pukkert på, og det var bare å følge opp.

Etter hvert fikk jeg en

tilleggsjobb: Én gang i uken ble jeg sendt ut med regninger til de faste kundene. Det tok ikke lang tid å finne ut hos hvilke kunder det var enkelt å få inn tilgodehavender og hvilke kunder som var vanskelige. Et av de store øyeblikk for meg var da onkel Søren sa at det i hele firmaets historie aldri hadde vært så regelmessige betalinger av regninger som i den tiden jeg hadde hatt arbeidet.

Men nå skal det jo sies at jeg kjente hver enkelt kunde fra før. Mange av dem var mine venner både fra idrettsbanen og ellers, og dette var sikkert medvirkende til deres velvilje. For det var sannelig ikke alltid at det var rede penger for hånden! Jeg kunne enkelte ganger ha inntrykk av at de strakte seg ekstra langt for at jeg ikke skulle komme tilbake til onkel Søren uten oppgjør. Jeg ble i hvert fall alltid godt mottatt, og ingen forsøkte å skubbe meg av.

Når jeg nå summerer opp tiden i Mysen Farvehandel, er det meget tilfredstillende for meg å si at det var en helt fremragende skole i arbeidslivet, noe som senere kom meg til gode hvor jeg enn hadde mitt arbeid.

Rugevillaen på Høytorp fort

Av Dag Mysen

I dag står kommandantboligen på Høytorp fort frem som et vakkert representasjonslokale og eksklusivt møterom for Indre Østfold kommune. Samtidig er det innredet som nasjonalt minneste for general Otto Ruge og hans innsats i historien om det moderne Norge.

Utgangspunktet for at dette kunne bli boligens videre skjebne, var innføringen av eiendomsskatt i den siste valgperioden for Eidsberg kommunestyre. Det skapte økonomisk handlingsrom til å ruste opp sentrale kulturbygg i kommunen, samt sette av penger til nytt bad på Mysen. Av disse midlene ble et betydelig beløp brukt til hel-renovering av kommandantboligen på Høytorp fort, som del av en fornyet

satsing på fortet som fremtidsrettet kulturarena. Boligen ble bygd i 1919.

Resultatet av renoveringen ble så bra at noen av oss så en mulighet for å kunne forvandle første etasje til et minne om de årene Otto Ruge bebodde boligen som sin æresbolig. På den måten kunne vi samtidig gjøre etasjen til et unikt samlingsted og møterom i den nye kommunen. Dette applauderte fellesnemnda som forberedte kommune-sammenlutningen. Eidsberg historielag tok på seg oppgaven med å gjennomføre ominnredningen og møblere rommene slik de kunne ha stått frem da Otto og Ingeborg Ruge bodde der. Sparebankene i Eidsberg og Trøgstad ga midler til gjennomføringen.

Prosjektet ble forberedt et års tid. Vi

Kommandantboligen/Rugevillaen på Høytorp fort. General Otto Ruge hadde denne æresboligen på Høytorp fort etter krigen og frem til sin død i 1961. Foto: Dag Mysen.

Kronprinsparet i Rugevillaen 29.09.2021.
Foto: Dag Mysen.

sikret oss eksperthjelp fra det statlige selskapet «Forsvarsbygg» i Oslo, som har kvalitetssikret ominnredningen. De har valgt ut fargene og de tre typene tidsriktige tapeter fra 1940-årene som maler Studsrud fra Ørje har satt opp. Malerarbeidene og øvrig innsats er gjort på dugnad. Møblene er stort sett skaffet med ekspertbistand fra firmaet Lundsrud Auksjonsforretning på Mysen. Selve arbeidet ble igangsatt 10. august i 2021 og var i hovedsak fullført til kronprinsparets besøk i vår nye kommune 28. september samme år.

Det ferdige prosjektet ble innviet av ordfører Saxe Frøshaug 9. april 2022 i nærvær av 25 inviterte gjester. Nå brukes Rugevillaen som møtelokale for kommunens forskjellige

ledermiljøer, som kontorer for de ansatte som forvalter fortene, som kommunalt lokale for vielser og som representasjonslokale ved prominente besøk. I tillegg kan lag og foreninger i vår nye kommune søke om å få legge enkeltmøter til villaen på kveldstid og i helger.

General Ruge

Generalløytnant Otto Ruge regnes som Norges mest betydelige offiser i moderne tid. Han viste tidlig talent for avansert og uhildet militærstrategisk tankegang og ble sentral i omgjøringen av det norske forsvaret i 1920- og 30-årene til å bli mer oppdatert, blant annet med flyvåpen og motorisert artilleri. Ruge var stabssjef i Forsvaret i flere år og ble sentral i utviklingen av Norges nye forsvarsplan av 1933. Manglende bevilgninger til forsvaret sinket dette arbeidet i betydelig grad.

Ruge var offiseren som klarest så konsekvensene for Norge av det nye stormaktsillet i Europa og den enorme teknologiutviklingen av krigsmateriell som Tyskland dro i gang. Han uttrykte tidlig at Norge ville bli dratt inn i en storkrig uansett om vi pukket på vår nøytralitet. Han pekte på vår strategiske beliggenhet mot Nordsjøen og Atlanterhavet, og på utskipningen av den svenske jernmalmen over Narvik som rustningsindustrien i Europa var avhengig av. Av disse grunnene ble han uglesett og sterkt mislikt i konservative militære kretser som var drillert i fortidens militære og strategiske tankegang.

Ruge ble likevel brukt som en sentral mentor i utdannelsen av unge norske offiserer. Disse ble sentrale

under felttoget i Norge i 1940, og senere i de norske styrkene som ble bygd opp i England, og som deltok i kampene på Vest-fronten fra juni 1944. Det var også disse offiserene som ble toneangivende i det norske forsvaret etter krigen. De fortsatte å bruke Ruge som rådgiver og mentor mens han bodde i æresboligen på Mysen etter å ha gått av som forsvarssjef 1. januar 1946.

Felttoget i Norge i 1940

9. april 1940 ville general Laake, som var kommanderende general, at Norge skulle kapitulere og ikke begi seg i kamp mot den tyske overmakten. Han ble avsatt 11. april. Otto Ruge ble utnevnt til generalmajor og kommanderende general samme aften. Da var det hans beslutsomhet, ro, diplomatiske evner og strategiske overblikk som trengtes.

For øvrig var det oberst Ruges garderekrutter fra Terningmoen som stoppet tyskerne ved Midtskogen 10. april. Han sendte dem dit under kommando av major Helseth med ordre om å skyte med skarpt, selv om general Laake ikke hadde beordret motstand. Ruge, kong Haakon og regjeringen ble gjennom dagene og ukene som fulgte, smeltet sammen til et effektivt norsk lederskap som maktet å stå opp mot den tyske overmakten og påføre dem sine første tap under verdenskrigen de startet.

Som kommanderende general ledet Ruge de norske styrkene i kampene i Sør-Norge gjennom resten av april måned. Engelske styrker ble landsatt i Molde og ble satt inn i kampene, blant annet i

*General Otto Ruge iført Storkorset med sverd.
Foto: Tore Grinna.*

Gudbrandsdalen. Ruges diplomatiske og innsiktsfulle opptreden sikret best mulig koordinering mellom engelske og norske styrker i den felles kampen. Over natten sto han frem som en fremragende kommunikator som evnet å komme med de rette ord i rett øyeblikk, ord som skapte tillit, vakte begeistring og som formet norsk motstandsvilje krigen ut, ja, helt til mai 1945.

Striden om Sør-Norge fortsatte frem til 2. divisjon kapitulerte 2. mai. Hærledelsen, kongen og regjeringen evakuerte fra Åndalsnes og Molde til Tromsø, og fortsatte kampene derfra. I de dramatiske kampene om Narvik og om kontrollen med utskipningen av svensk jernmalm sjøveien, fikk vi hjelp av britiske, franske og polske

styrker. Også i dette kompliserte militære samarbeidet kom Ruges måte å fungere på til sin rett. 18. mai ble han utnevnt til forsvarssjef. Under ledelse av general Fleischer påførte de norske styrkene som var rekruttert og trent i Nord-Norge, tyskerne sitt første store tap under krigen. Det var på håret at de resterende tyske styrkene måtte overgi seg da Tyskland plutselig gikk til angrep på Belgia, Nederland, Luxemburg og Frankrike. De allierte styrkene i Narvik måtte i all hast omplasseres dit.

Dette førte til at Ruge, kongen og regjeringen drøftet seg frem til å kapitulere for å unngå at mer av landet vårt skulle bombes i filler, og flere nordmenn skulle omkomme i kamphandlingene. Tyskerne hadde da landsatt store styrker i Nordland som snart ville være i Narvik.

Ruge rådet nå kongen, kronprinsen og regjeringen til å evakuere til London for å fortsette motstanden mot okkupasjonsmakten derfra. De tvilte seg frem til samme beslutning og dro 7. juni 1940, med gullbeholdningen fra Norges Bank og med sentrale norske militære og sivile embetsmenn. Regjeringen utstyrte Ruge med sivil myndighet som gjorde at Ruge som forsvarssjef, og på vegne av regjeringen, kunne få i oppdrag å forhandle om kapitulasjon og kapitulasjonsbetingelser med den tyske overkommandoen. De behandlet Ruge med militær respekt. Ruge fikk igjennom en smidig demilitarisering av alle norske styrker slik at de kunne vende tilbake til det sivile liv og uten represalier. Dette omfattet også de norske styrkene i Østfold som hadde

Kontoret med Ruges skrivebord. Foto: Dag Mysen.

gått over grensen ved Ørje 14. april, og som fremdeles befant seg i Sverige. Kapitulasjonsavtalen ble underskrevet av begge parter 10. juni.

Ruge sendte ut en proklamasjon til det norske folk i forbindelse med kapitulasjonen. Den begynner slik: «Vi som har stått sammen i striden, har lovet hverandre at vi ikke skal gi oss før vi atter kan heise vårt frie, norske flagg som frie kvinner og menn. Dette løftet vil bli holdt, kanskje ikke av meg som må regne med heretter å være i erobrerens makt. Men de som fortsetter striden utenfor Norge, vil innfri løftet når dagen kommer. Hold ut og hold sammen til da, slik som dere har gjort hittil. Vent og tro og husk det gamle ordet: Vår Gud han er så fast en borg!»

Forsvarssjef og krigsfange

Selv overga Ruge seg som krigsfange til de tyske styrkene. Han ville ikke gi seg eller gi opp kampen, og heller ikke underskive på at han skulle avstå fra å delta i motstandskamp på noe senere

tidspunkt. Som forsvarssjef var han nøye med å markere at det folkevalgte Norge med konge og regjering fremdeles var i kamp med Tyskland og deres allierte.

Slik ble Ruge den første nordmann som ble satt i tysk krigsfangenskap etter den norske kapitulasjonen. Han satt først i husarrest i Oslo før han kom til Grini som ble gjort om til fangeleir. Han ble fløyet til Tyskland og Dresden 15. oktober. Her ble han internert i den eldgamle festningen Königstein 20 kilometer fra Dresden som eneste norske krigsfange sammen med hovedsakelig franske og noen få polske offiserer. Ruges avvisende holdning til tyske militære og sivile myndigheter ble stadig skarpere ettersom forholdene og utviklingen under okkupasjonen i Norge ble kjent. Han avviste alltid konsekvent de lettelsene i fangelivet han ble tilbudt om han underskrev et løfte om ikke å rømme og delta i videre kamp.

Medfanger har fortalt at Ruge hadde et bilde av kongen på cella si, innrammet i de norske fargene. Kongen var den formelle øverstkommanderende for de norske styrkene og Ruge var direkte underlagt kongen i kommandokjeden. Kontakten gjennom krigen mellom Ruge og kongen ble formidlet av den norske diplomaten ved Folkeforbundet i Genève, Peter Anker. Han hadde som oppgave å besøke Ruge jevnlig og formidle pakker og brev. Ruge sendte og mottok meldinger gjennom skjulte beskjeder. Kodeord for kongen kunne være «bestefar til lille-Harald», «bestefar», «familiens ældste» eller «onkel Carl». Slike formuleringer

slapp som oftest gjennom sensuren. Kodeordet for prins Harald var «småen». Gjennom meldinger og brevveksling med konge og regjering i London og familien i Norge holdt han seg forbausende godt orientert om forholdene i verden og i Norge.

I oktober 1941 tildelte kong Haakon general Ruge Storkorset av St. Olavs orden med kjede. Ruge er alene om å få tildelt den militære varianten med korslagte sverd mellom krone og ordenstegn. Det gjorde Ruge til den høyest dekorerte ikke-kongelige nordmann noensinne. Ruge syntes det ble litt mye styr rundt hans person.

Ruge holdt en stram personlig disiplin. Flere ganger daglig gikk han en strekning på 1600 meter som han hadde målt opp rundt i festningen, til sammen minst to mil. Det fortsatte han med til siste dag i fangenskap.

I 1942 ble han overført til Thorn festning i nåværende Polen. Også her var han eneste norske krigsfange. I juni 1944 ble han sendt enda lenger østover, til Schildberg. Her og i naboirenen Schokken satt alle de rundt 1100 norske offiserene som var blitt deportert i 1942 og 1943. Hit kom også en del av lærerne som ikke ville underordne seg nazifiseringsforsøkene i Norge. Her ble Ruge engasjert som tillitsmann for de norske fangene, en oppgave han la mye arbeid i. Dagliglivet for de norske fangene var godt organisert. De holdt seg i fysisk og mental form gjennom mangfoldige sportsaktiviteter. De organiserte bibliotekteneste, teatergruppe og orkester.

I januar 1945 sto russiske styrker knappe ti mil fra Schildberg. I løpet

av et par uker ble nordmennene i leiren flyttet vestover til Luckenwalde, noen mil sør-vest for Berlin. Flere strekninger måtte de fleste av dem gå til fots i vinterkulda og kaoset som rådde. Mange kollapset underveis.

Under hele fangeoppholdet var Ruge imponert over systemet med Røde Kors-pakker som på underfullt vis kom til fangene med uregelmessige mellomrom. I ettertid var han tydelig på at disse forsendelsene var med å gjøre en avgjørende forskjell på fangenes helse og overlevelsessevne underveis, og ikke minst i den siste katastrofetiden i Luckenwald da det tyske sivilsamfunnet rundt dem kollapset, og absolutt alle led nød.

Leder av repatrieringen av norske fanger

21. april overtok Ruge som alliert leirsjef i Luckenwalde etter at tyskerne evakuerte leiren. Da var det rundt 20 000 krigsfanger der. Nå var leiren bak den russiske fronten og i sovjetisk okkupasjons-sone. Ruge fikk egen russisk tolk og ble utpekt som den norske regjeringens representant overfor de russiske myndighetene for å lede oppsporingen av norske fanger og sørge for at de fikk transport hjem.

De sovjetiske militære myndighetene behandlet Ruge som krigshelt med internasjonalt ry og viste ham stor ære som norsk forsvarssjef. Han ble hentet til Moskva i et fly som var innredet med persiske tepper, isbjørnskinns og silkedraperier. Her reforhandlet han bestemmelsen som russerne hadde tatt om at de norske krigsfangene skulle transporteres til Norge via Murmansk. For de mange

aldrende og utslitte fangene ville dette blitt en katastrofal ekstrapåkjenning. Ledelsen i Moskva føyde Ruge, ombestemte seg og ga anledning til at nordmennene kunne transporteres hjem via danske hvite busser og ferjer fra Aalborg. Det betød at de fikk reise hjem gjennom delene av Tyskland som de andre stormaktene okkuperte.

15. mai mottok Ruge telegram i Moskva fra kong Haakon. «Deres forutsigelse gikk i oppfylldelse!», skrev kongen. Han siktet til at Ruge i juni 1940 hadde insistert på at alliansen mot Tyskland ville vinne krigen i det lange løp, og at kongen og regjeringen derfor måtte velge fortsatt motstand.

Tilbake i Norge

3. juni 1945 landet Ruge på Fornebu og ble mottatt med begeistring av militære og sivile myndigheter. Samme kveld var han og Ingeborg invitert til middag hos Kronprinsen på slottet. I fredrukene som fulgte

*Stua og spisebordet mot møterom-avdelingen.
Foto: Dag Mysen.*

var det Kongen og Ruge som ble fremhevet som de fremste skikkelsene i motstandskampen.

Forsvarssjef på nytt

Ruge bar sin offisersuniform under hele krigsfangenskapet, og til han satte seg på flyet for å returnere til Norge. Men da han kom til Fornebu hadde han skiftet til sivilt antrekk. På den måten markerte han at han så sin oppgave som forsvarssjef som avsluttet, og at nå fikk de som hadde vært i aktiv tjeneste under krigen overta ledertrøya.

Regjeringen og forsvarsledelsen ville det annerledes. De ønsket at Ruge skulle fortsette som forsvarssjef og lede oppbyggingen av forsvaret som nå lå nede og var syltynt i forhold til sikkerhetsbehovet. 15. juli 1945 ble derfor Ruge gjeninnsatt som forsvarssjef og forfremmet til generalløytnant som er høyeste offisersgrad i Norge og som ikke var blitt brukt siden Norge ble selvstendig i 1905.

Dagen etter utnevnelsen kom han med sin første dagsbefaling. I sluttbemerkningen beskrev han oppgaven forsvaret og politikerne nå måtte strekke seg etter: «Ut av våre nåværende meget svake styrker, må vi i løpet av den kortest mulige tid skape et moderne og effektivt forsvar». Slik var det Ruge som satte i gang planarbeidet for den militære gjenreisningen og som deltok i utvelgelsen av sjefene for de fire forsvarsgrenene.

Stillingen som forsvarssjef hadde aldri vært i bruk i fredstid og ble heller ikke nå definert i forhold

til vår politiske ledelse og øvrige forsvarsledelse. Den hadde derfor ingen etablert tradisjon å støtte seg til når det gjaldt fullmakter og kompetanse. Og da forsvarsminister Hauge og general Ruge så ganske forskjellig på hvordan et moderne og effektivt forsvar burde bygges opp, ville ikke Ruge stå i veien for forsvarsministeren.

Derfor søkte Ruge avskjed som forsvarssjef og forlot aktiv tjeneste 1. januar 1946, samme dag som det norske forsvaret gikk over fra krigsfot til fredsfor. Ett år etter denne avgangen ble han som 65-åring strøket av de militære rullene.

Æresbolig på Høytorp fort

I løpet av 1946 ble det klart at general Ruge skulle få tildelt kommandantboligen på Høytorp fort som æresbolig, med alle utgifter knyttet til drift og vedlikehold av boligen dekket av det offentlige. Og synkront med at Ruge ble strøket av de militære rullene, flyttet han og Ingeborg inn på Mysen.

Her slo Ingeborg og Otto seg til og trivdes fra første stund. Som pensjonist ønsket Ruge å føre en tilbaketrukket tilværelse og ikke blande seg inn i eller kommentere det som foregikk på øverste politiske og militære nivå i landet. Samtidig skrev en jevn strøm av tidligere kolleger og samarbeidspartnere seg inn i gjesteboken i «Rugevillaen». De kom gjerne for å drøfte dagsaktuelle saker med Ruge, i all fortrolighet.

Ruge støttet anstrengelsene for forsoning og normalisering etter krigen og delte begeistringen over

freden, fremtidsoptimismen og driven for en rask gjenoppbygging. Han var tilbakeholden med å skrive ned sine krigserindringer, men aksepterte å bli norsk redaktør av trebindsverket «Krigens dagbok. Annen verdenskrig i tekst og bilder» som kom ut fra 1946–48. I fortellingen om felttoget i Norge inntar Ruge konsekvent et overordnet perspektiv: hvordan ting så ut fra politikernes og strategenes ståsted. Ingen kolleger blir kritisert, men noen blir rost. Han hevder at det norske felttoget var mer «slit enn blod», at det var mer preget av manøvrer enn direkte kamper. Mobilitet over store områder gjorde at nordmennene kunne sette rekord i utholdenhet mot verdens ledene militærmakt, en rekord som først ble slått av sovjet hærens motstand mot det tyske angrepet i 1941. Ruge var tydelig på at han mente at det var de norske avdelingene som hadde tatt hovedstøyten under felttogene i Sør-Norge og i Nord-Norge, ikke de allierte. Han ville ikke akseptere elendighetsbeskrivelsen av norske soldater.

Ruge er den høyest dekorerte offiser i norsk historie. Han hadde som nevnt storkors med kjede av St. Olavs Orden. I tillegg var han kommandør av Dannebrogordenen, kommandør av Svärdsorden, hadde britenes Bronze Star og Order of Bath, og var storoffiser av den franske Æreslegion. Derfor ble hans tilbaketrakne tilværelse på Mysen til stadighet avbrutt av turer til Oslo. Rang og verdighet i det norske hierarkiet tilsa at han titt og ofte måtte finne seg i å bli kjørt til KNA-hotellet i Parkveien, hjulpet inn i finstasen og bli påhengt ordener og medaljer for

Stua mot selskapsdelen. Foto: Dag Mysen.

å være gjest på slottet og være med å feire statsoverhoder og andre offisielle gjester. Trolig var Winston Churchills besøk i mai 1948 et høydepunkt for Ruge. Under gallamiddagen på slottet 11. mai holdt Churchill en gnistrende tale i velkjent stil og med et glassklart budskap.

Korporal Otto Ruge

Det norske Heimevernet ble opprettet i 1947. Det åpnet en mulighet for Ruge til litt fortsatt feltliv. Han meldte seg til tjeneste og ble satt til å være lagleder for luftvarslingsavdelingen i Eidsberg og Mysen kommuner, en tjenestetegren han hadde vært med å etablere og utvikle før krigen. Jevnlig pakket han sekken og dro til skogs med sambygdingene for å delta i varslingøvelser. Tjenesteskriv som kom i posten var adressert til «korporal Ruge». Men da Luftkrigsskolen ble

åpnet i 1949 ble korporal Otto Ruge invitert til seremonien. Slik ble han gjort stas på likevel.

Det er klart det var stas for heimevernet i vårt distrikt å ha en slik prominent militær som en av gutta. Han var en mektig stimulans for omdømmet denne tjenesten fikk i lokalbefolkningen. Og når øvelsene var over, ble HV-kameratene invitert hjem til Ruge på fortet. Og hver gang det ble holdt militærøvelser i distriktet kom stabsoffiserene på besøk i æresboligen.

Otto og Ingeborg i lokalsamfunnet

Ingeborg var et elskelig menneske og etablerte seg i et mangfoldig sosialt miljø og i foreningslivet på Mysen og i distriktet. Sammen delte hun og Otto et sterkt engasjement for Røde Kors og var med og støttet foreningen i etableringsfasen etter krigen. Røde Kors-uken og Momarkedet fikk en kick-start gjennom ekteparet og deres berømmelse. Det var ingen sak for Ruge å skaffe prominente talere til åpningen av markedsuka, enten det var statsministeren eller representanter fra kongehuset. Selv holdt han åpningstalen i 1952, som superkjendis i samtiden.

Det ble en fast tradisjon at hovedgjesten ble invitert hjem til Rugevillaen til en sammenkomst. Det fortelles at da Josephine Baker ble invitert til lunsj hos ekteparet, hadde prestedatteren Ingeborg kvaler på grunn av bananskjørtene rundt hennes nakne kropp på nattklubbene i Paris før krigen. Men Josephines imponerende humanitære og anti-rasistiske rulleblad trumfet skepsisen

over alt bananene i sin tid ikke skjulte, og de fikk et hyggelig og interessant lunch-treff.

Vi som vokste opp på Mysen i disse årene, sitter igjen med minner om et nydelig eldre ektepar som oste av vennlighet. Guttene i nabolaget til villaen bygget hver vinter en hoppbakke i skråningen nedenfor, og for å få fart i ovarennet laget de hull i gjerdet til generalen. Dette ville leirledelsen ha en slutt på, men Otto ville det annerledes. Han fikk leirsjefen med på en rutine med å åpne gjerdet om vinteren og lukke det igjen når snøen gikk. Ingeborg spilte også rollen som reddende engel hver gang de samme guttene ble knepet i lek inne på fortets lukkede område. «Vi skal bare besøke Ingeborg», sa de til mistenksomme vakter som tok de med til «Rugevillaen». Her tok Ingeborg i mot dem med saft og boller som om de var ventet.

Ruges helse skrantet i hans siste leveår. Han døde stille og fredelig på Røde Kors sykehus i Oslo 15. august 1961. Det ble skrevet nekrologer og holdt minnetaler for generalen over hele Norge i dagene som fulgte. 19. august ble Ruge bisatt. Familien, kolleger, kongen, kronprinsen og en rekke fremstående norske og utenlandske representanter tok farvel på en vakker sensommerdag i det nye kapellet på vestre Gravlund i Oslo. I tillegg hadde det samlet seg en stor menneskemengde som sto utenfor. Med Filmavisens ordlyd var de møtt frem for å gi en siste honnør til «den mann som ved siden av kongen først og fremst representerte nordmenns forsvarsvilje».

I sin lavmælte beskjedenheter er Otto Ruge den mest prominente person som noen sinne har vært en del av våre lokalsamfunn her i Indre Østfold.

«Bernadotte-serien»

I dagens Rugevilla henger seks av de litografiene som ble laget til kong Carl XIV Johan i 1840. Full serie henger i Bernadotte-museet i Stockholm. De illustrerer noen av de militære seirene Jean Baptiste Bernadotte vant som fransk general og som fransk marskalk fra 1796 til 1806, og som svensk kronprins og øverstkommanderende for de alliertes Nord-Armé i 1813.

Bildene ga kongen som gave til sin norske adjutant i Stockholm Otto Christian Ruge, som var Otto Ruges bestefar. Han var til daglig kommanderende offiser i Gudbrandsdalen når han ikke representerte ved hoffet i Stockholm.

Disse seks bildene dekorerte stuen til Otto og Ingeborg som arvestykker mens de bodde på Mysen. Sammen med Ruges skrivebord som sto på hans kontor i Rugevillaen, og som også er arvestykke fra adjutanten i Stockholm, ble litografiene skjenket tilbake til Rugevillaen av Erling Ruge da det ble klart at vi ønsket å forme et nasjonalt minnested for hans bestefar.

Skrivebordet og fire av litografiene har nå tilhold på det som er «Ruges kontor» i den restaurerte Rugevillaen. To av litografiene henger i kontorrommene i andre etasje som er innredet for å tjene som lokalt ankerfeste for de ansatte som administrerer fortene og kommunens virksomheter der.

*Ruges kontor med tre av krigsminne-bildene fra Karl Johans bedrifter under Napoleonskrigene.
Foto: Dag Mysen.*

Familien Ruge ønsker å fortsette med å kanalisere arvegjenstander fra Otto Ruges hjem til vårt nasjonale minnested.

Kilder:

- Otto Ruge: Krigens dagbok. Annen verdenskrig i tekst og bilder. Bind I, Oslo 1946.
- Brynjulf Jensen: Artikkel i Arbeiderbladet 9. april 1950: Hos general Ruge på Høytorp fort.
- Usignert artikkel i Arbeiderbladet 9. januar 1952: General Otto Ruge 70 år.
- Notat til Eidsberg historielag fra Erling Ruge vedrørende litografiene i Bernadotte-serien med mere.
- Professor Tom Kristiansen: Hærføreren Otto Ruge. Oslo 2019.
- Lokale tidsvitner.

Kirken og folket i bygda vår

Av Inger Maren Trømborg

I 1974 skrev Inger Maren Trømborg en særoppgave om Trømborg kirke. Her har hun samlet stoff fra flere kilder og satt det inn i en helhetlig sammenheng med en sterk personlig vinkling. Det er spennende lesning for en aldrende historie-entusiast!

Det slår meg hvor godt hun beskriver stemningen i det gamle, kristne helhets-samfunnet som vi seniorer vokste opp i, og som ble avviklet og formet om til vårt mange-religiøse og flerkulturelle samfunn gjennom ny lovgivning fra begynnelsen av 1970 og til i dag. Derfor vil jeg ta frem noe av stoffet i denne håndskrevne særoppgaven og gi det til leserne våre som et viktig tidsbilde.

Tiden nå er veldig annerledes. Tro og samfunnsverdier er inne i en uoversiktlig omforming til noe annet som vi ikke helt vet hva vil bli. Men røttene våre er der. Historien er der. Fortellingene er der. Og det er viktig at vi holder det som ligger bak oss i hevd. Det vil være med og gi visdom, kunnskap og styrke til arbeidet med å forme samfunnet som skal bære etterkommerne våre videre, og på måter som har kontinuitet og tyngde i seg.

Her følger et utdrag av det som Inger Maren Trømborg skriver:

«Min» kirke

«Trømborg kirke er «min» kirke, den er vår kirke og den er festet til minnet gjennom barndommens år. Hjemmet

mitt ligger nær kirken, og hver gang jeg er ute kan jeg ikke unngå å legge merke til den. Enten det er sommer eller vinter tegner den seg klart mot himmelen. Den ligger på en høyde og er synlig for de fleste i bygda. Ja, så høyt ligger den at en kan se den utenfor bygdas grenser. Den er i sannhet høyreist.

Trømborg kirke er bygd i 1879. Den er hvitmalt og omgitt av en tykk steinmur. Disse steinene er fra Trømborg gamle kirke. Da den ble revet i 1880 ble den brukt som gjerde rundt den nye kirken.

Litt innenfor vokser store bjerker. Disse er et syn sommer som vinter. Når en kommer kjørende veien opp til kirken, blir en slått av den naturlige skjønnheten som omgir den. Kirken ligger på en rydning i skogen, men mot sør er det åpent med fin utsikt ut over Trømborg-bygda.

I skogholtet rundt fører flere gangstier eller snarveier frem til kirken. Disse stiene blir mest brukt av folk som bor nær kirken og som går til fots. Men de fleste kirkefolk kommer kjørende gjennom kirkeporten og inn på kirkebakken. «Kirkebakken» er det daglige navnet på sletta foran kirken. Kirkebakken og gravlunden er velstelte og pene.

En skigard er skille mellom skogen og kirkebakken. På kirkebakken står gravkapellet til høyre og en gammel, rødmalt hestestall til venstre. Straks foran kirketrappen er en dobbelt

smijernsport. Kirkedørene er også smykket med sort smijern.

Jula

Det er alltid høytidelig å være i kirken. Men de høytideligste stundene er likevel ved de store høytidene. Ingen høytid kan måle seg med julen. Jeg synes høytiden i kirken begynner den siste skoledagen før jul. Da kommer vi marsjerende fra Trømborg skole.

De årene jeg gikk der hadde vi snø før jul. Jeg kan ikke glemme stemningen når vi tok av fra riksvei 22 og opp kirkeveien. Granbuskene sto fulle av snø på begge sider. Vi gikk tidlig om formiddagen. Det var ikke fullt dagslys enda. Kirkedørene sto oppe og lyset flommet ut på snøen. Varmen sto imot oss i det vi sopte av oss det meste av snøen før vi gikk inn. Vi gikk stille og pent opp den burgunderrøde løperen og satte oss langt fremme i kirken. Her inne var det julestemning. Et høyt juletre sto tent ved døpefonten, og så vakre farger som

det var over alt! Jeg satt og så lenge på den vakre altertavlen. Det er et maleri av Jesu oppstandelse. Klokkeren kom frem i koret og leste: «Herre, jeg er kommet inn i dette, ditt hellige hus...».

Det var stille i kirken. Ikke så veldig mange foreldre hadde tid og anledning til å møte opp en hverdag i det verste julestrevet, men de som kom kunne glede seg med oss når vi sammen med orgelbrus stemte i: «Det kimer nå til julefest». Førsteklassingene sto fremme i koret med tente lys og leste juleevangeliet. Korpset spilte juletoner og vi sang bare julesalmer. Presten talte om julens fred.

Det var varme, lys og jul inne i kirken, og det var snø og jul når vi kom ut. Alle elevene og lærerne var med på denne høytidsstunden i Trømborg kirke. Mottoet for disse gudstjenestene kunne være: La oss glede og fryde oss!

(Og så siterer Inger Maren det siste verset av den gamle julesalmen «Fra fjord og fjære...» som nå er nr. 50 i Norsk Salmebok):

«Her ute kulde Er nu og dypen sne,
Guds himler fulle Av stjerner dog å se;
For oss opptendes En deilig nådens sol,
Guds åsyn vendes Til oss fra himlens pol;
Når allting endes, Vi der skal holde jul.»

Påskan

Akkkurat som 2. juledag er kirken fullsatt også 2. påskedag, for høytid og kirke hører sammen. Med maleriet av oppstandelsen rett foran seg, sitter en og tenker på hvordan det var når steinen ble veltet bort fra graven.

(Nå siterer Inger Maren hele den kjente påskesalmen til Johan Halmrast: «Å salige stund uten like». Her tar vi med det første verset. Salmen står i NOS på nr. 199:)

Å salige stund uten like, han lever, han lever ennu! Han vandrer i seierens rike, min sjel, hvorfor sørger da du? Han er ikke lenger i graven, hvor bleknet i døden han lå; /: jeg levende så ham i haven, og aldri så skjønn jeg ham så. :/

17. mai

Noe av de hyggeligste fra jeg var liten, var når 17. mai-toget med hornmusikk i spissen gikk inn i kirken. Kirkebakken begynte å bli grønn og bjerkene rundt kirken hadde fått sitt første grønne slør. Det var en fin ramme rundt dagen. 17. mai var det barnegudstjeneste eller familiegudstjeneste. Da var hele familien samlet fra den eldste til den yngste. En og annen liten unge kunne småprate litt, og ett og annet flagg kunne nok ramle på gulvet, men ellers var det forbausende stille. Som regel hadde presten mye å snakke med barna om på en sånn dag. I det hele var det en dag utenom det vanlige i kirken.

Etter gudstjenesten var det vanlig å

fortsette og feire dagen på kirkebakken. Her var det lek og moro både for voksne og barn. Var det fint vær kunne en ikke bedre leikeplass finne. Nede ved stallen var det satt opp disk for brus- og is-handel, og mens leiken gikk på plassen fant de eldste seg sitteplasser. På steinmuren under bjerketrærne har jeg ofte lagt merke til at mange eldre likte å sitte og prate. Her satt de høyt og hadde utsyn over leiken.

Søndagsskolestevnet

I årrekker har det vært tradisjon at vi har hatt søndagsskolestevne på rundgang ved kirkene. Dette foregår ved Trømborg kirke fjerde hvert år. Det har gjerne vært en søndag i juni og da er moro og fest forenet.

Alle søndagsskolene i hele bygda Eidsberg setter hverandre stevne ved disse årlige sammenkomstene. Barna møter opp i sin fineste puss. Her er musikk-korps med klingende spill, og det er andakt og alvor.

Den som har vært med ved disse stevnene har fått levende demonstrert at vår kirke er en folkekirke. Søndagsskolen er et bånd som binder sammen kirke og hjem og samfunn. I det hele tatt liker hele familier å dra sammen på stevnet.

Disse stevnene gir også anledning til en prat med utflyttere som gjester barndommens kirke. Og her ved Trømborg kirke har vi bygdas fineste stevneplass.

Dåp

Hver gang jeg er i kirken ser jeg på nummertavla om noen av dåpssalmene står der. Står en slik der så vet jeg sikkert at det er dåp,

og den gleder jeg meg til. Jeg synes det er så pent og riktig når foreldrene bærer barna sine frem til den gamle døpefonten:

Du til dåpen lot meg kalle da jeg var en liten knopp. Skal jeg visne, skal jeg falle? Hjelp meg du å vokse opp.

(NOS 582, vers 2)

Konfirmasjon

For bare noen år siden møttes prest og konfirmanter i kirken til konfirmasjonsforberedelser. Det var i 7. skoleår og barna var nesten voksne og «gikk for presten».

Nå går vi for presten i 8. skoleår og vi har hatt disse timene sammen med presten på Eidsberg ungdomsskole. Både konfirmasjons-forberedelsene og konfirmasjonen blir tatt alvorlig. Foreldrene viser omsorg for at vi møter for presten vel forberedt.

Konfirmasjonen er den store kirkehøytid med stappfull kirke. Selv om det er mange mindreårige til stede, hviler det et veldig alvor over gudstjenesten. Samtalene med konfirmantene som presten har på konfirmasjonsdagen, blir fulgt med spenning fra hele kirkelyden. Konfirmantene er nervøse, og munnen kan være fast lukket selv om det riktige svar ligger på tungen. Men trosartikler, bud og salmevers triller ofte ut som erter av en sekk.

Personlig synes jeg det ville vært bedre med en annen «overhøringsdag» enn på selve høytidsdagen. For en høytidsdag er det. I Trømborg er vi så heldige å ha en meget flink kvinnelig dekoratør som smykker kirken med blomster (Gudrun Solstad Løse). Det er et vakkert syn når de unge i sine hvite

kapper kneler rundt alteret. Trømborg kirke fikk konfirmantkappene i 1962.

For få år siden ble konfirmasjonsdagen flyttet til 2. søndag i juni, så nå er naturen også festsmykket på en sånn fin forårsdag.

Korvirksomhet

Hver fredag har kirkekoret øvelse på galleriet i kirken. Det heter «Trømborg blandede kor» og det er organist Eimod Dahl som leder øvelsen og dirigerer koret. Han øver og dirigerer også «Dahls dobbeltkvartett» hver tirsdag i kirken. Så kommer en til kirken en av disse kveldene, kan en bare sitte ned og lytte.

Øvelsene tar til i september og holder på helt til sommerferien. Disse sangerne har nok opplevd flere fine stunder ved og i kirken. Men mest gleder de alle som får høre dem, enten det er i kirken eller på tilstelninger ellers i bygda.

Galleriet er litt for trangt for øving fordi orgelet er delt i to. Dette er bygd i 1952 og hadde 27 stemmer og 1800 piper. På grunn av elektrisk oppvarming ble det for tørt og måtte restaureres i 1970. Det ble da tatt vekk seks stemmer. Nå har orgelet 21 stemmer og det ble bygd av Vestre orgelfabrikk som ligger på Haramsøy ved Ålesund. Klangmessig mener organisten at det er et bra orgel.

Menighetsblad

Organisten vår er også redaktør i Eidsberg Menighetsblad. Dette er et lite og fint talerør, samtidig som det er opplysende og oppmuntrende. Et meget pent lite blad er det blitt, med små, gode stykker og trykt i farger.»

«Maria Besøkelsesdag» i Trømborg

Av Inger Maren Trømborg og Dag Mysen

I årgang 5 av «Haakon» utgitt i 2012 har Halvor Kolshus samlet mye stoff om Trømborg kirke og om Mariakilden i åssiden nedenfor kirken mot nåværende riksvei 22. Hans artikkel er nå tilgjengelig på nettet, ved siden av at vi fremdeles har noen hefter igjen av denne årgangen, som kan kjøpes rimelig.

Inger Maren Trømborg har brukt noen av de samme kildene som Halvor som bakgrunn for sær oppgaven sin fra 1974, og som danner utgangspunkt for en annen artikkel i heftet du holder i hånden. Inger Maren navngir et programhefte fra et omfattende «Kildestevne» ved Trømborg kirke 4. juli 1926. Her er det bidrag blant annet fra Herman Thoresen og Jørgen Dahl. Thoresens bidrag er tatt med i Halvors artikkel av 2012. Men Inger Maren har også tatt med bidraget av Jørgen Dahl. Det vil jeg gjengi nedenfor.

Bakgrunnen er den katolske helligdagen «Maria Besøkelsesdag» som ble feiret 2. juli i den katolske årskalenderen fra middelalderen, merket på primstaven ved et kronet hode som var himmeldronningens merke. Dagens evangelium var fra Lukasevangeliet kapittel 1, versene 39 til 47 der det fortelles om Marias besøk hos Elisabeth, moren til Døperen Johannes. Dagen var offentlig helligdag i Danmark-Norge til den og en rekke andre helligdager ble avskaffet i 1770.

Mange av disse helligdagene ble fortsatt markert av bondebefolkningen

i landet vårt frem til de store samfunnsomveltningene i 1870- og 80-årene. Og noen bygdelag med særlig tilknytning til en spesiell helligdag, fortsatte helligholdet frem mot mellomkrigstiden.

I Trømborg ser vi at helligdagen og Mariakilden var sterkt koplet til hverandre, slik at helligdagen ble en stevnedag knyttet til kilden. Og så sent som i 1926 ble det altså holdt et storstilt kildestevne ved Trømborg kirke med historiske foredrag og en storslått prolog til St. Maria kilde forfattet på vers av Hans Trømborg. Også prologen kan du finne i Haakon nr. 5.

Her følger innlegget som Jørgen Dahl ga til beste i denne feiringen:

«Maria Besøkelsesdag og Kjella ved kongeveien

Fra gammel tid av har Maria Besøkelsesdag (2. juli) været holdt som helligdag her i bygden. Tjenere og ungdom var fri fra arbeidet den dag, og folk pyntet seg til fest. De eldre gikk gjerne en tur om kirken. Dette var nedarvet skik, fra ældgammelt av. Vi vet ikke hvorlænge.

Nu er det festlige ved dagen nesten glemt. Og den er ved aa bli en almindelig hverdag. Den store overgang fra gammel til ny tid, i 1870–80-årene og utover, har gjort at saamangt av det gamle er ved aa gaa slekten av minde.

Det sprudler en kilde frem av sandbakken ret nedenunder kirken, like paa opsiden av den gamle kongevei. «Kjella»

kaldte de den. Veifarende folk og hestene deres har i aarhundreder slukket tørsten i Kjella, naar de i varme sommerdagen hadde strævet sig over Puttinbakkerne og op Trømborg-holdingen.

Vandet fra Kjella har været holdt for aa ha en lægende virkning, naar det ble hentet natters tider. Helst skulle man da lægge en sølvmynt eller lignende igjen i Kjella. Og rundt om i bygdene, i milevid afstand, laa der syke folk og ventet med lengsel paa at en av deres skulle hente dem det helsebringende vand ifra Kjella.

Saaledes har vi hørt fortællingene av vore beste- og olde-forældre. I folkebevisstheten hadde der holdt sig en mystisk forestilling om Kjellas underbare vand. Men hvorfra stammer denne tro, og hvad ligger bakom som grund?

Biskop Bang har omtalt Kjella i en bok han skrev. Han kalder den for Haugs kilde, og siger, at derfra hentes der vand til syke.

Jeg kom i 1902 sammen med høiskoleforstander Ludvig Schrøder paa Askov i Danmark. Da han hørte at jeg var fra Eidsberg i Norge, bad han meg fortælle noget om «Jomfru Maria kilde». Men jeg vidste ingenting. Jeg kjendte ikke engang navnet. Og saa fortalte han, at denne hellige kilde, den laa ved Trømborg kirke. Og at den i middelalderen var meget søkt for sin undergjørende virknings skyld. Ikke bare fra det omliggende distrikt. Men ogsaa langveisfra. I det trettende aarhundre kom fromme pilegrimme helt nede fra Sydtyskland og herop til Jomfru Maria kilde. Og fandt baade lækedom og trøst.

Saaledes fortalte gamle Schrøder. Hvorpaa han hadde sin viden om Kjella,

Trømborg kirke. Postkort av J.H. Küenholdt, utlånt av Jul Aage Krosby.

blev det ikke anledning til aa høre noget om. Men selv var han historiker. Og han stod i intim forbindelse med flere av Nordens historikere i den tid. Troels Lund var blandt andre hans personlige ven. (Troels Frederik Troels Lund, 1840–1921, var en berømt dansk kulturhistoriker og forfatter med omfattende kunnskaper om hele Norden.)

Det ligger saaledes nær å tro, at vandet fra Kjella helt fra den graa oldtid har været kjent og skattet for sine gode egenskapers skyld. Og det kan tænkes, at naar Maria Besøkelsesdag har været holdt som helligdag helt op mot vaare dage, saa er det noget som fra gammel tid har stått i forbindelse med Jomfru Maria kilde.

Men vi vet ikke hvorlænge. Og vi vet heller ikke hvorfor. Bautaen paa haugen har intet tegn og sagaen har glemt hvad den vidste.»

«Landsbyen» Smedgata med omegn

Av Kjell-Harry Olausen

I et tidligere nummer av Haakon har jeg skrevet om landsbyen Vandugbakken og det yrende forretnings- og næringslivet som var i gata før og etter krigen, og utover på 1950-/60-tallet. Denne gangen er turen kommet til Smedgata med omegn. Omegn var Høytorpjordet med klart definert områdebegrensning.

Min barndoms Smedgata på 1940-/50-/60-tallet viste en aktiv og travel forretningsgate som dekket alle våre daglige behov. Dette var den store verden for oss og var det «egentlige» Mysen sentrum.

Årsaken til at dette temaet nå er aktualisert, er at gata gjennom de siste 10–20 årene har vært i endring, og siste tilskudd til endringen er at «Tangen-gården» nå er revet for å erstattes med et nytt boligbygg. For oss som husker virksomheten i bygget på 1950-tallet, så er det med vemod jeg konstaterer at dette skjer, og bygget fortjener derfor en nærmere omtale. I samme åndedrag kan det også være på sin plass å fortelle litt om Smedgatas betydning for Mysens utvikling gjennom tidene, og ikke minst hva gata har betydd for meg senere i livet. Men først skal «Tangen-bygget» få sin historie fortalt.

Kjøpmann Julius H. Tangen

Nå er nok et «ikonisk» bygg i Mysen sentrum revet til fordel for et nyere og mer moderne bygg. Selvfølgelig må

noe av det gamle vike da slike bygg vanskelig kan fylle dagens funksjoner og krav. Derfor er det viktig å bevare noe av byggets historie og betydning gjennom en omtale, da det gjennom mange år rommet en viktig del av Smedgatas travle forretningsliv. Når sveitserbygget nå forsvinner, er det en trøst at det nye bygget får en arkitektur som gjensker noe av det gamle på en slik måte at man bevarer Mysens identitet som en trivelig småby.

Her hadde kjøpmann Julius og fru Judith sin kolonialbutikk på gateplan – opp en trapp og inn en dør! Familien Tangen bodde selv i etasjen over, noe som var et vanlig bomønster i Mysen på den tiden. Nesten alle butikkeierne i Mysen bodde selv i byggene der de drev sin butikk.

«Tangen-bygget» var et typisk bygg i sveitserstil som var en ganske vanlig byggeskikk på slutten av 1800-tallet og et stykke inn på 1900-tallet. Og i stil med de øvrige forretningsbyggene i gata vår, var det butikk på gateplan med inngang fra fortauet. Familien Tangen bodde som nevnt selv i andre etasje, og om vi hadde glemt noe i løpet av dagen, tok vi en tur opp i boligen og traff enten Tangen selv eller frua, og da ordnet det seg.

Vi ser i Mysenleksikon at Julius H. ble født i 1900 og døde 1972. Julius var født i Trøgstad, men kom til Mysen allerede i 1912 sammen med familien. Etter å ha tatt Wangs handelsskole hadde han noen butikkjobber, blant

annet hos Anton H. Mysen fra 1931 til 1935. Deretter kjøpte han eiendommen i Smedgata og startet opp med egen butikk der. I 1936 giftet Julius seg med Edith Tangeland fra Eidsberg, og hun ble en aktiv medspiller i driften av butikken. Familien ble etter hvert utøket, først med datteren Randi som kom til verden den 28. mars i 1939. Deretter kom Ivar til verden den 4. mai 1945. Han ble etter hvert min lekekamerat, og vi kom også i samme klasse på skolen. Vi begynte på Mysen skole i 1952.

Julius var en aktiv mann i Mysen, og var blant annet formann i Mysen og omegn handelstandsforening i en periode. Ved siden av å drive butikk og delta i foreningslivet, ble det også tid til å drive med hundeoppdrett, især av boxere. I den sammenheng husker jeg godt en episode med en av boxerhundene til Tangen. Denne

var egentlig veldig snill og god, men kunne nok spore ut en gang iblant. En vinterdag var Kjell Arne Lytomt og jeg ute med sparken nedover Smedgata. På den tiden var det fine vintere, og før det ble strødd med sand var det både skiføre og sparkeføre i gata. Kjell Arne satt på, og jeg sparket i vei etter beste evne. Men på vår tur møtte vi Ivar som var ute med boxeren. Plutselig skar hunden over gata mot oss og hugg tak i støvelen til Kjell Arne, og rev og slet i den til Ivar fikk kontroll. Kjell Arne fikk ingen skade, men støvelen ble noe medtatt. Julius beklaget dette etterpå, og Kjell Arne fikk nye støvler på kjøpet, så episoden endte lykkelig. Årsaken til episoden var nok at boxer'n ville leke litt – tror jeg, som selv er ihuga boxer-mann. Vesla (kona mi) og jeg drev senere i livet med oppdrett av boxere i Lupin kennel.

Smedgaten østover mot Susebakke og videre mot Ørje. Helt til venstre i bildet sees litt av Smerkeruds garveri, deretter Arbeidersamfundet. Postkort: Jul Aage Krosby.

Randi fulgte senere opp farens hundeinteresse og ble etter hvert hundeterapeut på Kolbotn. Ved siden av å være gatas peneste dame, var hun allerede i ung alder en god kunstner. Hun tegnet og malte flotte bilder som mange gjerne ville ha hengende i stua. Men Randi var jo «gammel» i vår barndom, hun var jo faktisk hele seks år eldre enn oss.

Glade barneår

Som nevnt ble Ivar og jeg gode venner i barndomsårene både på fritiden og på skolen. Vi fant på mye gøy sammen, og jeg husker godt hvor spennende det 1960 var å komme på bursdag hos Ivar. Da vanket det alltid mye godt, både bløtkake, frukt og ikke minst en flaske med brus til alle. Fru Tangen disket alltid opp med flere slag, og mest populært var det med Solo eller

Coca Cola, og vi fikk drikke flere flasker. Det var stor stas da vi hjemme kun fikk en liten flaske på deling enkelte lørdager til barnetimen på radio.

Etter lange dager sammen med Ivar ute på ettermiddagene, både sommer og vinter, var det ofte at vi var innom hos Ivar, enten i butikken eller oppe i leiligheten. Da vanket det alltid noe godt. Fra tid til annen vanket det også at jeg fikk middag til og med. Det var jo sånn i gata vår, om noens foreldre skulle være ute en tur, så var alltid andre hjemme, så mat ble det på oss uansett. Og det fine var at det ikke var forskjell på noen, uansett om noen hadde god råd, og andre var tilnærmet fattige, så var vi like og en sammensveiset gjeng. Ingen ble ertet, eller mobbet som det heter i våre dager, vi var sammen og alle besøkte alle.

Oversikt mot Høytorpjordet tatt fra Mysen skole. Brandsrudgårdene i forgrunnen, deretter idrettsplassen med Depotet til venstre. Det hvite huset øverst til høyre er Høgli tuberkulosehjem som ble sto ferdig med 20 senger i januar 1914. Postkort: Jul Aage Krosby.

Ivar utdannet seg til siviløkonom, og fikk tidlig en jobb som byråsjef i det nyopprettede Oljedirektoratet. Da ble han visst tidenes yngste byråsjef. Senere ble han direktør i et tyskeiet oljeselskap i Oslo som het Deminex, og medeier i en oljerigg. Dette innebar at Ivar ristet Mysens støv av seg og flyttet til Oslo-området. Vi mistet kontakten da, men til en mimrekveld i MIF sitt klubbhus, kom Ivar. Under kvelden virket det som om alle årene fra hverandre ble visket bort, og kameratskapet fra barndommen var på plass igjen.

Spennende å følge med

Julius og kona Edith drev kolonialbutikken sammen som «mann- og kone-butikk». For oss som bodde i Smedgata var denne butikken vår nærbutikk sammen med kolonialbutikken til Agnes Rustad, senere Arve Jahren, litt lengre vest i gata. Men det var fint å være kunde hos Julius og Edith. Om vi nå fra tid til annen hadde litt dårlig med penger, så var ikke det noe problem. Da fikk vi handle «på krita», og Julius noterte det i ei lita notisbok, og så betalte vi når vi hadde penger.

Det var alltid spennende å handle hos han Julius. Det skjedde jo så mye rart. En kvart kilo kaffe ga en spennende opplevelse. Da tok Julius frem en pose med kaffebønner som han tømte opp i en kaffekvern. Slik fikk vi nymalt kaffe til enhver tid. Det samme skjedde med andre «kilovarer». Om vi skulle ha mel eller andre vanlig forbruksvarer, så ble dette hentet fra større sekker og deretter veid og tømt opp i papirposer (plast eksisterte ikke

den gangen). Da fikk vi akkurat så mye som vi hadde råd til å kjøpe den dagen.

Strekkoder eksisterte ikke da, men Julius og Edith var kjempegode på regning. Julius hadde alltid en blyant bak øret, og etter hvert som varer ble satt frem ble summene notert på ei blokk. Deretter ble summene lagt sammen i rasende fart, regnemaskin var nok ikke nødvendig. Men man skal huske på at på 50-tallet besto innkjøpene av kanskje en tre-fire varesorter, så denne metoden fungerte godt. I dag som folk handler handlevognene dørgende fulle med flere ti-talls varesorter, så hadde nok metoden blitt et problem, nå er det strekkoder som gjelder.

Men det var ikke bare matvarer som ble kjøpt. Fra tid til annen hadde vi en 10-øring, eller kanskje til og med så mye som 25 øre. Da kunne vi for eksempel kjøpe kandissukker. Dette hadde Julius i form av en stor brun klump, hengende i en hyssing. Denne ble tatt ned, og Julius hadde en liten hammer som han smelte til klumpen med. Bitene ble så fylt opp i et kremmerhus og veid, og han kom hver gang frem til at de ørene vi hadde, alltid passet med vekta. Han var nok litt ekstra snill med oss.

En schäferhund som bud

Som en hyggelig historie om den tidens service: Vi hadde en stor schäfer som het Juno. Fra tid til annen når vi ungene var på skolen, og mamma var opptatt med å sy klær og annet for damene i Smedgata, kunne hun legge en lapp i ei veske som Juno kunne bære i kjeften. Deretter fikk

den beskjed om å gå til Julius, som kjente Juno godt. Han la de bestilte varene i veska, og Juno gikk hjem med matvarene – urørt.

Stor og trofast kundekrets

Julius og Edith drev butikken godt og hadde en stor og trofast kundekrets fra Smedgata og Høytorpjordet. Det førte til at han bygget et tilbygg til butikken mot Korterudbakken på slutten av 1950-tallet. Dette tilbygget ble på to etasjer, og nå fikk Julius et sårt tiltrengt lager i andre etasje slik at større partier med varer kunna tas inn. På gateplanet ble kolonialbutikken utvidet, samtidig som Brødrene Diskerud

opprettet en filial til sin kjøttbutikk i tilbygget. Med den tilveksten så hadde vi tilgang til det meste av det vi trengte hjemme i gata vår. Da hadde vi to kolonialbutikker, kjøttbutikk, manufakturbutikk i Arbeidersamfunnet, Torgersens bakeri med butikk, kiosker og butikken til Petra Herland med tøy og sysaker. Smedgata med omegn utviklet seg med det til å bli en egen landsby i byen.

Tidsskifte i 1970-åra

Etter at Julius H. døde i 1972, kom ikke Edith til å drive butikken særlig lenge alene. Nå hadde vel også tiden for små kolonialbutikker gått

Arbeidersamfundet var Mysens forsamlingssal, festsal og kinolokale fra det ble bygd i 1922 til Festiviteten stod ferdig i 1958. Første etasje inneholdt også forretningslokale, og her holdt dessuten Samfundskaféen til (opp trappen). I kjeller-etasje var det vaktmesterleilighet og en mindre sal. Tekst og bilde lånt fra Hans Wålers Mysen-leksikon,

ut på dato. Større og mer moderne selvbetjeningsbutikker begynte å bli toneangivende. Diskerud sin filial hadde også opphørt. Og når hverken Randi eller Ivar hadde noen interesse av å drive butikk på Mysen, var en æra i handelsvirksomheten i Smedgata og Mysen over, og eiendommen ble lagt ut til salg. Men det ble aldri noen ordentlig butikkdrift etter Tangen.

Nå er også bygget revet og blitt historie. Men eiendommen vil fortsatt sette sitt preg på Smedgata. På grunnmuren etter bygget kommer det nå et fire-etasjes leilighetsbygg som gjenskaper sveitserstilen og opprettholder gatas profil som byggate.

Historien om gata

Om vi skruer tiden tilbake til tiden før, under og etter krigen, det vil si frem til 1950- og 60-tallet, så vil man oppdage en travel sentrumsgate med et yrende forretningsliv. Før og rett etter krigen var det smier, snekkerverksteder, apotek, frørenseri, blikkenslagere, garveri og farveri, flere butikker og for ikke å glemme Arbeidersamfundet, Mysens kulturhus.

Smedgata hadde ellers flere andre navn opp gjennom årene. En tid het den uoffisielt Ørjeveien, da gata var en del av veiforbindelsen mellom Ørje og Mysen. Det var denne veien diligencen mellom disse to stedene kom til og fra.

Etter at apotekeren etablerte seg i gata, het den Apotekerveien en stund. Samtidig hørte det til historien at på 1800-tallet etablerte tre smeder seg langs gata. Da var det også naturlig at navnet ble Smedgata, i hvert fall på folkemunn. Den første smeden var for øvrig Anton Revhaug fra Hærland, som

etablerte seg i 1891. Men det var først i 1946 at herredstyret i Mysen kommune fattet offisielt vedtak om gatenavn i Mysen. Da ble navnet Smedgaten vedtatt.

Debatten om gatenavn

Dragkampen om gatenavn i Mysen startet for fullt i 1928 da Indre Smaalenenes Avis utlyste en navnekonkurranse på 12 gater i Mysen. Det kom flere forslag, men noe vedtak ble aldri fattet i kommunen. Derfor fremmet Ole Moen spørsmålet om gatenavn i herredsstyret på nytt i 1934. Men det fikk ikke store responsen hos ordfører Anton H. Mysen. «Vi har jo gatenavn», sa han, «så det er vel ikke behov for mer med den saken». «Ja, vi har jo allerede Honkerudgata, Knivstikkergata og så videre», sa Moen, «men ingen vedtak på at gatene skal hete det». Men også denne ordvekslingen løp ut i sanden uten noe vedtak. Og nå gikk tiden frem til 1937. Da satte man ned en navnekomité. Det var vanlig kommunal praksis om man ønsket å unngå å gjøre noe som helst. Krigen kom i 1940 og saken ble naturlig nok lagt i bero.

Men så i 1943, 15 år etter starten i Indre, fremmet kommuneingeniør Ottar Aastad forslaget på nytt og ba folk komme med forslag. Men det skjedde ikke mye før i 1945. Da ble det nedsatt en ny navnekomité som skulle se på forslagene fra 1944, og endelig i 1946 fattet herredsstyret vedtak om gatenavn i Mysen. Da ble gata vår hetende «Smedgaten». Først i 2017 kom det virkelige gatenavnet på plass. Da fattet Eidsberg kommunestyre endelig vedtak om at gata skulle hete

Smedgaten med Hans Svinndals forretning, der Johan Sandberg senere bodde og drev skomakerverksted før han flyttet til Bakkeliveien (nå Arne Gimmingsruds vei). Postkort: Jul Aage Krosby.

det vi i alle år har kalt den: Smedgata med «a».

Ei gate under utvikling

At Smedgata var en sentral hovedgate ble bekreftet ved at man i 1934 brola gata med gatestein fra Bergerkrysset og ned til Mørstad-området. Før, under og etter krigen frem til 1960-tallet, var transport til og fra sentrum i hovedsak basert på hest og kjerre. Kjerrene hadde den gangen trehjul med stålbeslag, noe som skapte en del bråk for beboerne langs gata. Beklageligvis resulterte dette etter hvert som trafikken økte med at gata ble asfaltert tidlig på 60-tallet. Noe av årsaken var nok også det faktum at biltrafikken økte vesentlig etter at kjøpetillatelse på biler ble opphevet i 1960 og salget av nye biler skjøt fart.

Neste store oppgradering kom så i 2008 med offisiell åpning av gata

13. november samme år. Da gata var en del av riksvei 22, var det Statens vegvesen som hadde det overordnede ansvaret og betalte «gildet», men jeg var så heldig å være kommunens prosjektleder og kunne derved påvirke materialvalg og design. Gata ble bra!

Men om vi nå skal se litt på gatas betydning i Mysens forretnings- og næringsliv, så startet dette eventyret allerede på slutten av 1800-tallet. Da kom det etter hvert en urban bybebyggelse med en blanding av trehus og bygg med mer bypreg som ble oppført i mur. Mest kjent av disse bygårdene i murstein er Brandsrud-gårdene som ble bygget i 1934 nede ved «Mørstadbakken» (tidligere Skolegata – nå Alf Pettersens gate), i krysset mot Smedgata. Begge Brandsrud-gårdene er vernet i verneplanen for Mysen.

Virksomheter og butikker langs Smedgatas nordside, og omegn

Om vi starter Smedgata-vandringen nede ved den gamle kommunegrensa for Mysen i øst og beveger oss oppover langs gatas nordside, så lå det en «knottfabrikk» nede på «Måsan» som produserte og leverte «knott», som var tre-brensel i småbiter til gassgeneratorene som ble montert på bilene under krigen. Knottfabrikken brant ned etter krigen, og på det stedet ligger i dag Mysen idrettshall.

Vandrer vi videre langs Smedgatas nordside, så lå det to bolighus langs gata før vi kommer frem til hjørnegården i krysset mellom Smedgata og Høgliveien. Før og etter krigen var dette en aktiv forretningsgård med frisørsalong og bakerbutikk i første etasje. Selve bakeriet lå i kjelleren. I min barndom var det Tor «Tøger» Torgersen som

drev dette bakeriet og butikken. Han var en meget habil spiller på Mysen sitt A-lag i fotball. Etter at Tor flyttet sin virksomhet opp til «Lund-gården» i Storgata, etablerte Knut «Kupper'n» Johansen sin storkiosk i disse lokalene. Bygget står der fortsatt, men det er ingen næringsvirksomhet i bygget nå. Det hører til historien at Smedgaten Cigar- og Frukthandling etablerte seg der allerede i 1922.

Gartnerier og skomakere

Nå må vi ta en liten avstikker til Smedgatas omegn, det vil si inn i Høgliveien. Først kommer vi til et gartneri på venstre side av gata. Gartneriet het «Mysen Blomsterforretning & Gartneri» og ble drevet av Hans og Jenny Eggen. På 1950-tallet flyttet Eggen blomsterutsalget opp i Mysen sentrum, og i min tid holdt butikken til

Oversikt mot Høytorp gård fra Korterudbakken. Bakken ble godt brukt som akebakke om vinteren. På Høytorpjordet ser vi Depotet, som lå der Husmorlagets barnehage lå i nyere tid. Postkort: Jul Aage Krosby.

ved siden av Solberggården i Storgata.

Dette var jo i min barndoms dal, og jeg husker godt at Eggen hadde en stor schäfer som fra tid til annen tok vaktoppdraget på eiendommen litt for høytidelig. Jeg gikk med avisa og leverte denne på døra. Men det likte ikke schäferen alltid, og etter en rask spurt mot grinda ble jeg bitt i rumpa, men ikke alvorlig. Ny bukse kom på plass raskt fra Eggen. Gartneriet er i dag revet og på tomte er det kommet boliger. Datteren i huset het Lene Marie og gikk i samme klasse som meg på skolen. Øverst oppe i gata lå Høgli sykehus for tuberkuløse, tidligere omtalt i egen artikkel i Haakon.

En avstikker inn til venstre litt lenger opp i Høgliveien finner vi Bakkeliveien, nå Arne Gimmingsruds vei. I Bakkeliveien var det nok et gartneri – som ble drevet av Nils Søby. Dessuten flyttet skomaker Sandberg sitt verksted til Bakkeliveien fra Smedgata i slutten av 50-årene. Skomaker Grønnevik startet egen bedrift i 1950, og flyttet senere sin bedrift fra Smedgata til sitt hjem på andre siden av gata for gartneriet til Søby. Hans skomakerverksted ble senere donert til Folkenborg museum og befinner seg i vekstedbygningen i Nordre grop.

Regnestavfabrikk

I krysset mellom Bakkeliveien (Arne Gimmingsrud vei) og Herman Thoresens gate etablerte handelsskolelærer Jens Høie på 50-tallet sin handelsskole og regnestav-fabrikk. Regnestaven var et nyttig verktøy for ingeniører med flere på den tiden, før elektroniske kalkulatorer hadde sitt inntog. Jeg var

Annonse for regnestaver som Jens Høie utviklet og solgte. Fra Indre 21. juli 1953.

ganske habil bruker av regnestav i sin tid. I 1955 ble bygget overtatt av Mysen og Eidsberg kommune og ble til lokaler for Østfold Kvinnelige Husflidsskole. I dag er bygget en del av Mysen videregående skole.

Tilbake i Smedgata

Så tilbake til Smedgata, til krysset Smedgata/Høgliveien. Rett etter krigen lå det en kiosk på den andre siden av Høgliveien for «Hjørnegård». Denne var drevet av Janna Hansen.

Litt lengre vest kom vi til en ubebygd tomt samt to bolighus, det ene helt oppe mot fortauet, det andre nede i hagen, kalt «Biltvedtvillaen». På 1960-tallet ble det etablert en ny bensinstasjon på den ledige tomte. Byggingen av Texaco-stasjonen førte til at boligen oppe ved Smedgata ble revet. Da Arild og mamma Haldis ble drivere av stasjonen, fikk de bolig i villaen, som for øvrig også ble revet da stasjonen ble utvidet. Etableringen av Texaco-stasjonen satte for øvrig en effektiv stopper for hoppbakken vår ned Korterudbakken.

Arbeidersamfundet

Neste stopp var Mysen kulturelle storstue, Arbeidersamfundet, som ble bygget i 1922. Denne bygningen

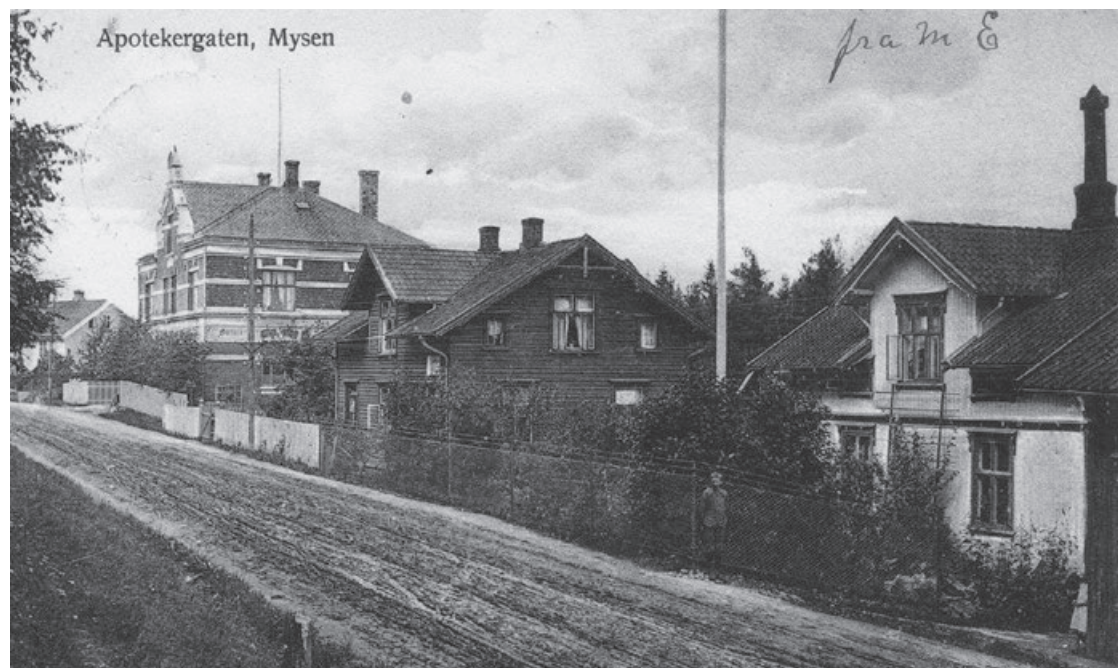
rommet kino, festlokaler, butikk og to boliger. Butikken het «Smedgatens Herreekviperings» og ble etablert i 1923. Butikken var faktisk i drift til begynnelsen på 60-tallet. Under krigen bodde mamma og pappa i en av leilighetene, og der ble broder Rolf Ole født i 1943. Arbeidersamfundet og virksomheten der har jeg beskrevet i et tidligere nummer av «Haakon», men nevner her at da «Festiviteten» tok over som kulturhus i 1958, ble bygget solgt. En tid holdt Samvirkelaget til i første etasje. Så kjøpte møbelhandler Olafsrud bygget og brukte dette som lager og utstillingslokale for møbler. I dag er det blitt bolighus. Arbeidersamfundet er vernet gjennom verneplanen for Mysen.

Fordums virksomheter

Vest for Arbeidersamfundet kom vi til

«Smerkerudgården» med bolighus i sveitserstil, blikenslagerverksted og garveri, tidligere farveri. Garveriet til Smerkerud var kjærkomment for oss gutta i gata når vi skulle ha skinnlapper til sprettertene våre. Smerkeru'n ordnet alltid opp for oss. Den mest radikale «bestillingen» var nok en stor lapp som skulle festes i sykkelslanger og brukes i «krigen» mot gutta på Folkenborg. Da fikk vi skutt steiner helt opp til toppen av stillaset i Vestengbakken, der disse hadde forskanset seg. Vi gutta fra Smedgata vant slaget. Bygningene på Smerkerud-eiendommen ble revet i 1970, og Arne Gimmingsrud kjøpte eiendommen i 1979 for å bygge et ekstra-lokale til sin bilforretning.

Nå må vi igjen ta en liten avstikker ned (Bakkelveien) Arne Gimmingsruds vei. Rett nede i «dumpa» lå i mange

På dette prospektkortet tatt før 1910 er Smedgaten omdøpt til Apotekergaten, og den har jo også i sin tid het Ørjeveien. Hitenfor apotekergården ligger Gabriel Andersens hus og nærmest Anton Lytomts hus. Helt til høyre en liten del av blikkenslagerverkstedet. Postkort: Jul Aage Krosby.

Dette bildet tatt i 1904 viser Bergerkrysset, med Aas-gården til venstre på bildet, videre snekkerverkstedet «Kvartrullen», som ble Simen og senere Oddvar Olsens blikkenslagerverksted fra 1924 til det ble revet i 1977. Apoteket står der i sin opprinnelige form, og som vi ser er det praktisk talt ingen bebyggelse i bakgrunnen. Postkort: Jul Aage Krosby.

år et blikkenslagerverksted på tomta til Dramstad. Dette er nå revet og gir plass til større parkeringsplass for Bergerkrysset Auto. På motsatt side av blikkenslageren hadde vi pølsemakeriet og butikken til Hetland, der Sørby Trafikkskole holder til i dag. Pølsemakeriet og butikken var i bygget som i dag er garasje på tomta.

Ved siden av dette bygget lå det i noen år etter krigen ei brakke hvor avholdslosjen holdt til. Losjen hadde også et aktivitetstilbud for oss ungene i området med spill av forskjellig slag, og som vi kunne benytte i ledige stunder. Det mest populære spillet var nok flipperspillet. Og det beste av alt, alt var gratis!

Nåværende «Bergerkrysset Auto»

Da er vi kommet dit hvor bilbutikken til Bergerkrysset Auto ligger i dag. Her lå «Lytomtgården». Her var det bolighus

og et blikkenslagerverksted i et sidebygg. I tillegg sto «Gudrun-bua» på denne tomta, i krysset Smedgata/Arne Gimmingsruds vei. I Lytomtgården bodde selvfølgelig familien Lytomt i første etasje, mens vi i familien Olausen og familien til Ivar Jahren bodde i andre etasje, i leiligheter med ett rom og kjøkken.

Lytomt-eiendommen huset to virksomheter: Blikkenslager Bye hadde sitet blikkenslagerverksted her, og Aage Lytomt drev sin virksomhet i boligen med å lade patroner. Da hadde han nok en god del kuler og krutt på lager. Blikkenslagerverkstedet var startet av Anton Lytomt, bestefar til Kjerll Arne, men ble senere solgt til blikkenslager Bye. Han drev sin virksomhet i bygget til Arne Gimmingsrud kjøpte eiendommen i 1963. Familien Lytomt flyttet da opp i Høgliveien, mens blikkenslager Bye flyttet ned i

Bakkeliveien. Den nye bilbutikken på denne tomte sto ferdig i 1965.

Så i 1977 trengte Bergerkrysset Auto mer plass. Da kjøpte Gimmingsrud boligen til glassmester Andersen slik at Fordbutikken kunne utvides den veien, og tilbygget sto ferdig i 1978. Huset til glassmesteren ble flyttet og står i dag i Arne Gimmingsruds vei.

Nå (i 2022) leser vi at Bergerkrysset Auto igjen står foran en utbygging, denne gangen i underetasjen, da verkstedet må utvides. Det er bare å konstatere at Arne og Ingrid sin etablering i Smedgata har bidratt til at gata fremdeles fremstår som en aktiv forretningsgate.

Mysen videregående skole

Så tar vi nok en liten avstikker ned Apotekerveien frem til Indre Østfold Høgre Almennskole, i dag Mysen videregående skole som ble bygget i 1953/54.

Jeg husker dette godt fordi jeg bodde i Lytomtgården, og fordi veien frem til skoletomta ble fylt opp som ei fylling. Fyllmassene var jo gratis, og slik sett kom søppelen til nytte, men det ble en uønsket oppblomstring av rotter i nabolaget! Under byggeperioden var området en yndet lekeplass, som ikke var helt bra sett med dagens fokus på sikring. Under en slik lek tråkket jeg på en planke med en stor spiker i, det resulterte i en blodforgiftning som nok kunne blitt farlig, men det gikk bra.

Apotekergården

Så passerer vi Apotekergata og kommer til en bygningsmessig perle i Mysen, Apotekergården fra 1901. Selv om dette bygget er noe

ødelagt ved at «spirene» ble fjernet til fordel for gesimser med blikk under en restaurering på 1960-tallet, så er bygget fortsatt et blikkfang. I Apotekergården holdt Mysens apoteker til, som seg hør og bør. I min tid var det apoteker Petersen med frue som residerte.

Apoteket var forresten en spennende butikk med hyller bak disken med rader av krukker med forskjellig innhold. En stor salgsartikkel mandag var nok globoid som hjalp mot hodepine. En stor salgsartikkel var også medisinen «Gangnæs spesial» (doktor Aksel Gangnæs). Det var visst en medisin som hjalp mot all verdens sykdommer, men man kunne ikke kjøre bil etter inntak av denne. Spesialen var visst blandet med noe sterkt.

Aasgården

Neste bygg i gata var «Aasgården» med et stort bolighus og et sidebygg kalt «Kvartrullen» (den lignet en kvartrull skråtobakk som var nærmest firkantet). Vi flyttet etter hvert fra Lytomtgården til Aasgården, og det var der jeg hadde mine ungdomsår. Men jeg bodde fortsatt i Smedgata! Aasgården ble solgt fra firmaet Agroteknikk til Østfold fylkeskommune til skoleformål og revet i 1977. I Kvartrullen var det først snekkerverksted og deretter kom blikkenslager Olsen som hadde sin virksomhet der i mange år. Senere ble eiendommen solgt til Statens vegvesen som etablerte den store rundkjøringen i Bergerkrysset der huset sto.

Høytorpjordet

Jeg vil også at næringsvirksomheten

på Høytorpjordet i min barne- og ungdomstid skal omtales. Først må jeg nevne gårdsdriften til Gråbøl øverst oppe i Høytorpveien. Gråbøl kom ofte kjørende ned til butikken til Tangen på sin lille «traktor». Gården er i dag nedbygd med boliger.

Neste gårdsbruk som jeg husker, er gården til Øiestad oppe i Høgliveien. Der var det på 1950-tallet både hest og kuer. I dag er en del av jordene fortsatt ubebygd. Her avles fortsatt korn av forskjellig slag.

Siste gårdsbruk på Høytorpjordet var gården til Søreng i Bakkeliveien (Arne Gimmingsrud vei). Jeg husker at Søreng hadde en blakk hest som han brukte nesten daglig på sin ferd i Mysen. «Søreng-skogen» var for øvrig et yndet lekeområde for oss ungene i Smedgata. Her oppe på holene hadde vi indianerleir og «skianlegg» i Sørengbakkene, så det manglet ikke

på fritidsaktiviteter. Knut «Nøtta» Lie ordnet en fin hoppbakke med oppbygd tilløp på den ene holen. Konstruksjonen til dette stilaset kom på plass med helikopter fra Forsvaret. Dette ordnet Nøtta med sitt vanlige pågangsmot da han var leder i skigruppa i MIF. I dag er gårdsdriften opphørt og hoppbakken fjernet, så nå har vi bare minnene tilbake om Sørengbakkenes betydning for oss.

Nedover Smedgatas sydside Bil, bildekk og båt

Da kommer vi selvfølgelig først til den eldste forretningseiendommen til Arne Gimmingsrud, med forretningsbygg og Shell bensinstasjon. Dette ble bygget i 1957 med en stor forretningsgård langs Anton H. Mysens gate (Havnåsbakken) og med bensinstasjon langs Smedgata. I det lille sidebygget til bensinstasjonen som nå er et lite

Bergerkrysset sett fra kornsiloen. Apotekergården til venstre for Smedgaten, og Bergerkrysset bensinstasjon med Bil-Vulkan til venstre for bensinstasjonen. Bildet er lånt fra Indres arkiv.

dekklager, startet bilsalg-eventyret til Bergerkrysset Auto. Jeg husker at det var til nød plass til bestselgeren, modell Cortina, inne i «butikken», men bilene gikk likevel raskt unna da man fra 1960 ikke lenger trengte kjøpetillatelse for å kjøpe bil. Under åpningen av stasjonen hadde man lånt noen fine gule og røde tråbil-jeepere som var morsomme å kjøre rundt på plassen med sammen med Øyvind (Arnes sønn). Bensinstasjonen er fortsatt på plass og er en aktiv del av Bergerkrysset Auto. Historien om Bergerkrysset Auto og Ingrid og Arnes pågangsmot er for øvrig behørig omtalt i HAAKON ved en tidligere anledning.

Neste bygg ble satt opp enda tidligere, rundt 1950. Da kom Gösta Jönsson til Mysen og bygget forretningsgård. Her etablerte Gösta sitt bilgummiværksted, noe som ble utvidet etter hvert som salget og servicen tok seg opp. Jönsson flyttet etter hvert til Ramstad og Bergerkrysset Auto kjøpte eiendommen. I dag driver Gimmingsrud en aktiv båtforretning der med kunder fra hele Østlandet, samt at det også er frisør, kjøreskole og et legekontor i bygget.

En smed og to driftige damer

Neste bygg i gata er et gammel trebygg hvor det i sin tid var forretninger og ei smie der Asbjørn Hansen drev sin virksomhet i mange år. Det var spennende å se smeden i arbeid med glødende jern. I bygget var det også en forretning på gateplan.

På vår vandring østover kommer vi til nok et forretningsbygg. I dette lavloftede gamle bygget holdt Agnes

Rustad til med sin kolonial, og med leilighet over. Også denne var nærbutikk for oss, og jeg husker godt sildetønna rett innenfor døra med salt sild. Det luktet ikke spesielt godt i den lille butikken uten ventilasjon. Minnene og lukta har medført at jeg den dag i dag ikke spiser salt sild. Men bygget var upraktisk, og da Arve Jahren tok over, ble gamlebygget revet og et nytt moderne bygg i tre etasjer kom på plass. Dette var på 1960-tallet. I dag er kolonialen til Arve forlengst historie, men det er et gatekjøkken der fortsatt.

Så har vi hjørnegården ved Korterudbakken. Her hadde Petra Herland (mor til John Herland, operasanger og senere bedriftseier av Herland slakteri) sin butikk i mange år. Hun hadde et godt utvalg av tøy, sneller og tråd av alle slag som damene hadde god bruk for i tiden etter krigen.

I dette lokalet startet faktisk Kjell Holum sin bilforretning på 1960-tallet. Jeg mener det var plass til to biler inne, av merket Peugeot. Kjell Holum flyttet senere til sitt nye bygg på Ramstad. Så i dag er det stille i disse lokalene som kun benyttes som lager. Neste bygg etter Korterudbakken er Tangenbygget, som allerede er omtalt.

Filadelfia

Så har vi Filadelfia som selvfølgelig må omtales. Bygget var et flott bygg i tegl, og lignet Brandsrud-gårdene i stil. Her hadde pinsemenigheten Filadelfia sitt tilhold. For oss ungene i gata var søndagsskolen her et naturlig samlingspunkt hver søndag. Emil Kristiansen og Hjordis Haugland ledet søndagsskolen.

I dag har Filadelfia sitt nybygg på Opsahl-jordet. Det gamle bygget er nå base for et rørleggerfirma. For øvrig rommer det leiligheter. Etter brannen og gjenoppbyggingen står huset frem som et moderne og fint bygg, etter en periode med arkitektonisk forfall.

Så kommer vi til to store bygg fra 1930-tallet som i hovedsak ble benyttet til leiligheter. Det østre bygget ble herjet av brann, og er i dag erstattet med et mer moderne boligbygg i to etasjer. Dessverre ble bygget etter krav fra Statens vegvesen trukket tilbake fra fortauet, noe som bryter radikalt med bygg-strukturen i gata med bygg i fortausliv. Det var i dette bygget skomaker Sandberg hadde sin virksomhet med inngang rett inn fra Smedgata, og som senere flyttet til annet lokale i Bakkeliveien.

Brandsrud-gårdene

Så har vi de to Brandsrud-gårdene som er bygningsmessige perler. Disse to byggene i tegl var sammen med Filadelfia og Smerkerudgården i Korterudbakken fire typiske bygårder fra 1930-tallet. Brandsrud-gårdene er vernet, Filadelfia er vesentlig endret og Smerkerudgården er revet, men bilder av de to sistnevnte byggene har vi.

I Brandsrudgård vest var det før og etter krigen pensjonat og kafé, tidligere omtalt i artikkel om kaféer og buer i Mysen. I Brandsrudgård øst var det boliger. Jeg husker at Brenoppen hadde sitt radioverksted i kjelleren. Da gikk det ei trapp ned til lokalet fra fortauet. Lokalet var lite og det var lavt under taket, men Brenoppen var en «Reodor Felgen» når det gjaldt å reparere gamle rør-radioer. Brenoppen flyttet etter

hvert opp i et klasserom i gamle Mysen skole som lå helt ute mot fortauet i Storgata i krysset mot Alf Pettersens gate.

Møbelsenter og buss-stasjon

Da nærmer vi oss bygrensa for Mysen. En stund før krigen lå det et verksted her. Men på 1930-tallet kom Mørstad og bygget sin trevarefabrikk på tomte. Et senere tilbygg fikk sin fasade ut mot Smedgata. Møbeleventyret på Mysen er dokumentert i boka «Møbelbyen Mysen» fra 2018. De tidligere fabrikk-lokalene er i dag et kjøpesenter.

Mørstad hadde også et materiallager på andre siden av Smedgata, og der skulle jeg prøve min første sigarett. Den fikk jeg av Ole F. og ble tvunget til å dra ned røyken. Jeg ble «dausjuk», og det ble min første og siste røyk. Jeg hadde for øvrig sommerjobb på Mørstad som 16-åring. Det var i lokalet der kafeteriaen i kjøpesenterets andre etasje holder til i dag.

Siste etablering i Smedgata innenfor Mysen kommunes grense mot øst var buss-stasjonen som kom på 1960-tallet nede på «myra». Stasjonen besto av garasjeanlegg og kontorer. I dag er disse bygningene erstattet av et kombinert forretnings- og boligbygg.

Epilog

For oss i Smedgata stoppet gata vår på Måsan ved kommunegrensa, men Smedgata går egentlig til Ramstadkrysset. Jeg kan jo for ordens skyld nevne et par bedrifter østfor grensa.

Først har vi verkstedet til Bøler'n der rundkjøringen på Heggan er. Bøler'n var en tusenkunstner når det gjaldt

biler og maskiner. I dag er det fortsatt virksomhet i disse lokalene.

Så hadde vi smia til Skjørtvedt der vi ofte var med når hestene skulle få nye sko. Det var spennende å se på når hesteskoen ble varmet i essen og hamret for å prøves på hoven. Da luktet det svidd hov lang vei. Så ble disse spikret på hoven, men det gjorde visst ikke vondt.

Så har vi snekkerverkstedet til Lysaker, som senere ble regnskapskontor for Knut Martinsen. I dag huser bygget kontorer for entreprenørfirmaet Haugerud og Vikeby.

Siste stopp på fortidens vandring må bli Aruba. På 1950-tallet lagde man gipsfigurer der, og sekunda varer tok vi vare på og brukte som premier i skirenn med mer. Etter at denne virksomheten opphørte, lagde man en periode robåter i tre der, såkalte eiker. I dag er det bolig på tomte.

I Pennestrøket etablerte det seg senere flere bedrifter innen grafisk industri, med Indre Smaalenenes Avis som motor. Men etter salget av bedriften til A-pressen ble all virksomhet på Mysen lagt ned og flyttet til Askim. Her ble «Smaalenenes Avis» til, som sammenslått av «Øvre» og «Indre».

En skjør og utsatt småby-identitet

Under arbeidet med historien om Smedgata gikk tankene tilbake til 1967, til tiden da Vesla og jeg bodde i Göteborg grunnet studier der. I oktober dette året kom det en stor hit i Sverige der Anna-Lena Löfgren sang om «Lyckliga gatan». Da bodde vi i et område med bare gamle trehus og med hyggelige mennesker som alltid

hadde tid til en liten prat. Det var barn som lekte i gata og vi kunne sitte ute på fortauet med en kopp kaffe og snakke med forbipasserende.

Området vi bodde i heter Landala og gata het Landala Långgatan. I dag er alt revet og erstattet med store massive boligblokker i fem-seks etasjer. Leken i gata er en saga blott og ingen kjenner hverandre. Det triste er at rasering av bomiljøer og identitet er i ferd med å skje også i vårt Indre Østfold, og i vår trivelige by.

Selv om selve bykjernen i Mysen nå har en endring i byggeskikk og identitet med boligblokker opp mot ti etasjer, så er heldigvis mye av Smedgatas bygg og identitet bevart gjennom blant annet vernestatus for Brandsrud-gårdene, Arbeidersamfundet og Apotekergården. Flere av de gamle trehusene er også fortsatt på plass, heldigvis. Men politikerne i gamle Eidsberg kommune ivret etter å bygge hus i sju etasjer langs Smedgata i ny områderegulering for Mysen, noe jeg håper aldri blir realisert. Da vil Anna-Lena sin sangtekst bli en realitet også i den gamle gata vår.

Kilder:

- Hans Wåler: *Mysenleksikon* 1999.
- Egne erindringer.

100 år med videregående opplæring på Mysen

Av Bjørn Solberg

I august 1922 startet de første elevene i Mysen kommunale middelskole. I år kan vi altså markere 100 år med det vi i dag kaller videregående opplæring på Mysen, altså opplæring ut over den obligatoriske grunnskolen.

Denne artikkelen handler om historien til det som i dag er Mysen videregående skole. Jeg har bevisst utelatt folkehøyskolen og den private møbelsnekker-skolen, som begge har en lang historie, men som altså ikke har vært en del av det offentlige skoletilbudet. Haga jordbruksskole var et offentlig skoletilbud, men lå jo utenfor Mysen og levde sitt eget liv. Haga eksisterte fra 1918–1990, men landbruks-undervisningen fortsatte

til 2005, da som et tilbud på Mysen videregående skole.

Middelskolen

I Askim hadde man hatt middelskole siden begynnelsen av 1900-tallet, og ledende personer i lokalsamfunnet mente at også Mysen burde ha et slikt utdanningstilbud. I 1918 hadde de samlet støtte til å sette i gang en klasse, men så satte andre i gang en motaksjon; den slags skole passet ikke på Mysen; den var for «storfolk». De som ville ta slik utdanning kunne dra til Askim.

Men i 1922 var altså oppslutningen god nok. Skolen kom i gang med én klasse, Jørgen Bakke, løytnant på Høytorp fort, ble ansatt som skolestyrer. Anna Heiås ble ansatt som lærer. Hun var tilknyttet

Til høyre ser vi middelskolen fra 1896, bygd som Mysen folkeskole. Postkort: Jul Aage Krosby.

skolen i over 40 år. Blant elevene i den første klassen var Ivar F. Jahren som senere fikk en lang karriere som idrettsleder og politiker på Mysen.

Utfordrende oppstart

Utfordringen for skolen de første årene var å vise sin eksistens-berettigelse. Det måtte være tilstrekkelig elevtilgang, kommunen måtte bevilge penger og skolen måtte få eksamensrett.

Det var stor nok interesse til at det ble satt i gang nye klasser i 1923 og videre utover på 20-tallet, og i 1927 fikk skolen eksamensrett. Det var beviset på at undervisningen holdt god nok kvalitet. Det betød også at elevene ikke lenger trengte å reise til Sarpsborg for å ta eksamen i alle fag. Kommunen bevilget penger til driften, men ikke helt uten debatt. I 1926 foreslo Anton H. Mysen at skolen skulle legges ned: Ungdom som ville ta slik utdanning kunne ta den i Askim, med økonomisk støtte fra kommunen. Det ble det ikke flertall for, og da skolen fikk eksamensrett i 1927, var driften sikret. Utover på 30-tallet var elevtilgangen så stor at det ble startet to nye kasser hvert år.

Fra starten i 1922 og frem til 1954 holdt skolen til i det som hadde vært Mysen folkeskole, bygd i 1896. Bygningen, som lå i hjørnet av Storgata/Skolegata, ble ledig da en ny skolebygning ble tatt i bruk i 1914. Bygget fra 1914 er i dag en del av Mysen Kulturtorg.

Handelsskolen

Det ble gjort et par spede forsøk på å etablere en handelsskole på Mysen på 1920- og 1930-tallet. Et par årskurs ble gjennomført, men interessen var ikke stor nok til å opprettholde permanent drift.

Det ble Jens Høie, fra Salmonrud i Eidsberg, som klarte å etablere en fast handelsskole på Mysen. Han hadde drevet handelsskole i Øystese i Hardanger under 2. verdenskrig. I 1948 søkte han Eidsberg

*Første del av Mysen folkeskole ble bygget i 1914.
Postkort: Jul Aage Krosby.*

og Mysen kommuner om å få etablere seg på Mysen. I Mysen var man først negativ, men da Eidsberg kommune var positiv til en slik skole, snudde også Mysen. Skolen ble etablert i 1949 og holdt det første året til i leide lokaler på folkehøyskolen ved Vandugveien. Allerede i 1949 fikk imidlertid Høie kjøpt en tomt på Fredsvoldjordet. Der ble det året etter reist en bygning som rommet handelsskolen og bolig for Høie. Denne bygningen inngår fortsatt som en del av Mysen vgs., som den eldste delen av skolen. Men handelsskolen var altså privat. Slik var det de fleste steder i Norge.

De første gymnasklassene

Før 2. verdenskrig var det få ungdommer som gikk på gymnaset og tok examen artium. I 1939 var det 2700 som fullførte gymnaset i Norge. Etterspørselen etter slik utdanning var ikke så stor i Indre Østfold heller. De som ønsket slik utdanning dro til Halden eller Sarpsborg. Men i 1941, midt under krigen, kom det i gang en gymnasklasse på Mysen. Elevene var privatister og måtte opp til eksamen i alle fag; det skjedde i Sarpsborg.

Noen russefeiring ble det selvsagt ikke under krigen. Det ble det for det neste

gymnaskullet på Mysen. De som startet i 1944 var russ i 1947, og Arne Sandem ble den første russeformannen på Mysen. 50-årsjubileet markerte Arne ved å trykke opp russeavisa fra 1947 og selge den på Mysen 17. mai.

Faksimile av artikkel i *Indre Smaalenenes Avis* om det første russekullet i 1947.

Den kvinnelige husflidskolen etableres

Etter 2. verdenskrig kom det sterke ønsker om å opprette utdanningstilbud innen husflidsfag, særlig beregnet på jenter. Utdanning innen husstell for jenter hadde jo lange tradisjoner både i Østfold og ellers i landet. Sett fra 2000-tallet er det interessant å merke seg at den praktiske yrkesutdanningen var så kjønnsdelt. Yrkesutdanning innen mekaniske fag, som fantes i byene, var i praksis beregnet på gutter, mens opplæringen i husstell var beregnet på jenter.

Østfold husflidslag gjorde en stor innsats for å få opprettet en kvinnelig husflidskole, og det første kurset, et tre måneders vevkurs, kom i gang våren 1949. Det første helårskurset i vev startet høsten 1949. Dermed var man i gang for alvor. I vårhalvåret 1951 startet det første halvårskurset i søm, og i 1951 fikk skolen også eksamensrett. De første seks skoleårene leide skolen lokaler av Mons Løvfald i hans private husflidskole, i dag

kjent som møbelsnekkerskolen. Astrid Gjedrem var den første rektoren.

1950-tallet

50-tallet var preget av at stadig flere ungdommer søkte seg til utdanning etter folkeskolen. Elevtallet økte på det som nå het Indre Østfold Høgre Allmennskole, på Høies handelsskole og på den kvinnelige husflidskolen. Dermed økte også behovet for større lokaler. Handelsskolen kunne flytte inn i nye lokaler i bygget som senere ble utgangspunktet for bygningskomplekset Mysen vgs., mens husflidskolen holdt til i leide lokaler. Realskolen og gymnaset holdt fortsatt til i den gamle folkeskolen, og etter hvert også i midlertidige lokaler. På tomte der Festiviteten ligger i dag lå en såkalt tyskerbrakke som fikk duge som skole i mange år. Like ved lå en sveitservilla der det bl.a. var tannlegekontor. Andre etasje ble brukt til klasserom. Kaldt var det om vinteren, og i perioder måtte elever og lærere klatre inn via en stige. Ikke optimalt, for å si det forsiktig.

Hard prioritering av bygg

Det var imidlertid ikke lett å få bygd ny skole i etterkrigstiden; det var rasjonering og hard prioritering av byggeprosjekt. Det var ikke nok at kommunen hadde penger.

Det jobbes med 2.etg realskolen Mysen, september. 1952. Foto: Lars Lundin.

Indre Østfold Høgre Allmennskole. Postkort 114 fra E. Sem A.S., utlånt av Jul Aage Krosby.

Harald Heitmann Olsen, som var skolens rektor fra 1945, arbeidet hardt sammen med lokale politikere for å få bygd en ny skole, og etter lang tids arbeid kunne elever og lærere i januar 1954 gå i tog fra Mysen sentrum til den nye Indre Østfold interkommunale høyere allmennskole. Det var en typisk 50-tallsskole, solid bygd med klasserom, spesialrom og kontorer. Men det ble ikke bygd gymnastikksal, og heller ikke sløydrom og håndarbeidsrom. Mer om det senere.

Handelsskolen fikk også flere elever på 50-tallet. Derfor, da det gamle folkeskolebygget fra 1896 ble ledig, flyttet Høies handelsskole dit. Husflidskolen overtok huset de forlot i Herman Thoresens gate; dvs. kommunen kjøpte huset av Høie og lot husflidskolen flytte inn. Huset ble utnyttet maksimalt: Det var vaskerom i kjelleren, vevstue i 1. etasje og undervisningsrom for sømklassen, samt kontor og lærerværelse i 2. etasje.

Gymnastikksal – et langvarig problem

Jeg har tidligere omtalt den manglende gymsalen i nybygget fra 1954. Det skulle gå sju år før det kom en gymsal. I mellomtiden hadde elevene kroppsøving i kjelleren, litt i korridoren og litt i arealene som skulle være elevkantene. I sommerhalvåret foregikk undervisningen ute. Skolen leide seg også inn i den gamle

gymsalen til Mysen skole og i 2. etasje i «Arbeidersamfunnet» i Smedgata. Det siste var ikke populært hos bestyreren i samvirkelags-butikken i 1. etasje. Når elevene løp eller hoppet i etasjen over, falt varene ut av hyllene i butikken. Ingen god løsning altså.

I 1961 ble forholdene mye bedre. Da fikk den høyere skolen gymsal med ordentlig dusjanlegg og garderober. I tillegg fikk skolen spesialrom for sløyd og håndarbeid. Dette var obligatoriske fag i realskolen; men altså kjønnsdelte.

Indre Østfold Høgre Allmennskole med ny gymsal fra 1961. Postkort B-8-2 fra Normann, utlånt av Jul Aage Krosby.

Manglende kapasitet til kroppsøving dukket opp igjen på 80-tallet. Da hadde Indre Østfold videregående skole fått mange nye klasser, og alle elever skulle ha kroppsøving. I tillegg skulle elevene på Heggan vgs. ha kroppsøving. Da var ikke to gymsaler og et nytt og fint trimrom fra 1975 nok. Den midlertidige løsningen ble å leie lokaler av Mysen tennisklubb. De hadde gjort om en av Felleskjøpets haller til tennishall. Der var det plass, men ingen garderobe. Dette var en ren nødløsning, men den bidro i hvert fall til en bedret økonomi for tennisklubben.

I 1996 ble det endelig en løsning på gymsal-underskuddet. Da ble den nye delen av Mysen idrettshall bygd, som et samarbeid mellom

Disse lokalene leide skolen av Mysen Tennisklubb for å bruke dem til gymsal. Foto: Bjørn Solberg.

Østfold fylkeskommune og Eidsberg kommune. Skolen fikk tilfredsstillende kroppsøvings-lokaler og kommunen fikk en ny idrettshall. I tillegg fikk skolen et sted der alle elever og ansatte kunne samles til juleavslutning, valgdebatter og skoleavslutninger. Gymsalen fra 1961 ble bygd om til lærerværelse og lærer-arbeidsrom.

Midlertidige klasserom

Gymsalutfordringene var ikke det eneste plassproblemet skolene måtte bale med. På 50- og 60-tallet økte elevtilgangen både til realskolen, til handelsskolen og til husflidskolen. Dermed måtte rektorene finne midlertidige løsninger. Husflidskolen leide lokaler både i Kirks gård i Kapellveien (den senere helsestasjonen) og i brannstasjonsbygget. Handelsskolen

Handelskolen leide lokaler på hjørnet i denne bygningen i Storgaen til maskinskriving. Foto: Bjørn Solberg.

måtte leie lokaler til undervisningen i maskinskriving i lokalene der det nå er mulig å få nye øyevipper og annen oppgradering. For den høyere skolen var problemet å finne plass til alle som ville gå på realskolen. Slik var det i hele landet, og mange steder ble det nødvendig med ettermiddags-undervisning. Det lå det an til også på Mysen, men da lokalpolitikkerne skjønnte at det ville være unge fra Mysen og omegn som måtte ha ettermiddags-skole, bevilget de penger til fire klasserom i en såkalt Moelven-paviljong. Den kom på plass i 1962 og skulle stå «noen få år». Slik ble det ikke; disse fire klasserommene var i bruk til 2011. Men «Brakka» som den etter hvert ble kalt, ble ikke det eneste provisoriet. Skolen har hatt flere Moelven-brakker, og har leid lokaler mange steder i Mysen.

9-årig skole

og lov om videregående opplæring

50-tallet var preget av økt søkning til videregående opplæring, og av politisk arbeid for å gi ungdom bedre utdanningsmuligheter. Og de unge var mange: Fødselskullene fra 1945 og fremover var de største i norgeshistorien. Fra 1959 ble det satt i gang forsøk med 9-årig skole og i 1969 ble den obligatorisk. Konsekvensen av nyordningen ble at realskolene forsvant. Realskolen i Rakkestad ble den siste som var i virksomhet i vårt distrikt.

Alt under ett tak

Indre Østfold realskole og gymnas ble dermed et rent gymnas, i noen år. For etter at 9-årig skole ble innført, begynte planleggingen av en felles videregående skole for alle. Det var bred politisk enighet om å gi all ungdom mulighet til videregående opplæring, men det var uenighet om organiseringen. Til slutt ble «Lov om videregående opplæring» vedtatt, der gymnaset nå ble «allmenn

studieretning», handelsskolen ble «studieretning for handel og kontor», og husflidskolen ble «studieretning for husflid og estetiske fag». I tillegg kom «studieretning for håndverk og industrifag», bl.a. med mekaniske fag, tømrerfag og teknisk tegning.

Det var også uenighet om de forskjellige studieretningene skulle samles på samme skole, eller om de skulle organiseres etter studieretninger.

Politikerne i Østfold bestemte at det i prinsippet skulle være kombinerte skoler, med allmenn studieretning og yrkesfag på samme skole. Sigmund Halvorsrud var høyrepolitiker og fra 1970 rektor ved Indre Østfold gymnas. Han gikk sterkt inn for ordningen med kombinerte skoler, ikke helt i tråd med hva de fleste i partiet mente, men helt i tråd med det som var hans politiske kongstanke: ungdom i Indre Østfold skulle ha et like godt utdanningstilbud som ungdom i byene. Da Østfold fylkeskommune, som fra 60-tallet hadde fått ansvar for videregående opplæring, planla skoletilbudet i fylket, ble det vedtatt å etablere en videregående skole på Mysen, med allmenn studieretning og yrkesfaglige studieretninger. I tillegg skulle handelsskolen også bli en del av denne skolen, mens husflidskolen inntil videre ble opprettholdt som egen skole.

Indre Østfold videregående skole

Den nye skolen, med navnet Indre Østfold videregående skole, så dagens lys i august 1975. Da hadde skolen fått 10 nye klasserom, mekanisk verksted, kjemi-laboratorium, tegnesal og ny administrasjonsavdeling. Dessuten hadde Eidsberg bibliotek fått nye lokaler, etter initiativ fra lokalpolitikeren og rektoren Halvorsrud. Skolen hadde da allmenn studieretning som avløste gymnasen; den hadde studieretning for handel og kontor som var den nye utgaven av

handelsskolen, etterhvert med tre-årig løp, og rent yrkesfaglige klasser innen mekaniske fag, kjemilaboranter og teknisk tegning. Det gamle håndarbeids-rommet ble omgjort til maskinskrivingsrom og sløydssalen ble elevkantene. Nytt lærerværelse ble det også, for en lærerstab med betydelig større bredde enn det både gymnas- og handelsskole-lærerne hadde vært vant til. Og de nye lærerne i yrkesfagene måtte venne seg til å spise matpakke på et lærerværelse, som har sin egen kultur.

Ny og fin skole altså, men det må dessverre konstateres at det ikke ble bygd like solid på 70-tallet som på 50-tallet. Det tok ikke mer enn 15 år før vinduene i de nye klasserommene måtte skrus fast for at de ikke skulle ramle ut. Vinduene fra 1954 holdt i 50 år.

1980-tallet; voksesmerter

1980-tallet var en periode med økende elevtall og nye undervisningstilbud. Så godt som all ungdom søkte seg til videregående skole etter ungdomsskolen, enten til det som nå het allmenn studieretning eller til en yrkesfaglig utdanning. Studieretningen for handels- og kontorfag fikk flere klasser, slik at de fleste som gikk der fikk en tre-årig utdanning. Skolen fikk flere yrkesfaglige studieretninger: Byggfag kom i 1979, mens helse- og sosial-fag og hotell- og næringsmiddel-fag kom tidlig på 1980-tallet.

Men var det plass til alle disse klassene? Vel, egentlig ikke, men rektor Halvorsruds holdning var å ta mot de klassene som fylkesadministrasjonen ville opprette, og så finne en løsning etter hvert, gjerne gjennom å leie lokaler.

Skolen hadde ikke rom for den første tømmerklassen som ble opprettet i 1979. Det ble løst ved å leie den nedlagte Gullaksens møbelfabrikk i Mysen sentrum ved siden av Mørstad-komplekset. Der

var det lokaler som kunne brukes som verksteder, og det ble etterhvert også laget noen provisoriske klasserom. I tillegg ble det flyttet en låve fra en gård i Eidsberg, der elevene kunne sette opp lekestuer og andre småhus. Byggfagklassene, det ble etter hvert åtte av dem, holdt til i disse lokalene til man flyttet til Susebakke i lokalene etter Susebakke Trævarefabrik, som nettopp var nedlagt.

For å få plass til helse- og sosialklassene ble grupperom og det gamle rektorkontoret tatt i bruk. Dette var i tillegg det eneste rommet hvor man kunne samle større elev-grupper. Her ble det innredet «legekontor», hvor de fremtidige legesekretærene kunne øve seg, bl.a. ved å ta blodprøver av og måle blodtrykket på lærere som våget å være prøvekaniner.

Da den første klassen innen hotell- og næringsmiddel-fag ble opprettet i 1984, hadde ikke skolen noe kjøkken. I et halvt år hadde elevene undervisning i kjøkkenet

Dette lageret bak fabrikken til Gullaksens møbelfabrikk ble en periode leid til skolelokaler. Foto: Bjørn Solberg.

til restaurant Orion. Men det ble kjøkken på skolen; takket være kreativ bruk av såkalte «Rettedal-midler», og ved å la byggfagelever fra både Mysen og Ask vgs. reise bygget. Da ble det tilstrekkelige kvadratmeter til en lav pris.

Husflidskolen, som fra 1975 het Hegglin videregående skole, fikk også nye undervisningstilbud, mens noen gamle tilbud forsvant. Alle elevene skulle først gå på et grunnkurs, og så valgte de videregående kurs, og etter hvert fikk skolen tilbud om videregående kurs 2. De tradisjonelle klassene innen søm og veving ble etter hvert lagt ned. Få elever søkte dit. I stedet ble det tilbud innen «tegning, form og farge», utstillingsformgivning og interiør. Jentene var fortsatt i flertall blant elevene, men det kom etterhvert noen gutter. Skolen fikk nye lærere, også noen menn, og med annen utdanning enn i de tradisjonelle husflidsfagene, noe som absolutt beriket miljøet.

Allmennpraktisk linje

Videregående opplæring med middelskole og gymnas var teoretisk og beregnet på skoleflinke ungdommer. Med lovendringene på 1970-tallet fikk i prinsippet all ungdom rett til videregående utdanning. Men én gruppe gjensto: elever som hadde gått på

Den nedlagte fabrikken til Gullaksens møbelfabrikk ble en periode lånt til skole-lokaler. Foto: Bjørn Solberg.

spesialskolene som den vi hadde på Heggan og som ble til Mortenstua fra 1975.

Det var ikke alle som mente at disse ungdommene trengte videregående opplæring. De hadde nok med grunnskolen og kunne neppe kvalifisere seg til et yrke. Men politikerne slo fast at også disse ungdommene hadde rett til videregående opplæring. Den første gruppen startet på Indre Østfold vgs. i 1983, typisk nok i leide lokaler i huset som Bilsakkyndige hadde hatt kontorer i. Året etter flyttet gruppen inn i samme bygning som hotell- og næringsmiddel-faget hadde tilhold i.

Det ble etter hvert flere slike elever på allmennpraktisk linje. Samtidig startet Heggan vgs. en såkalt 8-gruppe for elever med lærevansker, men som ikke hadde like store utfordringer som de som stilte svakest.

Det var lenge en diskusjon om det var nødvendig med slike spesialtilbud: Kunne ikke alle gå i vanlige klasser, med noe ekstra hjelp? Diskusjonen har stilnet. Skoletilbudet for de som går på allmennpraktisk linje har blitt forbedret, samtidig som elevgruppens sammensetning har endret seg. I dag går mange elever på dette tilbudet, i et eget bygg i massivt treverk som statsråd Torbjørn Røe Isaksen kunne innvie i 2014. Bygningen har moderne undervisningsrom med nødvendig teknisk utstyr: flere av elevene har fysiske handikap.

1990-tallet, sammenslåing og Reform 94

Typisk for 80-tallet var altså økt elevtilgang, nye utdanningstilbud og utstrakt bruk av provisorier. I Østfold skjedde også en utstrakt sammenslåing av skoler. Mindre yrkesfaglige skoler ble lagt ned eller inkorporert i en større skole. Slik ble det også på Mysen. Etter lang politisk strid ble Haga jordbruksskole lagt ned i 1990. Men en grunnkursklasse ble beholdt, og den ble en del av Indre Østfold vgs.

Så undertegnede Bjørn Solberg, som var blitt rektor etter Sigmund Halvorsrud, måtte også forholde meg til melkekvoter og prisen på egg. Fylkesrådmannen ville også fusjonere Heggan vgs. og Indre Østfold vgs.; det ble det selvsagt strid om. Lærerne på Heggan vgs. (og elevene) var ikke så lystne på å bli «slukt» av den større skolen. Men sammenslåingen ble vedtatt. Fra august 1992 var Mysen videregående skole en realitet med 1000 elever og over 150 ansatte. Slike sammenslåinger er ikke enkle da hver skole har sine tradisjoner. Men ting går seg til, som det heter, og det gjorde det også her.

I 1994 kom en ny skolereform, signert Gudmund Hernes. Den ga all norsk ungdom rett til tre-årig videregående opplæring, enten i skole eller i en kombinasjon av skole og lærlingetid. De som gikk på de teoretiske studieretningene, hadde i praksis hatt denne retten siden 1975, men yrkesfagene var ikke så godt utbygde slik at mange gikk flere grunnkurs, men uten å få en full yrkesutdanning.

Denne reformen, som også innebar at det ble mer teori på de yrkesfaglige studie-retningene, førte med seg nye utdanningstilbud og endringer i de gamle, og at noen tilbud ble samlet på færre skoler.

Reformen førte med seg byggarbeid på skolene i Østfold. Det var store planer om en byggfag-avdeling på Mysen, i den delen av skoletomta som ligger opp mot Bergerkrysset. Men dette ble droppet. Fylkeskommunen brukte penger andre steder. Byggfag fikk imidlertid nye lokaler på Susebakke, i byggene etter konkursrammede Susebakke Trævarefabrik. Disse lokalene var bedre enn de man hadde, men lå lenger unna hovedskolen. Der er byggfag fortsatt. Det er håp om at avdelingen kan flyttes til hovedcampuset i Herman Thoresens gate innen fem år.

Reform 94 endret elevenes søkning. Noen utdanningsprogram fikk mange flere elever, f.eks. formingsfag, mens studieretning «handel og kontor» i praksis forsvant. Det presset klasseroms-kapasiteten ytterligere da disse elevene måtte inn i andre klasser som skulle ha langt færre elever, ned mot 12–15 i hver klasse. Nødvendige grep ble gjort, herunder en ny Moelven-brakke. Denne ble senere utvidet med flere elementer, men trangt var det, og skolen måtte fortsatt leie lokaler.

2000-tallet; nye tilbud, reform, nybygg og pc-enes inntog

2000-tallet brakte med seg en ny reform og ny byggevirkosomhet. Reformens arkitekt var Kristin Clemet, navnet var «Kunnskapsløftet». Det var primært en indre reform i videregående skole, nye kunnskapsmål, nye måter å jobbe på. Men noen nye undervisnings-tilbud dukket opp, bl.a. fikk vi på Mysen programmet «Medier og kommunikasjon», og som ble veldig populært. Da måtte det enda mer Moelven til, men denne gang av det mer solide slaget. Dermed fikk også frisørelevne ordentlig plass, og skolen slapp å leie lokaler i Smedgata; ett av mange steder skolen har vært leietaker. Utdanningsprogrammet «Service og samferdsel» kom også med Kunnskapsløftet, det var en modernisert utgave av det som før het «handel og kontor».

Søkningen til «restaurant og matfag» var også stor, og kjøkkenkapasiteten var sprengt. I noen år leide skolen derfor kjøkkenet i «Skrivergården» og på «restaurant Fortet» for å få avviklet den praktiske undervisningen. Slik kunne det ikke fortsette, så nå innså fylkesadministrasjonen at det var nødvendig med en mer planmessig utbygging på Mysen; det gikk ikke lenger med midlertidige løsninger. Arkitekter

ble engasjert (begge to tidligere elever av skolen), og etter mange diskusjoner ble det bestemt at skolen skulle få et nytt bygg med undervisningsrom for medieklassene, og med et topp moderne undervisningskjøkken. I tillegg ble det plass til et auditorium der flere klasser kunne samles, og der rektor kunne samle alle lærerne til møter. Elevkantina flyttet inn i det nye bygget, der kan det serveres mat som elevene på hotell- og næringsmiddel-fag lager. Dette ble en skikkelig kvalitetsheving! Biblioteket ble fornyet, og noen «vanlige» klasserom ble det også. Den solløse delen av skolegården ble et fint atrium og oppholdsrom for elevene. Skolegården fikk helt ny utforming; der ble det engasjert en kunstner.

Det offentlige skal jo alltid bruke en viss prosent av byggesummen på kunst. Ofte blir dette et større maleri, en skulptur e.l. Hos oss ble det i 2012 en ny skolegård.

Etter 2014 har det ikke kommet nye bygg på skolen, men klasseromsfløyene fra 1954 og -75 har blitt modernisert. Det har også vært ombygging i avdelingen for formingsfag for å få inn flere elever i klassene. Større klasser betyr at man trenger noe færre lærere, så en del av ombyggingene er også innsparingstiltak.

Skole i Indre Østfold fengsel

Et nytt og annerledes undervisningstilbud dukket opp i 2005. Da fikk Mysen vgs. i oppdrag å drive undervisning i Indre Østfold fengsel, både i Havnås og i det gamle fengselet på Mysen. Dette ble en spennende utfordring, ikke minst å lage undervisningsopplegg for innsatte som sonet en dom på 90 dager eller mindre. Men det klarte skolen på en god måte. Da det nye fengselet på Mysen ble bygget, var det med skikkelige undervisningslokaler. Her foregår en bredspektret utdanning opp til og med studiekompetanse.

Dataverdens inntog

Allerede i 1983 dukket de første datamaskinene opp på skolen, både på Heggan og på Indre Østfold. De var forbeholdt noen elever til opplæring i tekstbehandling og i vevfaget. Maskinene kostet 20 000 kroner stykket! På 90-tallet kom det flere maskiner. De ble tatt i bruk i administrasjonen, og skolen innredet datarom med fast stasjonerte maskiner.

Så kom Internett, og med det nye muligheter i nesten alle teorifag. Mange lærere ønsket dette velkommen, andre syntes det var et mas med maskinene, kanskje særlig fordi de fantes bare i noen klasserom. Men fra 2005 skjedde den videre utviklingen raskt. Det kom privatskoler i Østfold, og de reklamerte med at alle elever fikk en PC når de begynte på skolen. Fylkeskommunen fryktet å miste elever til privatskolene. Derfor ble det satt i gang et større forsøk, og i løpet av to-tre år var ordningen at alle elever skulle ha sin egen fylkeskommunale PC. Det krevde utbygging av skolens datanettverk og det ble nødvendig å ha egen IT-avdeling som kunne hjelpe elever og lærere med praktiske problemer. Og ikke minst sørge for at mange eksamener kunne avvikles digitalt. Elevene skrev besvarelsen på sin PC og sendte den elektronisk til sensor. Ikke alt gikk på skinner, men sett i ettersid gikk det utrolig raskt å gjøre PC-ene til en helt nødvendig del av undervisningen.

Nye utdanningstilbud

I 2020 gjorde regjeringen nok en gang endringer i utdanningstilbudet og innførte nye læreplaner. Dette var begrunnet i et behov for å «modernisere» videregående opplæring og i et behov for å ta bort utdanningstilbud som ikke ble sett på som nyttige, og/eller hadde få elever.

For Mysen vgs. betød det at utdanningsprogrammet «Medier og kommunikasjon» ble delt i to; ett løp der elevene gikk mot

studiekompetanse og ett yrkesrettet løp. Tilsvarende fikk «design og håndverk» (formingsfagene) et tydeligere yrkesrettet løp; her finner vi utdanning for blomsterdekoratører, frisører og linjen «interiør og eksponeringsdesign». Det siste tilbudet har Mysen vgs. vært alene om i Østfold i mange år, under forskjellige navn. Nytt er tilbudet om å bli helsefagarbeider og få studiekompetanse i løpet av tre år, mens skolen fortsatt tilbyr det yrkesrettede programmet «helse- og oppvekst-fag».

Alle som ønsker mer detaljert informasjon om skolen og dagens undervisningstilbud, kan gå inn på skolens hjemmeside: Mysen videregående skole (viken.no).

100 år – hva har endret seg?

Mye er endret og noe er det samme, om enn i annen innpakning: Skolen ledes av en rektor, elevene undervises av lærere i klasserom eller i spesialrom. Det er fortsatt friminutt, men skoledagene er blitt lengre. Lørdagsfri ble innført i 1974. Det er flere ansatt-grupper enn lærerne: Vi har elev-assistenten, IT-teknikere og kantineansatte.

Renholderne er like nødvendige som for 100 år siden, vaktmesteren likeså. Helsesøster fikk skolen tidlig på 1990-tallet, tre timer i uken. Heldigvis er dette nå en heltidsstilling. Elevene får hjelp av rådgiverne, både til å velge fag og utdanningsløp og til å takle utfordringer som elever baler med. Bibliotekarere er det selvfølgelig! Også i data-alderen er bøker viktige, og bibliotekarene hjelper bl.a. elevene med å finne relevant stoff til oppgaver de skal skrive.

Rektor Halvorsrud ansatte den første kontormedarbeideren i 1970. Det var mye mer effektivt enn å la lærere få litt mindre undervisning mot å påta seg sekretær- og skrive-arbeid. Nå er det flere ansatte med sekretærfunksjoner og siden 1992 har skolen hatt egen økonomisjef.

Det var neppe behov for parkeringsplasser i 1922, men det er det i dag. Og når skolebussene ikke lenger trenger den store oppstillingsplassen fylkeskommunen anskaffet, er det nok plasser.

Det har også skjedd teknologiske endringer gjennom årene. I begynnelsen var tavle og kritt enerådende, og elevene skrev av det som sto på tavla. Så kom spritduplikatoren, først med sveiv, så elektrisk. De første kopimaskinene kom på 1970-tallet, men var dyre i drift, så kopiering skjedde på inspektørens kontor, etter nøye vurdering. Men etter hvert ble kopiering hverdagslig. Ved årtusen-skiftet produserte Mysen vgs. en million kopier på de mange maskinene sine. Selv om både elever og lærere hadde PC-er, ble det skrevet ut og kopiert mye på papir. Etter hvert har det blitt mindre papir og mer skjerm.

Kommunikasjonen internt og eksternt ble også digitalisert. Nå sendes brev pr. e-post, og lærerne gir elevene digitale tilbakemeldinger. Eksamen er i mange fag digitalisert. Men ting endres fort; telefaksen var en stor nyvinning rundt 1990. 20 år senere var de ute av bruk.

Pedagogisk utviklingsarbeid var et ukjent begrep i videregående skole til langt ut på 1970-tallet. Lærerne underviste etter læreplan og lærebok; hvordan de gjorde det, brydde ikke skolemyndighetene seg så mye om. (Men elevene gjorde det, jo.) De siste 50 årene har det vært mye oppmerksomhet rundt undervisningsmetoder og innholdet i skolen. Skolene ble forpliktet til å drive utviklingsarbeid, og det gjorde lærerne på Mysen vgs. til gagns. Det kunne dreie seg om konkrete forbedringer i bestemte fag, utvikling av samarbeid mellom lærere, hvordan gjøre opplæringen mer praktisk osv.

En viktig side ved utviklingsarbeidet var internasjonaliseringen av undervisningsperspektivet. Mysen vgs. har hentet impulser fra skoler i andre land og hatt

mye elevutveksling. På skoler i flere land har vår skole bidratt til å forbedre skolemiljøet, utvikle elevbedrifter og forbedret språkundervisningen.

I 1922 måtte kommunen finansiere middelskolen, og det var skolepenger. De første 50 årene var det slik at vertskommunen finansierte skolebyggene, men at penger til lønn etter hvert kom utenfra.

I 1975 fikk all ungdom rett til videregående opplæring. Fra 1994 ble retten utvidet til tre år. Men elevene måtte kjøpe bøker selv, etter hvert med stipend. Fylkeskommunen har siden 1975 det økonomiske ansvaret for videregående opplæring, herunder også ansvar for stipend og skoleskyss.

Kommunene og fylkeskommunen har altså ansvaret for henholdsvis grunnskole og videregående opplæring. Men staten bestemmer mye: hvordan skolene skal organiseres, innholdet i læreplanene, skoleårets lengde osv. Så når Viken fylkeskommune har avgjort hvilke utdanningstilbud Mysen vgs. skal ha, er det for rektor å sette dette ut i livet.

Skoledemokrati

Er det da ikke noe demokrati innad på skolen? Jo, det er det, men det kan nok hende at både elever og lærere synes de har for liten innflytelse.

Men det er altså et elevråd, med en representant for hver klasse, og de skal høres i en rekke spørsmål. Så ser vi i år at skoledagen har blitt forlenget, tross elevrådets protester. Den første elevrådslederen var forresten Unni Gangnæs. Hun ble ikke valgt av elevene, men utpekt av rektor Heitmann Olsen. Det hadde ikke gått i dag.

Lærerne har selvsagt også innflytelse; rektor må informere og drøfte med dem. Men dette dreier seg veldig mye om praktisk gjennomføring av noe som er bestemt utenfor skolen. Når det gjelder

ansettelser, har det imidlertid skjedd større endringer. Lærere ble ansatt av departementet eller et fylkesskolestyre. Fra 1990-tallet ble dette overlatt skolene selv. Et ansettelsesråd, der de ansatte har to av fem plasser, foretar alle ansettelser, unntatt av rektor.

Ville Jørgen Bakke og Anna Heiås ha kjent seg igjen hvis de kom inn på Mysen vgs. i dag? De ville kjent igjen klasserom, pulter og kateter, men ville nok kjent seg fremmede overfor måten vi driver skole på.

Rektorene

Mysen middelskole/realskole/

Indre Østfold høgre allmennskole

1922–1945: Jørgen Bakke

1945–1970: Harald Heitmann Olsen

1970–1975: Sigmund Halvorsrud

Høies handelsskole/

Indre Østfold handelsskole

1949–1969: Jens W. Høie

1969–1973: Knut Martinsen

1973–1975: Dagfinn Arnesen

Indre Østfold videregående skole

1975–1986: Sigmund Halvorsrud

1986–1992: Bjørn Solberg

Østfold kvinnelige husflidskole/

Heggen videregående skole

1949–1951: Astrid Gjedrem

1951–1952: Liv Gjelsvik

1952–1972: Betty Bakke

1973–1976: Kari Haug

1976–1992: Elisabeth Spydevold

Mysen videregående skole

1992–2014: Bjørn Solberg

2014–2020: Brynjard Rønningen

2021– Lasse Thorvaldsen

Kilder:

- Hans Wåler: Mysenleksikon 1999.
- En rekke fylkeskommunale dokumenter.
- Mange interne skoledokumenter.
- Samtaler med Unni Gangnæs, Astrid og Åge Kristiansen.
- Egne erfaringer etter 40 år som ansatt, herunder 28 som rektor.

Nyeste bygg ved Mysen videregående skole ble offisielt åpnet 1. desember 2012. Det er kunstneren Mikkel Wettre som har utformet den nye skolegården. Den skal symbolisere raet som hever seg over Mysen. Dronefoto: Øystein Boye Okkenhaug.

En oppvekst på Heia i Eidsberg rundt forrige århundreskifte

Om Johan Laurits Heen, født i 1890

Av Dag Mysen

For 60 år siden, i 1962 eller -63, oppfordret NRK folk i Norge som vokste opp i tiden før første verdenskrig å skrive ned sine livserindringer fra denne tiden og sende de inn til Marienlyst i Oslo. Noe av dette ble bearbeidet og gitt til beste gjennom statskanalen.

Johan Heen på gården Sør-Heen skrev da ivrig ned noe av det han husket fra sin barndom og ungdomstid på Heia, men sendte det aldri inn. Nåværende eier av gården, Øistein Heen, bodde da hos Johan som utpekt arving. Øistein var ferdig agronom fra Tomb, noe som var påkostet av Johan som var Øisteins grandonkel.

Øistein og Tove Heen har begge alltid vært tradisjonsbevisste og historie-interesserte. De tok vare på manuskriptet, sammen med mye av det skriftlige gårdsmaterialet som hadde samlet seg der i forskjellige gemmer da de overtok gården og driften.

Her er hva Johan skrev ned i 1964, lett bearbeidet:

«Jeg ble født på gården Heen 28. februar 1890 som yngst av åtte søsken. Tre døde ganske små. Nå har jeg bare én søster igjen som lever. Jeg er ugift.

Vår far Ole Kristensen ble født på Krosby i 1845. Hans far Kristen Olsen var født på Fuglenes i Degernes og ble

gift med Marie Krosby. Vår mor Marte Marie var født på gården Sæves i Os i Rakkestad. Mor hennes var også født på Fuglenes i Degernes. Far hennes var Ole Thorbjørnsen fra Tune. Han var visstnok i familie med Hans Nielsen Hauge. Marte Marie døde på utedoen på Heen Søndre 17. juni 1934. Dette huskes fordi kroken naturligvis var heftet fast på innsiden av dodøra.

Min barndom til skolealder var som for alminnelige barn flest. Men da jeg var ganske liten hadde jeg visst «den engelske syken», som vi kaller «svekk». Jeg kan ikke huske at det ble søkt lege, men jeg husker at jeg ikke begynte å gå selv før i 1895, da jeg var fem år. *(Engelsk syke, eller rakitt, skyldes i de fleste tilfelle langvarig mangel på vitamin D hos barn. Dette vitaminet hjelper kroppen til å ta opp kalsium og fosfat, som er nødvendig for å bygge sterke bein. Denne mangelen gir særlig utslag rundt vekstsonene i de lange beina i kroppen, noe som hemmer veksten og forsinker skjelettutviklingen. Knoklene til barna blir myke og svekkede. Når barnet begynner å gå, vil vektbelastningen føre til at leggene bøyes utover og forårsaker hjulbenthet. Det synes å være tydelig at Johan ble hindret i å begynne å gå som lite barn for å unngå denne effekten av sykdommen.)*

Fra denne tiden kan jeg huske at det brøt ut en stor ildebrann på nabogårdene Nygård og Degnes, forårsaket av lynild. Da ble jeg båret

Familiebildet foran våningshuset på Søndre Heen fra rundt 1920:

Foran fra venstre: Helge Johannes Heen, Ole Kristensen Heen, Marta Antonie Heen, gamlemor Marte Marie, Ole Martinius Heen.

Bak fra venstre: Johannes Olsen, Anne Kristine Olsen, Johan Laurits Heen, Lisa (Maren Elise) Heen, Hans Kristian Heen og Pauline Sofie Heen.

ut av huset av Sofie, min 14 år eldre søster, og lagt på en dyne så jeg fikk følge med. Jeg fikk også en syk kylling å stelle med. Dagen etter, det var en søndag, fikk jeg besøk av en slektning. Han tok meg med og leia meg slik at jeg liksom gikk på egne ben.

Jeg begynte på skolen i førstningen av mai i 1897. Da var skolen på en bondegård (Berger). Jeg kan så godt erindre første dagen. Min eldre søster fulgte meg og vi gikk oppom Krosby og fikk med oss de to barna Nils og Marie

Krosby derfra. Jeg kan også huske den første hvilen (friminuttet) da vi var ute på gårdsplassen. De andre barna fløy og lekte. Men jeg var så liten og kunne liksom ikke med noe sånt. Jeg husker også at jeg fikk så forferdelig respekt for skolemesteren. Han var en mann i 40-årene med mørkt skjegg. Men da jeg lærte ham å kjenne, var han ikke noe farlig.

Heen skole, bygd i 1897

I dette første skoleåret mitt ble det

bygget nytt skolehus for Heen-kretsen. Det ble bygget av Lars Hasle Sandaker og ble innviet med en juletefest. Far og mor og jeg var på festen. Jeg husker at de store guttene holdt leven, men jeg ville helst holde meg til mor.

På denne festen var også skolestyrets formann, residerende kapellan Olsen fra Hærland. Han var jo kjent med mor og far (de var med i NMS-misjonsforeningen som hadde medlemmer helt til Mustorp). De andre ungene gikk rundt juletreet. Jeg våget ikke det, men holdt meg til mor og far. Da tok presten meg opp på fanget sitt, og da jeg kom hjem fortalte jeg at jeg hadde sittet på fanget til Sandaker'n som hadde bygget skolen. Da sa de at det var presten! De var nemlig svært like.

Jeg kan også huske at læreren kjøpte seg sykkel og at han dreiv og øvde seg og tilbød meg å sitte på stanga. Men det våget jeg jo ikke.

Jeg var den miste i hele klassen og husker at vi ble målt alle sammen da jeg var åtte-ni år. Jeg målte 139 cm.

Skolegangen siden gikk greit og ble vanlig. Noe bibliotek var det ikke, men læreren hadde noen bøker som vi fikk låne. Tiden gikk og vi kom jo til den tid da vi skulle ta avslutningseksamen. Det gikk ganske bra. Jeg oppnådde «utmerket godt» i hovedkarakter, og husker ennå hva jeg ble spurt om i lesning om det indre Afrika. I geografi ble jeg blant annet spurt om de sydamerikanske stater, elvene i Asia og fjellene i Spania.

Konfirmanten

Jeg ble innskrevet som konfirmant hos presten Tandberg i Eidsberg den 3. mai

1904 og ble konfirmert 2. oktober samme år. Jeg hadde ni km. å gå til kirken. Derfor hendte det at jeg kjørte (med hest og kjerre), for sykkel hadde jeg ikke. En slik var altfor dyr. Omkring den tiden var det dårlige økonomiske forhold.

På veien til og fra presten kunne det nok forekomme litt av hvert. Jeg husker jeg kjørte og hadde kjerra full av gutter og ei jente. Plutselig satte den ene tømmen seg fast slik at hesten rygget bakover så vogna støtte mot en stabbestein og hest og vogn fór utfor og veltet. Men alt gikk bra.

Ungdomstiden

Ungdomslivet har vært av rolig karakter. Noen spesielle skikker har det ikke vært her. En ungdomsforening var det hele så møter mellom gutter og jenter gikk alltid så stille og rolig for seg. Noe nattefriing, «rokkemann», «låvekjerring» og slikt tull forekom ikke.

(«Rokkemenn»: De første tre guttene som kom inn til jenta som spant da de begynte arbeidet igjen etter jul, ble kalt rokkemenn. For at det skulle bli noe mer, krevde jenta en rokk av gutten. «Låvekjerring» var første jente som kom inn og hilste på etter at bonden hadde satt i gang treskinga på låven.)

Noe sommerliv på setra var det heller ikke. (Setrene lå i «fjella». Seterdrifta var nærmest opphørt da Johan nådde ungdomsalder.) Vintersport var det ikke noe av her på flatlandet, og man kunne ikke svømme om sommeren da det ikke er noe vann i nærheten.

Her på gården var det aldri fremmede arbeidere. Vi var bare far og mor og fem søsken.

Sosiale forhold

Det kristelige her har alltid gått i den haugianske retning. Jeg er oppvokst i ganske små kår. Arbeid var dårlig betalt. For husmenn var det ekstra trangt. Av legdefolk kan jeg huske en gammel kone som het Kari Maren. (Legdefolk var økonomisk utslåtte mennesker som fikk bo noen måneder her og noen måneder der om gangen på gårdene i en legdekrets, i et avtalt system.)

Politikk var sjelden drøfta. Her hos oss var det bare Venstre. Arbeiderforeninger fantes ikke i vår omkrets.

Helsetilstanden var ganske god. Som medisin mot forkjølelse og muligens lungebetennelse ble det brukt brennevin i svart kaffe. Jordmorhjelp var en eldre kvinne i nabogården her. Hun var etter sigende flink.

Industrialisering forekom ikke i vår krets. Vi fikk telefon i 1911 og elektrisk lys i 1919. Jeg fikk sykkel i 1905. Bil ble det aldri. Jeg har heller aldri vært på kino.»

Kilder:

- Øistein og Tove Heen
- Gårdsarkivet på Søndre Heen

Fra det gamle album

Snøfreser på Østre linje 1966. Her ved Slitu stasjon. Lånt fra Indres arkiv.

Fire ugifte søsken drev Heen Søndre sammen

Av Dag Mysen

Ikke uvanlig

I området rundt Heia i Eidsberg var det flere gårder som i den drøye første halvdel av nittenhundretallet ble drevet av ugifte søsken som dannet et sammenvevd arbeidsfellesskap, og som levde slik livet ut.

På Heen Søndre ble det dannet et arbeidsfellesskap av fire ugifte søsken som sto for gårdsdriften sammen med foreldrene, og som overtok ansvaret for gården da foreldrene la inn årene. Det ble en glidende overgang mellom generasjonene som var ganske sømløs. De fire søsknene hadde aldri noe yrke utenom gårdsdrifta på veien mot en driftovertakelse. De arbeidet på gården fra de var barn og bare fortsatte med dette livet ut.

De fant en bærekraftig balanse seg imellom ved å ha ansvar for fire forskjellige «departementer» av drifta og livet på gården. De kunne være uenige seg imellom og diskutere heftig, men utad sto de sammen og var forente. De var arbeidsomme og nøysomme og la alltid noe til side for å ha reserver i påkommende tilfeller, samt midler til misjonen og til å sikre seg en grei alderdom i en tid uten offentlig pensjon.

Sofie var eldst av de fem som levde opp

Foreldrene Marte Marie og Ole ble viet i Eidsberg kirke i 1874 av presten Sørli. Året etter ble Pauline Sofie

født. Hun levde i fem måneder. En ny Pauline Sofie ble født i 1876 og ble den eldste som levde opp i søskenflokk. Hans Kristian ble født i 1878 og levde i ti måneder. Anne Kristine ble født i 1880 og vokste opp. Hun dro som voksen til Oslo, ble gift og fikk barn, blant dem far til Øistein som driver Heen i dag. Vokste opp gjorde også Maren Elise som ble født i 1883 og den nye Hans Kristian som ble født i 1885. Johan Laurits ble født i 1888. Han ble halvannet år gammel. En ny Johan Laurits ble født i 1890 og levde opp.

Sofie opplevde brann i hovedhuset de bodde i da hun var vel to år. Hun var alene inne med lillebror Hans Kristian i vogga da hun startet brannen selv ved et uhell. Alle andre var ute på jordet og drev med rug-slåtten. De styrtet skrekkslagne til da de oppdaget at huset sto i full fyr for om mulig å berge ut småbarna, for å oppdage at Sofie alt var ute på gårdsplassen med barnet i armene. Forundret spurte de henne hvordan hun kunne tenke og reagere så klokt, hvorpå hun fortalte at «ei kjerring i hvit stakk» hadde kommet inn og sagt henne hva hun skulle gjøre. Engler opptrer på mange måter. Sofie var redd for brann resten av livet.

Sofie var statsminister og finansminister i firkløveret, og var den dominerende skikkelsen innad. Hun styrte fjøset og hadde dette som sitt arbeid. Her var det plass til 18 dyr. Hun hadde også ansvar for høner og gjess.

Her er de fire søsknene som gamle: Bakerst fra venstre: Johan Laurits og Lisa (Maren Elise), foran fra venstre: Hans og Pauline Sofie. Bildet er tatt rundt 1955. Foto: Fra arkivet på Søndre Heen.

All pengehandtering gikk gjennom Sofie.

Hun sto frem med en sterk personlighet. Som jente og eldst i søskenflokket fikk hun mye ansvar tidlig. Hun ble dyktig og arbeidsom, og da hun begynte å bli voksen, var det hun som tok ansvar for dagsorden i gårdsarbeidet.

Man skulle nytte tida! Sofie spiste før de andre og satte seg og leste dagens utgave av Indre høyt mens de andre spiste. Torleif Fosser på nabogården Nygård fortalte at han hadde vært med på låvetaket på Heen for å legge stein. Da kom Sofie opp stigen med matkurv så arbeiderne ikke skulle kaste bort tid på å klatre ned og gå inn for å spise!

Som nevnt hadde hun ansvaret for finansene i gårdsdrifta og husholdningen. Nøysomheten var en nedarvet dyd som hun også dyrket videre selv. Et av målene hennes var å legge penger til side i banken slik at ingen av dem skulle komme på fattiggården Fossum, og at de kunne ordne gravplass til alle fire i Heengrava til foreldrene.

Hennes sosiale liv var koplet mot Misjonshuset på Heia og misjonsarbeidet. Hun sto for husmøter på Heen på regelmessig basis. Disse husmøtene samlet mange og fra en stor omkrets.

Sofie ble gammel og levde lengst av alle søsknene. Hun lå i senga på Heen

og fulgte med i alt som skjedde med et skarpt blikk.

Hans Kristian

Hans hadde meninger, han også. Sammen med bror sin Johan kjørte han melka med vogn eller på slede til Heia stasjon. Da kunne nabo-bonden Ole Gundersen høre brødrene på god avstand mens de diskuterte, helt til Heen-sameia.

Hans var veldig arbeidsom. Han syntes det ikke hadde vært sommer hvis han ikke hadde grøftet og lagt ned drenering av teglrør. Gjennom årene grøftet han seg målbevisst gjennom hele gården med spade og la teglrør på 80 cm dybde og mer.

Han var god som smed, lagde spiker, hadde eget hjulmakerverksted og lagde til og med et eget treskeverk som nå står på Folkenborg museum. Hans reparerte det som Johan kjørte i stykker og ellers det som trengte å vøles på gården. Han hadde flere arbeidshester og drev i skogen med tømmer- og vedhogst.

Hans holdt misjonsarbeidet høyt. Ellers holdt han seg mest hjemme på Heen. Han kunne si at det han fryktet mest var at Lisa skulle dø, for da fikk de ikke mat! (Lisa sto for husholdningen og maten.)

Maren Elise (Lisa)

Lisa grodde inn i morens arbeidsoppgaver på gården. Mor Marte Marie var kjent for god matlaging og for brøda sine som hun stekte i bakerovnen på bryggerhuset. Hun tok også vel imot «loffere» og «fanter» som kom rekende langs veifarene, ga dem mat og sendte dem videre

til overnatting i smia på nabogården Svenneby. Etter hvert var det Lisa som overtok ansvaret for husholdningen og matstellet med dyrking av grønnsaker, bær, epler, plommer, poteter, og som sto for bærpelling i skogen om høsten.

Lisa var av «de stille i landet». Hun var like snill og smålåten som Sofie var barsk. Hun skrev dikt og gikk ofte i enga og lette etter firklover og andre sjeldne planter. Hun var synsk på en merkelig måte. Søstera i Oslo gikk svanger. Etter en stormfull natt sa Lisa til de andre søsknene om morgenen: «I natt fikk Anne en gutt». Gutten var faren til Øistein som nå er bonden på Heen.

Veven som Lisa vevde på står fortsatt på Heen. Veving var ofte kunsthåndverk som damene satte sin ære i å gjøre på beste måte. Gården sitter på mange fine ting, etter blant andre Lisa, som er i bruk fremdeles. Seks duker i dreiel (mønster) har vært i flittig bruk. Her er også laken, filleryer og stoff til busserull og undertøy. Veven var ikke bred nok til å veve hvite duker med stor bredde. Da vevde de i halv bredde og sydde halvdelen sammen med nydelig sømarbeid. Med den samme teknikken produserte de brede laken.

Gjennom husholdningen styrte hun et særdeles viktig departement. Måltidene var limet som bandt de fire sammen. Også her var nøysomhet i fokus. Det ble spøkt med at når det ble laget kakao var det nok at Lisa bare gikk forbi kakaoboksen.

Hun skilte seg litt fra søsknene også i det at hennes interesse var Sjømannsmisjonen, som hadde et litt annerledes fokus enn de andre misjonene på Heia.

Johan Laurits

Johan tok seg av utenriktstjenesten og representerte fellesskapet utad. Han hadde lett for å prate og komme i kontakt med folk. Han var også den eneste av de fire som hadde noe utenom gården fordi han gjorde militærtjeneste som dragon i Eidsberg Eskadron. (Se to andre artikler i dette heftet.)

Lik de andre søsknene sto Johan frem som flink og arbeidsom. Han hadde ansvaret for stallen og hestene, og det overordnede ansvaret for drifta av gården.

Han og Hans arbeidet mye sammen mens de diskuterte høylydt med hverandre. Johan hjalp til både på hjulmakerverkstedet og med konstruksjonen av treskemaskinen som er nevnt ovenfor.

Gården hadde revefarm i noen år. Denne hadde Johan ansvaret for, noe han var kry av. En nabo fortalte at han møtte Johan på samvirkelaget på Heia

en dag Johan tydelig var veldig lei seg. Naboen fryktet at en av søsknene hans var død, men nei, «det var revetispa».

Brødrene var sammen om å hente tømmer og ved fra skogen deres i Fjella. Her hentet de også torv til torvstrø for dyra. Skjellsand hentet de fra Kilebu i Degernes. Dette strødde de for hønene som tilskudd for dannelsen av eggeskall.

De fire søsknene med brødrene i spissen var også sammen om å fornye bygningsmassen på Søndre Heen. Første byggetrinn av det nye bolighuset ble satt opp av foreldrene i 1888. Det var én etasje med tak. Hele etasjen var satt opp av tømmer som måtte stå noen år for å synke mer sammen gjennom tørking. I 1896 var tiden kommet til å føye på andre etasje. Fra denne prosessen dukket det senere opp en bordbit med dato fra dette året og følgende innskrift: «Nu er det den 11te Desember 1896, og ho Sofie er enda ikke gift!» Dette bygget i

*Johan Heen som dragon, ca 1910.
Foto: Fra arkivet på Søndre Heen.*

sin helhet sto foreldrene deres for.

Søsknene sto for følgende, i samråd med mor si som levde til 1934:

De bygde nytt stabbur i 1910, nytt bryggerhus i 1912, grisehus med ved- og vognskjul i 1917, smie i 1919, nytt fjøs i 1925 med ny låve i 1927. I 1934 fikk både hovedhus og bryggerhus et tilbygg. Søsknene hadde egen skog, egen sag og bygningskyndige slektninger som bisto ved behov. I byggingen av låven hadde de Magnus Holter som innleid fagmann.

Anne som midt i søskenflokken

Anne brøt ut av søskensammenhengen som voksen, giftet seg og fikk tre barn. Hun var likevel betydningsfull for sammenhengen på Heen Søndre, både som pike og ungdom og ung voksen og som søster som kom på besøk om somrene med familien sin og som hjalp til i onnene.

Anne var snill, omtenksom, pratsom, omgjengelig og flittig. Som helt ung kom hun i tjeneste på nabogården Krosby hos tanta og onkelen. Tanta var syk og lå til sengs i flere år. Anne ble veldig glad i søskenbarna der: Marie, Nils og Petter.

I 1910 giftet hun seg med Johannes som var husmannssønn, slik at hun giftet seg «under sin stand». Brevene de to skrev til hverandre mens kjærligheten grodde, ligger i «safen» på Heen.

De bodde som nevnt i Oslo. Johannes jobbet på «brygga» som losse- og lastesjauere, og kunne ikke være med til Heen på sommerstid da Anne og barna kom og var med i gårdslivet i den travleste sommertiden.

Anne var veldig flink til håndarbeid. Hun broderte duker i Hardangersøm

og heklet brikker med heklenål nr 12 og heklegarn så tynn som sytråd.

Annes sønnesønn overtok Heen i 1965

I Johans øyne var brorsønnen Øistein odelsgutten til Heen. Derfor betalte han for landbruksskole på Tomb og fikk Øistein til å avbryte sine planer og heller lande hos Johan som «læregutt». Dette ble en periode da gammel og ny tid møttes og tidvis kolliderte.

Johan mente at kvelden var etter kl 19. Øistein fikk skjenn for å lufte. Vinduene var til lys, ikke til lufting. Man skulle legge seg kl 21 og stå opp med lyset. Og mat til husbond og gårdsgutt skulle være forskjellig!

Etterord

De fire søsknene levde et langt liv med hverandre som sammenvevde i et driftig arbeids- og ansvarsfellesskap. Farfaren kom fra veldig fattige kår som oppvokst på «Hungerholt» ved Pytt. Nøysomheten lå i ryggmargen på etterslekta. Men også omsorgen for andre lå dypt. De som streifet om som «loffere» og «fant» på landsbyga fikk som nevnt mat på Søndre Heen og overnatting i smia på nabogården Svenneby. Denne gården var i samme tidsrom drevet av tre ugifte søsken.

Det var fjorten års forskjell på de fire i alder. Lisa og Hans døde på Heen, Sofie på Mysen sykestue og Johan på Fredrikstad sykehus. De døde også som sammenvevde, i et tidsspenn på bare seks år, og Sofie sist.

Kilder:

- Tove og Øistein Heen.
- Gårdsarkivet på Heen Søndre.

Brev fra Enerhaugen

Av Helge Bergland

Sameias sjømenn

Sameias vannressurser er så små at det aldri har vært plass til så mye som en robåt innen territoriet. Riktignok har vi noe som heter Svarttjern, men det er nok menneskealdre siden navnet tjern kunne ha en berettigelse. Og det er vel bare ungers korkbåter som har lagt ut på Svarttjernes stormfulle våger.

Ikke desto mindre har Sameia vært en solid leverandør til en fjern ærerik seilskuteflåte. Om det er lumre julinetter velsignet med mygg, eller rett og slett eventyrlyst eller utferdstrang skal være usagt. Kanskje Sameias karrige småflekke av dyrka mark ikke ga de rette fremtidsvyer, hva vet jeg. Men tre brave seilskute-eventyrere kan Sameias personalgalleri oppvise, og det er en pen prosent.

Og disse tre er ikke noen vanlige oseankryssere, som har utført en jobb, mottatt sin hyre og gått i land og slått en strek over noen ungdommelige år. Nei, de har tatt oseaneventyret med inn i Sameias skoger, til forlystning og vederkvegelse i lange parafinlampekvelder. Diskret krydrede beretninger fra fjerne og spennende kyster, skatter og sjørøvere og blomsterpiker på Hawaii. Om vanskelige skippere, klatring i mastetopper, forlis og kneipeslagsmål. Sameias ungdommelige representanter under full utfoldelse av mot, styrke og sjarm.

La oss begynne med Einar, min kjødelige onkel, den eneste nålevende

*Helge Bergland med sin kone Solveig.
(Bildet utlånt av Unni Kvisler.)*

av seilertrioen. I sitt 95. år sitter han på Høgli med sin atlas og peker ut rutene, fra Port Adelaide til Murmansk, og beretter, – for dem som vil høre, – og hvem vil ikke det, selv om vi har hørt historiene en gang eller tre før.

Onkel Einars styrke ligger ikke i selve opplevelsens fakta, men i den dramatiske patos han legger i hendelsene, med teatrets mimikk, slik at tilhøreren forskrekket ser under senga, om den australske klapperslangen skulle ha lurt seg med skipssekken hjem.

Eller ta beretningen fra Murmansk, som allerede ved århundreskiftet hadde kommet langt når det gjelder kvinnens frigjøring og likestilling. Sjauergjengen som entret skuta var unge freske kvinner, som sjaua 100 kilos hvetesekker en lang dag, det var ikke kraner og vinsjer i den tida.

Det var ikke mer enn naturlig at

russerjentene ville ha en fest etter en hard dag, og nordmenn var ettertraktet vare. Trekkspillet lød på dekket, og etter en lystig kvelds dans ville de murmanske amasoner inispisere køyene til mannskapet, og med latter og hvin og uten språkbarriere fant hver sin plass i fellesskapet. Einar, yngste jungmann om bord, blei oversett i første omgang, inntil sjefen for sjauergjengen, en 100 kilos matrone, oppdaget miseren, og braket opp i den forskremte jungmannskøya. Her slutter historien, Einar kjenner grensene, bare den dårlige forteller utvanner begivenhetene. Einar blir bare fjern i blikket, trommer i bordet med den korteste tommelen og tar en pris snus.

Karl Dammen var mer realist, og hadde håndgripelige bevis for sjarm-offensiv i Hull, Glasgow og Dublin. Tre pene jenter fra fotokunstens barndom, «men irske jenta var nå den likeste».

Ellers var det en del opprydding i kneipene, da. Som den gangen i Newcastle, hvor tre tyskere absolutt skulle egle seg inn på en ensom, forskremt hollender. «Så gikk jeg bort te' døm, da, og sa at dere skjønner vel hollenderen ikke vil ha noe bråk. Dere får heller bli med meg ut.» Slutt. Tilhøreren er spent og vil ha fortsettelsen, slutten. Karl ser overraskende på den vantro tilhører, som bare sitter og værer blod. Som det skulle være noe å berette om. Karl serverer ikke selvfølgeligheter. «Ja, åstan gikk det da' a, Kal?». «Nei, døm lå der i søla og kava da, ælle tre. Sea jaga jeg døm om bord i filleskuta.»

Men den store beretteren har jeg gjømt til sist. Johan Dammen, Karls bror var den suverene forteller. Han

hadde også lenger fartstid enn de andre to til sammen, og hadde vært overalt på den vidstrakte klode, og hadde hundrevis av historier. Du kunne bare peke på globusen, og Johan hadde historia klar. Hans geografi stemte på en prikk, ingen tilfeldigheter, ja, ingen storsnuta skolegutt med Syd-Amerika som spesialitet skulle sette Johan fast.

Ja, når Johan var i sitt ess, kanskje en liten kvinter innabords og snus innen rekkevidde, og var i fortellerhjørnet, da blei ofte stuene trange, og parafin-lampa måtte ha påfyll. For historiene til Johan var lange, ofte romaner til vederkvegelse særlig for kvinner og barn. Ja, fantasien hadde slik spennvidde at det stadig dukket opp nye, fantastiske opplevelser, historier som jeg vil komme tilbake til i et senere brev. «Ja, da – ja, da, det er så sant som alt i verden, det», sa'n Johan, og samla tråder til neste beretning.

Men enda satt det tvilere i krokene. Forstokka individer uten fantasi og evne til å berike verden, uten evne til å føre seil verken på sjø eller land: «Ette hør på'n. Han bare juger.»

Karl Døbelin og Waldtraut Stockmeyer på Nordre Sletner

En beretning om bio-dynamisk jordbruk i Eidsberg

Av Tord Tutturen

At gården Nordre Sletner i Eidsberg hadde en sentral rolle i utviklingen av det biodynamiske jordbruket i Norge er neppe en kjent sak. Denne artikkelen handler om hvordan den tyske bondegutten Karl Døbelin havnet i Norge, og hva som førte til at han startet sin idealistiske virksomhet i Eidsberg. Karl Døbelin og hans kone Waldtraut Schöpflin Stockmeyer var pionerer for den biodynamiske bevegelsen i Norge, som sprang ut av den antroposofiske kulturimpulsen. Artikkelen tar også sikte på å få frem nye sider ved Olaf Funderud, som er mest kjent for sitt virke ved Østfold Folkehøyskole. Olaf Funderud var også interessert i både antroposofi og biodynamisk jordbruk, og var mye av grunnen til at Nordre Sletner på Slitu ble den første biodynamiske gården i Norden. Biodynamisk jordbruk er en av flere driftsformer som hører til under samlebegrepet økologisk jordbruk.

Innledning

Dette er en revidert utgave av artikkelen fra forrige nummer av Haakon. Denne artikkelen om den første generasjonen biodynamikere på Sletner, er på sett og vis skrevet altfor sent. Hovedkarakterene i denne fortellingen har for lengst gått bort og de kan dermed ikke gi oss sin versjon. Det tas dermed forbehold om faktafeil i artikkelen ettersom den er puslet sammen av mange små biter fra kilder med delvis motstridende opplysninger.

Videre forsøker artikkelen å knytte sammen mange tråder og må derfor gi delvis avkall på en kronologisk oppbygning. Flere skjebner skal flettes sammen til en helhet, og skal forhåpentligvis gi innsikt i samspillet mellom enkeltskjebner, kulturstrømninger og tilfeldigheter. Med disse forbehold kan fortellingen begynne. Og vi begynner med den første av de to hovedkarakterene.

Karl Døbelins forhistorie

Karl Ambrosius Døbelin (Döbelin) ble født 29. desember 1898 i byen St. Ludwig (St. Louis) i Elsass. Elsass var et område som den gang tilhørte Tyskland, men som i dag tilhører Frankrike. Faren var tysk protestant og moren var sveitsisk katolikk.

Karl hadde en vanskelig oppvekst i trange kår. Faren slet med alkoholisme, og moren døde da Karl var syv år. En søster av moren tok seg av Karls to yngre brødre, mens Karl havnet i fosterhjem i Sveits.

Hos Kurz i Sveits

Kurz-familien, som hadde flyttet fra Tyskland til Sveits, eide en stor gård i Schönegg, som ligger sør for Basel. Dette ble Karl Døbelins nye hjem. Kurz-familien må ha vært en velstående familie ettersom de eide en fabrikk og et vertshus ved siden

Karl Friedrich Kurz, forfatteren som tok med Karl Døbelin til Norge. Foto utlånt av Gaute Losnegård.

av gården. Karl bodde sammen med tjenesteguttene på gården og hadde som oppgave å stelle i grisefjøsset både før og etter skoletid.

Det fortelles at Karl hadde så lang skolevei og så mange arbeidsoppgaver for familien at han aldri rakk å gjøre lekser. Dermed fikk han stadig juling av læreren.

En av sønnene på gården var maler og forfatter Karl Friedrich Kurz (1878–1962). Etter kunstutdannelsen i Karlsruhe var han mye på reise og besøkte Norge for første gang allerede i 1902. Da Kurz ga ut en reiseskildring fra en reise i Asia, ble det starten på en formidabel forfatterkarriere. Kurz var fascinert av folkelivet i de små samfunnene langs norskekysten. Han

skrev mange romaner om dette temaet og har sågar blitt sammenlignet med forfattere som Knut Hamsun og Johan Bojer.

Til Dalsfjorden på Vestlandet

K. F. Kurz reiste til Norge flere ganger, og i 1913 tok han med seg Karl som hjelpegutt. Kurz kom til Vestlandet for å male og finne inspirasjon til romanene sine. I september 1913 kom de til Fagervik i Dalsfjorden, en fjord som ligger mellom Sognefjorden og Førdefjorden.

Kurz reiste tilbake til Sveits i 1916 da han fikk et jobbtilbud i en avis, og Karl ble satt igjen i Dalsfjorden under noe uklare omstendigheter.

Da Kurz dro, ble Karl Døbelin tatt inn i familien på Eikenes. Gården Eikenes ligger pent til på nordsiden av Dalsfjorden. Der bodde ekteparet Jonas (1851–1937) og Arnikke Eikenes (1857–1949) med en stor barneflokk. De tok Karl til seg, og sørget for at han fikk skolegang på lik linje med de andre ni barna i familien. Han gikk først litt på folkeskolen på Rivedal i Dalsfjorden for å lære seg norsk og senere på amtsskolen (folkehøyskole) på Nordfjordeid.

I hvilken grad Karl ble «etterlatt» i Norge er som nevnt uklart. En versjon er at Kurz ikke hadde bruk for ham, og han ble satt i igjen på kaia med fem kroner i lomma. Kurz hadde allikevel avtalt med en bonde at Karl kunne jobbe hos ham, men Karl havnet på Eikenes i stedet.

I en annen versjon møter vi en litt mer sympatisk Kurz. Kurz hadde hatt kontakt med folket på Eikenes og kanskje også bodd der en periode. Kurz

forlot Norge våren 1916, og i november samme år skrev Kurz i et brev til Eikenes at han ønsket at Karl skulle komme «hjem til oss» i Sveits etter krigen. Det skjedde ikke.

Kurz jobbet for den sveitsiske avisen i flere år. Tidlig på 1920-tallet sa han opp jobben og flyttet til Norge for godt. Kurz kom tilbake til Dalsfjorden og bosatte seg der med kone og familie.

I Dalsfjorden følte Karl seg fri for første gang. Han var ikke bitter og snakket heller aldri nedsettende om Kurz. Karl fikk en sunn oppvekst på Eikenes hos en kulturinteressert familie, og ble godt integrert i ungdomsmiljøet i Dalsfjorden. Han var sågar «bladstyrar» for ungdomslagets avis.

I folketellingen i 1920 finner vi ham på Eikenes, og det står at han deltok i gårdsarbeid og fiske. Karl søkte og

ble omsider norsk statsborger i 1921, og kanskje som en følge av sitt nye statsborgerskap tjenestegjorde han året etter i Forsvaret på Nordfjordeid.

Tiden i Volda

I flere kilder står det at Karl Døbelin gikk lærerseminariet i Volda, og vi må anta at det stemmer. Det ryktes at han slet med en norskeksamen som gjorde at han ikke kunne fullføre. Dette er ikke bekreftet, men gir en plausibel forklaring på hvorfor han ikke er nevnt i listen over uteksaminerte studenter (jf. Bergem 1995: 431). Siden lærte Karl seg både nynorsk og bokmål, og snakket flytende norsk med sunnfjordske trekk og sveitsertysk aksent.

Uansett skulle oppholdet i Volda bli viktig for Døbelins videre skjebne. Ved gymnaset i Volda ble den sveitsiske antroposofen Conrad Englert ansatt

På fisketur. Karl Døbelin til venstre, fosterbroren Erling til høyre. Solveig og Orlaug var søskenbarn av flokken på Eikenes. Foto utlånt av Kari Eikenes Helle.

Karl Døbelin i Volda, omtrent 1924.
Foto utlånt av Kari Eikenes Helle.

i 1922. Englert hadde bakgrunn fra filologistudier i Basel og underviste i tysk, fransk og latin i Volda frem til 1924. Det var Englert som introduserte Døbelin for filosofen Rudolf Steiners antroposofi mens de begge var i Volda.

Hva er antroposofi?

«Antroposofi betyr kunnskap om det å være menneske. Det er en helhetlig kunnskap om både menneske og natur; og den omfatter både materielle og ikke-materielle realiteter. Antroposofien ble introdusert av Rudolf Steiner (1861–1925). Den var aldri ment som noen ideologi eller dogmatisk lære, men som et utgangspunkt for fri og selvstendig tenkning.» (Øgaard 2021.)

Om hva antroposofi har ledet til skriver Arne Øgaard: *«Antroposofi er inspirasjonskilde for steinerskoler, biologisk-dynamisk jordbruk, menneskeverdige tilbud for folk med spesielle behov, et ansvarlig bankvesen, fornyelse av kunst, arkitektur, medisin, religionsforståelse og mye annet»* (Øgaard 2021).

Rudolf Steiner fikk som ung akademiker det prestisjetunge oppdraget å gå igjennom og utgi de naturvitenskapelige skriftene til multigeniet Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832). Gjennom arbeidet ble Steiner interessert i Goethes fenomenologiske tilnærming i naturforståelsen. Med denne bakgrunnen utviklet Steiner sin erkjennelsesteori som skulle danne grunnlaget i hans antroposofi. Gjennom fordomsfri tenkning, meditasjon og andre tankeøvelser var det mulig, ifølge Steiner, å få innsikt i virkelighetens egentlige, oversanselige sammenhenger og prosesser. Med disse innsiktene var det så mulig å utforme praktiske anvisninger om for eksempel jordbruk, som var Karl Døbelins inngang til antroposofiens mange områder.

Lærer i Oslo – tilbake til Tyskland

Det var gjennom Conrad Englert at Karl Døbelin fikk en lærerstilling ved steinerskolen i Oslo i 1927. Der jobbet han frem til våren 1929. Det var trolig mens Karl var i Oslo at han hørte om Rudolf Steiners jordbruksmetode, som fikk navnet biodynamisk (biologisk-dynamisk) jordbruk. Han ble interessert og reiste til Tyskland høsten 1929 for å lære seg metoden. Innholdet i metoden kommer vi tilbake til senere. Her forlater vi foreløpig Karl Døbelin og trekker inn den andre hovedpersonen i fortellingen.

Waldtraut Stockmeyers forhistorie

Waldtraut Stockmeyer ble født 7. mai 1888 i den lille byen Malsch i Sør-Tyskland. Hun var datter av kunstmaler

Karl H. W. Stockmeyer (1858–1930). Hun vokste opp med mor Johanna (1860–1923), storesøster Hilde (1884–1910) og storebror Karl (1886–1963). Faren hadde vært offiser under første verdenskrig og hadde etter all sannsynlighet fått granatsjokk, noe som naturlig nok preget ham og familielivet.

Stockmeyer-familien hadde nære bånd til Rudolf Steiner personlig, og var sentrale i den antroposofiske bevegelsens begynnelse. Karl Stockmeyer jr. var en av de første lærerne på den aller første steinerskolen (Waldorfskolen) som ble etablert i 1919 i Stuttgart.

Det ubestridte sentrum for den antroposofiske bevegelsen er Goetheanum i Dornach i Sveits, tegnet av Rudolf Steiner og oppkalt etter Goethe. Stockmeyer-familien var også involvert i utprøvingen av arkitektoniske konsepter til det særegne Goetheanum-bygget gjennom byggingen av et Modellbau (modellbygg) i Malsch.

Gartnerutdannelse i Berlin

I kildene står det at Waldtraut Stockmeyer tok gartnerutdannelse i unge år ved den første gartnerskolen for kvinner utenfor Berlin. Hvis dette stemmer, er det sannsynlig at hun gikk på *Obst- und Gartenbauschule für Frauen*, som holdt til i Marienfelde ved Berlin. Elvira Castner, som etablerte skolen i 1894, mente at hagearbeid var et passende arbeid for døtre i dannede familier. Erfaringene fra det to-årige gartnerkurset skulle senere vise seg å komme til nytte.

Sangeren og sangerinnen

Waldtraut tok sangtimer hos opera-sangeren Adolf Schöpflin (1884–1956), som hun senere giftet seg med. Hun hadde en karriere som sangerinne, men kom i skyggen av ektemannen som var tilknyttet flere store og kjente opera-scener i Tyskland. De fikk to barn, Urban (1914–1995) og Ursula (1927–1999), før ekteskapet gikk i oppløsning grunnet Schöpflins utroskap.

Jordbruk i Malsch

Avsløringen av utroskapet og den påfølgende skilsmissen skapte skandale i tyske medier. Waldtraut trakk seg vekk fra rampelyset og viet seg i stedet til jordbruk. Ettersom familien Stockmeyer var en del av det antroposofiske miljøet, var hun trolig kjent med biodynamisk jordbruk og gikk inn for å realisere dette hjemme i Malsch.

Waldtraut og hennes far prøvde ut metoden, men trengte noen til å hjelpe seg med den store jobben. Det viste seg å være vanskelig å få tak i dugelige hjelpere. Hun tok kontakt med opplysningsstedet for biodynamisk jordbruk i Tyskland. Slik gikk det til at Karl Döbelin kom til Malsch i 1929 og ble den gode hjelperen hun trengte. Det var altså Waldtraut som lærte Karl om biodynamisk jordbruk. Waldtraut ga sangtimer for å tjene penger til virksomheten. Hun leide jord og kjøpte kuer, som de også brukte til å pløye med.

Vi forlater nå Waldtraut og Karl i Malsch for å få klarhet i hvorfor de bare ett år senere havnet i Eidsberg. Mye av grunnen var Olaf Funderud.

Olaf Funderud og Olav Aukrust

Olaf Funderud (1870–1956) fra Spydeberg hadde gjennom sin lærergjening engasjert seg for ungdom og opplysning. Og med opprettelsen av folkehøyskolen i Eidsberg i 1910 fikk engasjementet en ny form. Skolen leide de første årene lokaler på den tidligere sorenskrivergården Elvestad i Eidsberg. Fra og med 1914 holdt skolen til på Mysen.

Blant de mange dyktige lærerne ved folkehøyskolen var Olav Aukrust (1883–1929) fra Lom, som jobbet ved skolen de tre første årene. Aukrust hadde fattet interesse for det teosofiske (senere antroposofiske) miljøet og deres interesse for norrøn mytologi, norrøn diktning og mystikk allerede noen år før han kom til Eidsberg.

Olav Aukrust skal ha gitt Rudolf Steiners bok, «Kristendommen som

mystisk kjensgjerning», til Funderud da han forlot skolen våren 1913 og ba ham lese den. Og det gjorde han – flere ganger.

Det skal angivelig ha vært denne boken av Steiner som gjorde at Funderud ble interessert i antroposofi, en interesse som varte livet ut. Fra omkring 1916 begynte Funderud å vanke i antroposofiske kretser i Kristiania, og han meldte seg til slutt inn i den antroposofiske Vidargruppen. Boken Olaf Funderud selv skrev på livets kveld, «Livsproblemer og livsbelysning» (1956), er i stor grad viet til antroposofiske temaer, så det er liten tvil om at Funderud ble antroposof fullt og helt.

Antroposofisk miljø i indre Østfold før 1930

Laura Schulrud-Bugge (1874–1950)

Kuer som trekkdyr i Malsch i 1929. Karl og Ursula til venstre, Waldtraut til høyre. Foto utlånt av Walter Johansson.

var en aktiv foredragsholder for det antroposofiske miljøet i hovedstaden. Hun holdt mange foredrag rundt omkring i Østfold og omegn på starten av 1900-tallet. Schulrud-Bugge var blant annet fast foredragsholder i Kråkstad ungdomslag fra 1911.

Trolig som et resultat av hennes foredragsvirksomhet dannet det seg en gruppe i Spydeberg med interesse for antroposofi, med Olaf Funderud som et naturlig midtpunkt. Laura Schulrud-Bugge har også holdt foredrag på Funderuds folkehøyskole.

Gruppen, som besto av omtrent ti personer, var formelt tilknyttet Vidargruppen i hovedstaden. Den antroposofiske kretsen som hadde dannet seg rundt Funderud, besto av lærere, gårdbrukere og hageeiere som ønsket å prøve ut den biodynamiske metoden. Det ble gjort noen spede

forsøk i Spydeberg i 1928, men de innså at de trengte ekstern hjelp for å komme videre.

Fra Tyskland til Eidsberg på Funderuds invitasjon

Funderud brukte trolig kontakter i det antroposofiske miljøet for å få fatt i en kyndig person som kunne hjelpe dem med det biodynamiske jordbruket. Kontakt ble formidlet og Olaf Funderud skrev brev til Karl Döbelin i Malsch for å forhøre seg.

Karl hadde et ønske om å reise tilbake til Norge og takket derfor ja til å reise til Eidsberg. For Waldtrauts del var det farens bortgang (i 1930) og andre familiære forhold som vi ikke skal gå inn på her, som gjorde at hun valgte å ta følge med Karl til Norge. De politiske og økonomiske problemene i Tyskland, som den

Gården Nordre Sletner sett fra vestsiden. Foto utlånt av Walther Johansson. Walter Johansson.

stigende inflasjonen, kan ha vært en medvirkende årsak til at de dro.

Og slik gikk det til at Karl, Waldtraut og barna kom til Mysen høsten 1930. Døbelin satte i gang med å legge om skolehagen ved folkehøyskolen på Mysen etter den biodynamiske metoden. Olaf Funderud skrev i ettertid: «*Ved Østfold Folkehøgskole ble denne metode anvendt i flere år, og så gode poteter og grønnsaker hadde vi tilforn aldri hatt!*» (Funderud 1956: 87).

Gårdskjøpet

Karl og Waldtraut var kommet til Eidsberg for å sette den biodynamiske metoden ut i livet, og Olaf Funderud hjalp dem med å finne en gård. De rådende økonomiske omstendighetene på den tiden gjorde at mange gårdsbruk gikk under hammeren, men de ville av prinsipp ikke kjøpe på tvangsauksjon. Etter å ha sett på flere gårder falt valget på Nordre Sletner på Slitu.

Nordre Sletner (gnr. 13, bnr. 4) hadde den gangen 120 mål innmark og noe skog. Jorden var vannsyk med behov for grøfting. Uthusene var av eldre dato, men våningshuset var forholdsvis nytt.

Gården ble kjøpt fra Johannes Anonby for 27 000 kroner (skjøte dat. 27.04.1931). Kausjonistene for lånet var hovedsakelig fra den nevnte gruppen antroposofer i Spydeberg.

Omstillingen

Nordre Sletner var i dårlig forfatning da Karl, Waldtraut, Urban og Ursula flyttet inn i desember 1930, og de fikk nok å henge fingrene i. Jordveien var i dårlig stand og behovet for grøfting

var stort, noe som måtte gjøres for hånd. Fra gruppen i Spydeberg fikk de noen kviger til å bygge opp en solid husdyrbestand. Karl og Urban tok seg av arbeidet med fjøs, åker, eng og skog, godt hjulpet av praktikanter.

I 1930-årene engasjerte Urban seg i amatørteatermiljøet på Slitu. I ungdomslaget Frem ble det satt opp populære skuespill på Bøndenes Hus. Ursula begynte på Tenor skole da hun kom i skolemoden alder.

Waldtraut gikk i gang med å anlegge kjøkkenhage og plante frukttrær på gården. Det ble plantet spesielle frukttrær ute på jordene, som var vanlig i hennes hjemland Tyskland. Hun anla også en stor urtehage med helseplanter og krydderurter. En journalist beskrev den som «den største og likeste urtehaven som finnes her i landet» (Tønsberg Blad 26.08.1953). Særlig helseplantene var hennes spesialitet og lidenskap.

Den tyske familien på Sletner fortsatte å holde kontakt med Olaf Funderud på folkehøyskolen. Ved

Karl i åkeren. Foto utlånt av Kari Eikenes Helle.

flere anledninger bidro Waldtraut og Urban med sang ved arrangementer på skolen.

Metoden i teori og praksis

Hva går den biodynamiske metoden ut på? Opphavsmannen til denne jordbruksmetoden er som tidligere nevnt den østerrikske filosofen dr. Rudolf Steiner, som er kjent som grunnleggeren av antroposofien. Nedenfor presenteres noen elementer i denne komplekse jordbruksmetoden, men er på ingen måte en fullgod redegjørelse.

Et grunnleggende prinsipp i biodynamisk jordbruk er å betrakte gården som en enhet og ta i betraktning den stedege «gårdsindividualiteten» når driften planlegges. I praksis betyr det stor grad av selvforsyning, kretsløpstenking og god utnyttelse av ressursene på gården. Det følgende har Karl Døbelin opplyst til bygdebokforfatter Helge Frøyset:

«Denne enhet blir holdt sammen av prosesser som har sin rot i åndsvirkeligheten, den virkende ånd bak det stofflige. Den goetheanske naturbetraktning: å bli var samhörigheten fra det minste til det største, er uunnngåelig. På den måten får jordsmonnet, plantene, dyrene og den øvrige omverden en belysning i menneskets bevisste liv som virker nyskapende på det religiøse, det kunstneriske og det sosiale liv som nødvendige ledd i en sunn jordbrukskultur» (Frøyset 1959: 177).

Interessen for en «sunn jordbrukskultur» kan sees i sammenheng med utviklingen av jordbruket tidlig på 1900-tallet, som innebar utprøving av nye sprøytemidler og bruk av den store nyvinningen

kunstgjødsel. I det biodynamiske jordbruket skal det ikke tilføres noe utenfra som kan skade balansen i kretsløpene. Derfor brukes det ikke kunstgjødsel eller kjemisk-syntetiske sprøytemidler.

Rudolf Steiner presenterte grunnlaget for den nye jordbruksmetoden gjennom åtte forelesninger i juni 1924. Forelesningene, det såkalte «Landbrukskurset», ble holdt på godset Koberwitz i Nedre Schlesien i Tyskland (dagens Polen). Om lag 100 tilhørere fra en rekke europeiske land hadde møtt frem.

Innholdet i kurset ble senere sammenfattet til en bok basert på stenografiske referater, som også Olaf Funderud leste med stor interesse. Funderud har selv kommentert:

«Når man leser denne boken, så er det virkelig ufattelig at et menneske [Steiner] kan sitte inne med en sådan viden på alle felter og samtidig gi praktiske retningslinjer for det daglige eller årlige arbeide med jorden, med planter og dyr. Men også en systematisk fremstilling av deres sanselige og oversanselige struktur og levevilkår.» (Funderud 1956: 87–88)

Einar Grepperud, en erfaren biodynamiker, forklarte hensikten med metoden slik:

«Rudolf Steiner mener at mennesket tilhører både jorden og den åndelige verden. Vi får impulser fra begge sider. Mennesker står til ansvar for naturen. Mange vekstimpulser kommer fra ernæringen, både til indre og til fysisk utvikling. Biodynamiske gårder har endel fremgangsmåter som har til hensikt å forbedre den indre kvaliteten hos næringen. Slik skal maten hjelpe mennesket å vokse til begge sider. Biodynamisk mat skal forsterke virkningen av næringsmidlene. Det skjer

blant annet ved at den forsterker den kosmiske virkningen fra sol, måne og planeter. Alt står i sammenheng» (Indre Akershus Blad 27.06.2003).

I tillegg til god smak og holdbarhet har plantene visse «indre kvaliteter» som ikke lar seg påvise med naturvitenskapelige forsøk, noe som naturlig nok gjør det lett å trekke metodens troverdighet i tvil. Videre skal det i biodynamisk jordbruk tas hensyn til himmellegemenes bevegelser når det gjelder tidspunkt for såing, gjødsling og høsting.

I praksis går den biodynamiske metoden ut på at gården skal produsere sin egen husdyrgjødsel og tilsette preparater i jorden og gjødselen for å stimulere vekstkreftene i plantene. De biodynamiske preparatenes bestanddeler og virkning virker også temmelig søkt

ved første øyekast, men må forstås i sammenheng med den oversanselige dimensjonen nevnt ovenfor. De åtte biodynamiske preparatene har til hensikt å øke fruktbarheten i jorden.

«Humuspreparatet», som skal stimulere rotutviklingen, lages ved at kumøkk i et kuhorn graves ned og ligger en vinter. Innholdet tas opp, røres ut og sprøytes. Det såkalte «kiselpreparatet» lages ved at finmalt kisel (kvarts) i kuhorn ligger nedgravd over sommeren, og røres ut og sprøytes på plantene. De seks «kompostpreparatene» tilsettes i kompost eller gjødselkjeller. De ulike kompostpreparatene lages med ryllik, kamille, brennesle, eikebark, løvetann og legevendelrot.

For Karl Døbelin personlig var det to bærebjelker i den biodynamiske driften: preparatene og samholdet

Preparater røres ut i vann på Sletner på 1930-tallet. Foto utlånt av Walter Johansson.

på gården. Praktikantene og familien studerte antroposofi sammen ved siden av gårdsarbeidet.

Waldtraut lærte seg aldri skikkelig norsk, noe som ga de norske praktikantene gode muligheter til å lære seg tysk. Hun var også en vesentlig del av den kulturelle virksomheten på Nordre Sletner. Waldtraut var både sangerinne og en habil kunstmaler.

Nordre Sletner ble den første gården i Norden hvor den biodynamiske metoden ble benyttet fullt ut.

Utadrettet virksomhet

Karl Døbelin var uten tvil en travel mann. Foruten gårdsdriften drev han en betydelig utadrettet virksomhet for den biodynamiske bevegelsen. Den norske forsøksringen for biodynamisk jordbruk ble etablert allerede i 1933 i nærvær av Guenther Wachsmuth (1893–1963). Wachsmuth var leder ved naturvitenskapelig seksjon og medlem av sentralstyret ved Goetheanum i Sveits. Stiftelsesmøtet ble holdt på folkehøyskolen på Mysen. Der ble Døbelin valgt til leder og Sletner ble offisielt et «opplysningssted for biologisk-dynamisk jordbruk». Døbelin ble dermed beskjeftiget med omfattende brevskriving til interesserte hagebrukere og bønder. Og de nødvendige preparatene kunne kjøpes fra Sletner.

Senere ble *Biologisk-dynamisk Forening i Norge* stiftet i 1950 med Døbelin som formann. Tidsskriftet «Matjord», som Døbelin selv var redaktør for til sin død, ble sendt til foreningens medlemmer. Biodynamikerne på Sletner var også tilknyttet den tyske og

Forside av tidsskriftet *Matjord* som Karl Døbelin var redaktør for.

nordiske forsøksringen. Døbelin deltok på møter i Sverige, og på det årlige landbruksstevnet ved Goetheanum i Sveits så lenge han hadde helse til det.

Døbelin var klar på at det ikke var nødvendig å agitere for metoden:

«Denne metode trenger ingen vakre ord for sig, kun ved kjensgjerningene, resultater fra åker, fjøs, eng og skogen har metoden vunnet sig så fort frem og vi holder oss kun til denne gradvise og sikre utvikling» (Christensen & Granly 2011: 105).

Flere bønder kommer til

Medlemstallet i foreningen økte, og flere gårder ble lagt om til biodynamisk drift etter mønster og inspirasjon fra Sletner. Fra første stund var det praktikanter på gården som hjalp Karl og Waldtraut med driften, og flere av praktikantene startet senere sine egne bruk.

Blant de først praktikantene på Sletner var Erhard Jülke (1905–1974) og Hanne Sofie Jülke (f. Jebsen) (1912–1944) som i 1933 startet biodynamisk drift på gården Framnes sør for Bergen.

En annen biodynamiker som er verdt å nevne er Herbert Prausnitz (1913–2011). Herbert hadde gått sammen med Waldtrauts sønn Urban på Waldorfskolen i Stuttgart i barndommen. Etter tiden som praktikant på Sletner i 1930-årene, la Prausnitz om storgården Borgja i Telemark i 1936, før han skaffet seg sin egen gård på Veme på Ringerike.

Flere av praktikantene fra Sletner som startet egne bruk, tok selv imot praktikanter og brakte på den måten videre inspirasjonen fra Karl og Waldtraut. I 1983 var det om lag 50 biodynamiske gårder her i landet (anslagene variere i ulike kilder).

Ifølge Biologisk-dynamisk Forenings hjemmeside var det 22 sertifiserte biodynamiske gårder i Norge i 2020, men foreningen hevder langt flere gårder bruker metoden. Foreningen har i dag omtrent 550 medlemmer.

Einar Grepperud (1914–2007) la om gården sin på Bjørkelangen i 1952 etter et praksisopphold i Danmark og kontakt med Døbelin på Sletner. *«Det var møtet med Døbelin som mer enn noe annet gjorde at jeg litt senere la Frilund om til biologisk-dynamisk drift», har Grepperud selv skrevet (Christensen & Granly 2011: 110).*

Både Herbert Prausnitz og Einar Grepperud var begge styremedlemmer i Biologisk-dynamisk Forening.

Her i området var det noen få interesserte bønder. Thorleif Thomassen på Kløverud i Askim og

Odd Tutturen på Tutturen i Eidsberg prøvde seg på biodynamisk drift på 1950-tallet.

«Bjørn» og «Traute»

Waldtraut ble kalt «Traute» på Sletner. Waldtraut kalte Karl for «den norske bjørn» på grunn av hans styrke. (Dessuten hadde Waldtraut både en far og en bror som het Karl og syntes kanskje det var nok.) Karl var liten og tettbygd, med kraftige never. Han ble dermed kalt Bjørn av familien og andre tilknyttet gården. Han var en sliter som ikke sparte seg selv. «Jeg arbeider til skjorta står tom», sa han visstnok iblant.

Karl og Waldtraut giftet seg i oktober 1936, av praktisk årsaker fortelles det. Gjennom giftemålet med Karl ble Waldtraut norsk statsborger (Karl ble som kjent norsk statsborger i 1921), og barna Urban og Ursula fikk oppholdstillatelse i Norge. Bakgrunnen var at norske myndigheter ikke ville fornye oppholdstillatelsene til tyske borgere i en høyst usikker tid, en tid som endte med ny verdenskrig. En annen grunn til ekteskapsinngåelsen var at Olaf Funderud skal ha sagt at de ikke kunne bo sammen på en gård i Norge uten å være gift, det ville det bli folkesnakk av. Folkesnakk ble det allikevel av andre grunner, som vi skal se senere.

Waldtraut var egentlig bestemt på at hun aldri skulle gifte seg i igjen etter skilsmissen med Adolf Schöpflin i Tyskland, men hun giftet seg med Karl for å slippe en eventuell tilbakekallelse til nazi-Tyskland. Det er imidlertid liten tvil om at Karl og Waldtraut trivdes i hverandres selskap og støttet hverandre i arbeidet på gården.

Karl og Waldtraut på Sletner, omtrent 1950.
Foto utlånt av Elisabeth Asbøll.

De to hadde et godt forhold til sine naboer, selv om den tyske familien hadde lite til felles med sambygdingene på Slitu. De deltok for eksempel på juletreffester på misjonshuset på Slitu, og hadde noe samarbeid med andre gårdbrukere. Waldtraut engasjerte seg også i Tenor Sanitetsforening og kom dermed i kontakt med lokalmiljøet til tross for språkbarrieren.

Bånd til Vestlandet

Selv om Karl Døbelin hadde sine barneår i Tyskland og Sveits, var Eikenes i Dalsfjorden «hjemme» for ham, og han holdt kontakten med Eikenes-familien helt til det siste.

Karl brevvekslet med familien på Eikenes, særlig med sine eldste fostersøsken Dagny og Sigurd. Karl

besøkte som regel Eikenes én uke hver sommer så lenge han hadde helse til det. I 1938 fikk han også med seg Waldtraut og Ursula dit. I et takkebrev skriver Waldtraut at hun også følte seg knyttet til Eikenes-familien.

Karl Døbelin fortalte lite om sin oppvekst i Sveits og Norge, men at han var nært knyttet til Eikenes-familien er det liten tvil om. Særlig sterkt var båndet til fostermoren Arnikke. Til «Hemor» på Eikenes skrev han:

«Eg var utan heim, rotlaus stod eg i eit framand land, då kom du i mors stad og sa: «Vil du fylgja oss heim til Eikenes, du skal få det som ein av mine». Du og dine gav meg ein heim eg vart glad i. Eg fekk meir: I ly av di skynsemd og fridom fann eg vegen til mitt menneskeverd. Eg vart glad i fjord og fjell og folket i bygda der heime, og Norig blev mitt nye heimland. Og som ein blom av din kjærleik fann eg mi oppgåva. Livet her vart født og borte av livet der du er no. I kvar blom som blømar, i kvart barn som smilar lysar åndelandet inn til oss i rom og tid. Di signing vil aldri bleikna!»

Krigsårene og folkesnakket

Under okkupasjonen i krigsårene ble Eidsberg-samfunnet satt på en hard prøve, det gjaldt også de tyske innvandrerne på Sletner. I det følgende skal jeg presentere kjente og ukjente sider ved det som foregikk på Sletner under krigen.

Tyskerne på Sletner hadde det vært folkesnakk om allerede før krigen. Mye på grunn av at de var fremmede og drev en merkelig form for jordbruk. Da krigen kom til Norge ble skepsisen og mistankene forsterket. Folk lurte nok på: Hvor ligger lojaliteten på «tysker-Sletner»?

Arild Smeby (f. 1940) skriver følgende om spionasjeryktene:

«For lokalbefolkningen på Slitu var Karl og Waldtraut Døbelin fremmede, eksotiske og da krigen kom, ikke minst mistenkelige tyskere. Karl og Waldtraut var våkne og interesserte og ville se seg rundt på det stedet hvor de hadde landet. Døbelin fikk etter hvert kjøpt en gammel bil som Urban bygget om til en liten lastebil, slik at de kunne levere grønnsaker til kunder i Oslo, også til Lolly Ræstads kokkeskole, og med den kjørte de også rundt for å se på stedet de var kommet til, bl.a. på de store kraftstasjonene i Glomma: Kykkelsrud, Vamma og Solbergfoss. Da krigen kom «ble det klart for naboene» at de hadde spionert for nazi-Tyskland. Jeg vokste opp på Slitu, som nabo til Sletner. Da jeg som tenåring begynte å vanke på Sletner i 1950-årene, fikk jeg høre fra flere som «visste helt sikkert» at de hadde vært spioner» (Smeby 2022: 58).

En slektning av Waldtraut var tysk soldat og var stasjonert på Høytorp fort ved Mysen. Han besøkte sine slektninger på Sletner og tok med seg sine kamerater dit. Dette skjedde på

høylys dag og ble selvsagt lagt merke til av bygdefolket. Men det var bare halve sannheten.

Hjalp jøder til Sverige

Jøder flyktet nemlig ut av Norge via Sletner, og kontakten med de tyske soldatene var dermed det ideelle skalkeskjul. Det fortelles at Karl parkerte sykkelen på Mysen på et bestemt sted. Av og til når han kom tilbake var det stukket en lapp inn i sykkelstyret på innsiden av gummihåndtaket. På lappen sto det at «Karlsen» skulle komme med et gitt tog til Slitu stasjon. «Karlsen» var alltid navnet på de jødiske flyktningene som ble tatt med opp til Sletner og gjemt der om natten før de ble sendt videre til grenselosene. Kontrasten mellom natt og dag kunne neppe vært større.

Krig og kjærlighet

Waldtrauts sønn Urban var en ung mann da krigen kom til Norge. Han

Urban og Karl ved den ombygde bilen. Foto utlånt av Walther Johansson.

hadde etter sigende gjort norsk militærtjeneste som nøytralitetsvakt før krigen. Da krigen kom gjemte han seg for tyskerne, som ville sende ham i tysk krigstjeneste ettersom han var tysk statsborger. Urban hadde i lengre tid før krigen forsøkt å få norsk statsborgerskap. Det eneste hinderet var at Tyskland ikke ville løse ham fra sitt tyske statsborgerskap. Han ble funnet, arrestert og satt fengslet først i Fredrikstad og så på Grini fra desember 1942 til februar 1943. Han ble tvunget til å gå inn i krigen på tysk side og ble sendt til fronten i Italia der han nesten med en gang ble skadet av en granatsplint. Dermed endte Urban på sykehus i Tyskland. Der traff han norske Edith Isaksen fra Ålesund. En uke før krigens slutt rømte Urban fra Berlin og satt i en leir i Danmark før han fikk reise hjem.

Edith Isaksen, som Urban giftet seg med i 1946, var imidlertid NS-medlem og hadde i 1943 reist til Tyskland «hvor hun først arbeidet som hushjelp og deretter som hjelpearbeider ved jernbanen i Hannover» (Sunnmørsposten 19.03.1946). Isaksen ble dømt til åtte måneders fengsel i en landssviksak. Urban og Edith flyttet senere til Sveits og de fikk to barn sammen. Urban fortsatte med skuespill og ble scenemester ved Goetheanum.

Waldtrauts datter Ursula sto også i fare for å bli returnert til nazi-Tysland. Dette unngikk hun gjennom ervervelse av norsk statsborgerskap ved å inngå et proforma-ekteskap med Johnny Bergersen fra Eidsberg. Det fortelles at de hadde vært kjæresten en stund, og hver gang han var på besøk på Sletner

*Urban som ung mann, en stolt mor i bakgrunnen.
Foto utlånt av Walther Johansson.*

hadde Karl oppfordret dem til å gifte seg for å beskytte Ursula. Foreldrene til Bergersen var imot ekteskapet, men de giftet seg allikevel under krigen og ekteskapet ble oppløst etter krigens slutt.

1950-årene og neste generasjon

I 1950-årene skjedde det mye på Sletner. Etter krigen kom det etter hvert utenlandske praktikanter til Sletner og gården kom i normal gjenge igjen. Fra Sverige kom Ingemar Johansson (f. 1924) som praktikant i 1950, og året etter giftet han seg med Ursula.

Waldtraut rakk så vidt å oppleve det før hun 18. august 1951 døde i sin kjære hage på Sletner. Etter kremasjonen i Oslo tok Karl med seg urnen med Waldtrauts aske tilbake til hennes hjemsted i Malsch i Tyskland.

Ursula i unge år. Foto utlånt av Walter Johansson.

Olaf Funderud gir i sin nekrolog over Waldtraut klart uttrykk for at han verdsatte vennskapet med Døbelin-

paret på Sletner og alt han lærte om planter av Waldtraut:

«I disse 21 år har jeg ofte vært på Sletner, og hver gang lærte jeg et eller annet jeg direkte fikk bruk for eller noterte meg som en nyttig lærdom» (Indre 12.09.1951). Videre omtaler Funderud henne som et «varmtfølende og kunnskapsrikt menneske» og skriver:

«Hun interesserte seg for alt og for alle, følte ansvaret dypt for menneskeheten og Guds skaperverk i det hele.»

I bygdeboka står det om Nordre Sletners videre skjebne: «Gården ble overdratt til Ursula Schöpflin som arv, og hennes mann Ingemar Johansson overtok gården fra nyttår 1954» (Frøyset 1959: 177).

Selv om en ny generasjon tok over, var Karl Døbelin aktivt med i driften både sent og tidlig. Det hører også med til historien at Karl og Ingemar kunne være rykende uenige om mange

Arbeid på Sletner. Karl til venstre, Ingemar med sønnen Thomas til høyre. De to kvinnene er ukjente. Omtrent 1960. Foto utlånt av Thomas Johansson.

ting som omhandlet gårdsdriften før de etter hvert kom overens.

Utviklingen på Sletner fra midten av 1950-tallet og fremover kan betraktes som en glansperiode med stor tilstrømning av utenlandske praktikanter og stor kulturell virksomhet. Ursula og Ingemar drev gården videre og gjorde den kjent langt utover landets grenser.

Ursula og Ingemar fikk syv barn, og Karl ble som en bestefar for disse.

Karl Døbelin døde 5. juni 1976. Han ble bisatt i Askim kapell og er begravet ved Eidsberg kirke. Den biodynamiske driften på Sletner ble formelt lagt ned i 2012. Gården eies fremdeles av familien.

Sluttord

Det har vært min hensikt med denne artikkelen å få fortalt den nærmest

utrolige historien om hvordan Karl og Waldtraut havnet på Sletner.

Det har også vært viktig å få frem hvor viktig virksomheten på Sletner har vært for det biodynamiske jordbruket i Norge. Ikke bare var gården den første biodynamiske gården i Norden, men Sletner har også vært en viktig institusjon gjennom flere tiår for den antroposofiske bevegelsen i Norge.

Biodynamikerne på Sletner sto for en alternativ jordbrukskultur og en mer gammeldags driftsform med hestedrift og håndmelking, som selvsagt ble sett på som avleggs og bakstreversk. Om man ser bort fra preparatene og den oversanselige dimensjonen og betrakter den biodynamiske metoden med et pragmatisk blikk, fremstår den som regenerativ og bærekraftig.

I dag opplever vi en økende

Familien Johansson og bestefar Karl, omtrent 1965. Foto utlånt av Thomas Johansson.

interesse for mer bærekraftige og klimavennlige måter å drive jordbruk på, og det skader ikke å se til fortiden for inspirasjon for veien videre.

Kilder:

- Aukrust, O. (2015). *Ein sumardraum: Korleis eit pinsemøte i ingemannsland vert ei hundreårshending*. Herba: Tidsskrift for jordbruk, ernæring, natur og kultur, 3/2015, s. 36–39. Biologisk-dynamisk Forening.
- Bergem, P. (1995). *Forkynning, fellesskap, forskning: Volda lærarskule 1895–1995*. Volda: Høgskulen i Volda.
- Christensen, T. (2008). *En kulturimpuls slår rot: fra antroposofiens første tid i Norge*. Oslo: Antropos Forlag.
- Christensen, T. & Granly, O. (2011). *Mot strømmen: norske antroposofere i biografiske skisser*. Oslo: Antropos Forlag.
- Frøyset, H. (1959). *Bygdebok for Eidsberg og Mysen*. 1: Gårdshistorie. Mysen: Eidsberg og Mysen Historielag.
- Funderud, O. (1930). *Østfold folkehøiskole i tyve år: 1910–1930*. Høgskulelaget.
- Funderud, O. (1956). *Livsproblemer og livbelysning*. Mysen: Eget forlag.
- Grepperud, E. & Mohr, E. (1985). *Biologisk-dynamisk jordbruk: innføring og praktisk veiledning*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Glade, F. (2009). *Von den «Jungfern im Grünen»: Berufsausbildung für «höhere Töchter» in Gartenbauschulen für Frauen.*, s. 121–142. I: R. Hering (red.) *Die Ordnung der Natur*. Hamburg University Press.
- Helle, K. E. (2016). *Karl Döbelin – fosterson på Eikenes*. Sogehefte for Askvoll kommune 2016, s. 11–14. Askvoll sognemnd.
- Johansson, I. & Johansson, U. (1976). *Til minne om Karl Döbelin. En pioners vei til sin oppgave*. Indre Smaalenenes Avis 02.07.1976 (s. 6).
- Johansson, U. (1987). *En beretning om de skjebnetråder som førte den biologisk-dynamiske impuls til Norge*. Meddelelser nr. 55, s. 23–26.
- Losnegård, R. (2002). *Karl Friedrich Kurz – romanforfatteren og kunstmålaren ved Dalsfjorden*. Sogehefte for Askvoll kommune 2002, s. 65–70. Askvoll sognemnd.
- Ryste, I. (1960). *Volda offentlege landsgymnas: 1910–1960*.
- Schiøtz, C. (2004). *Olav Aukrust og antroposofien*. Libra: Tidsskrift for antroposofi 3/2004, s. 68–89. Antropos Forlag.
- Senje, S. (1970). *Bygdebok for Eidsberg: Bygdehistorien 1800–1940*. Mysen: Eidsberg og Mysen Historielag.
- Smeby, A. (2022). *Flyktninghjelp på Nordre Sletner gård under andre verdenskrig*. Del 1. Antroposofi i Norge 1/2022, s. 56–61.
- Øgaard, A. (2021). *Antroposofi for skeptikere*. Oslo: Vidarforlaget.

Aviser og blader:

- Arbeiderbladet,
- Bergens Arbeiderblad
- Indre Akershus Blad
- Indre Smaalenenes Avis
- Smaalenenes Amtstidende
- Sunnmørsposten
- Tønsberg Blad
- Øvre Smaalenene
- Departementstidende
- Herba
- Matjord

Nettsider:

- antroposofi.no
- biodynamisk.no
- biographien.kulturimpuls.org.
- økologisk.no

Opplysninger fra:

- Elisabeth Asbøll
- Walter Johansson
- Sylvia Johansson
- Thomas Johansson
- Kari Eikenes Helle

- Arild Smeby
- Bjørn Trygve Kristiansen
- Per Arne Tuttøren
- Torild Thomassen Storsve
- Unni Ramberg
- Hildur Løken
- Sunniva Bilberg.

Arkiv:

- Riksarkivet (statsborgerskapssaken)
- Digitalarkivet.

Fra det gamle album

Ramstadkrysset mot Momarken i 1963. Bildet er lånt fra Indres arkiv.

Kr 50

Kr 100

Kr 100

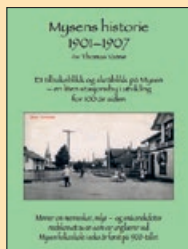
Kr 50

Kr 200

Kr 150

Kr 150

Kr 500

**Bøker og hefter
til salgs**

Kr 350

Bind I–IV kr 200

Bind V–VI kr 400

Bind VII kr 500

Alle bind kr 1500

Vi har fortsatt de første heftene til salgs – en gaveidé til «den som har alt»!

2008

2009

2010

2011

2012

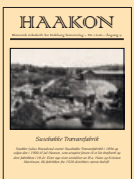
2013

2014

2015

2016

2017

2018

2019

2020

2021

2022

ÅPNINGSTIDER FOR FOLKENBORG MUSEUM: MANDAG–FREDAG 09.00–15.00

Styret i Eidsberg historielag

Leder: Dag Mysen

David Blids gate 23, 1850 Mysen

Tlf. 414 34 466

E-post: damys@online.no

Nestleder: Johanne Herslet Holsen

Gamleveien 12, 1850 Mysen

Tlf. 926 68 098

E-post: joheho@online.no

Kasserer: Reidar Olsen

Svennebyveien 113, 1880 Eidsberg

Tlf. 953 30 114

E-post: reidaols@online.no

Sekretær: Erna Margareth Antonsen

Bergheimveien 22, 1850 Mysen

Tlf. 928 69 342

E-post: ernamargareth@gmail.com

Styremedlemmer:

Thorild Nordby Jahren Mobil: 959 26 838

Helga Frøyset Mobil: 413 11 292

June Granberg Mobil: 414 69 567

Varamedlemmer:

Anvor Aasgaard Glomsrud Mobil: 951 52 776

Jostein Flåøien Mobil: 911 21 028

Edvard Moen Mobil: 907 34 446

Eidsberg historielags kontor

Folkenborg museum

Narvestadveien 7, 1850 Mysen

Kontortid tirsdager kl. 10–12 eller etter avtale.

E-post: reidaols@online.no

Stiftelsen Folkenborg museum

Narvestadveien 7, 1850 Mysen

Tlf. 69 11 56 50

E-post: folkenborg@ostfoldmuseene.no

Åpent hverdager 9–15

Leder: Ingar Diskerud

Opsahlveien 10, 1850 Mysen.

Mobil: 400 05 288

E-post: ingar@teamkraft.no

Styrets medlemmer:

Dag Mysen Mobil: 414 34 466

Einar Antonsen Mobil: 901 52 401

Øistein Heen Mobil: 456 38 035

Are Høidal Mobil: 404 21 602

Varamedlemmer:

Unni Gangnæs Mobil: 918 35 004

Jorun Westerby Mobil: 924 82 308

Thor Nilsen Mobil: 913 01 495